

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

PANOPTİKON'DAN SYNOPTİKON'A
GÖZETİM TOPLUMU VE GÖZETİMİN FARKINDALIĞI ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Feryat ALKAN

OCAK –2018
GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

PANOPTİKON'DAN SYNOPTİKON'A
GÖZETİM TOPLUMU VE GÖZETİMİN FARKINDALIĞI ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Feryat ALKAN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZCAN

OCAK – 2018
GÜMÜŞHANE

KABUL VE ONAY

Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZCAN danışmanlığında, Feryat ALKAN tarafından hazırlanan “Panoptikon’dan Synoptikon’a Gözetim Toplumu ve Gözetimin Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma” isimli bu çalışma, 19 / 01 / 2018 Tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZCAN (Başkan ve Danışman)

Doç. Dr. Hüseyin ÖZARSLAN (Üye)

Prof. Dr. Özhan TINGÖY (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.. / .. /

.....

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Panoptikon’dan Synoptikon’a Gözetim Toplumu ve Gözetimin Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma**” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☒	Tezimin 2 Yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

19 / 01 / 2018

.....

Feryat ALKAN

ÖNSÖZ

Her dönem için insan hayatında önemli bir yer edinmiş olan gözetim, toplumsal olarak ilişkilerin başladığı ilk günden bu yana toplumsal denetimi sağlama ve kurduğu egemenlik ilişkilerini sürdürmede ana araçlardan biri haline gelmiştir. Bu doğrultuda gözetim insan hayatının her alanına yayılmış ve bu alanlarda etkinliğini gösteren bir yapıya sahip olmuştur. Gözetimin gösterdiği işlevler özellikle yeni dünya düzenine göre diğer dönemlere nazaran daha çok önem kazanmıştır. Bunun sebebi ise gözetimin toplumsal açıdan denetimi sağlayan bir araç olmasının çok daha ilerisinde yeni işlevler kazanmasıdır. Bu, gözetimin kazandığı işlevlerden sadece birisidir. Gözetim insanların fiziki bedenlerinin takibinin yanı sıra, elektronik ortamlarda insanların bıraktıkları izlerin takibine dönüşümü gerçekleştirmiştir. İnsanların dijital kodların bir parçası haline gelmiş olması bu gözetim araçları sayesinde gerçekleşmiştir. Bu seviyeye ulaşan gözetim, bunu enformasyon teknolojilerinin gücüyle elde etmiştir. Gözetimin insanların hayatında yer edinmesi yeni enformasyon teknolojilerinin kullanımında ki oranın artmasıyla sağlanmıştır. Böylece her insanın gözetlenmesi ve ya gözetlenme ihtimali olduğu göz önüne alınmaktadır. Bu çalışmamızda dünyanın gidiş yönünün enformasyon toplumundan, gözetim toplumuna dönüşümü incelenmiş ve boyutları ele alınarak gözetimin farkındalığını ölçmek amacıyla bir araştırma yapılmıştır.

Araştırma boyunca gerek desteğiyle gerek yol gösterici fonksiyonuyla her zaman yanımda olan başta danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZCAN'a, değerli hocalarım Doç. Dr. Hüseyin ÖZARSLAN ve Prof. Dr. Özhan TINGÖY'e, araştırma kısmında ve anketlerin uygulanması noktasında beni yalnız bırakmayan arkadaşım Mehmet ERDOĞAN'a ve kuzenim Tuba GÜNAY'a, her koşulda arkamda duran ailem olmak üzere bütün dost ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Gümüşhane - 2018

Feryat ALKAN

ÖZET

[ALKAN, Feryat]. Panoptikondan Synoptikona Gözetim Toplumu ve Gözetimin Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans 2018 (143).

Tarih boyunca neredeyse tüm toplumlarda gözetim; toplumsal denetimi sağlayan mekanizma olarak işlev görmüştür. Toplumsal ilişkilerin meydana geldiği ilk günden bu yana gözetim; toplum olarak denetimin sağlanması ve egemenlik bağlantısını kurarak bunu devam ettirmenin önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Gözetimin insan hayatına her an için etki edebilen bir özelliği vardır. Toplum siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerle birlikte değişimler ve dönüşümler geçirdikçe bu değişimlere uygun olarak gözetim de yeni şekiller almıştır. Bu bağlamda gözetimin geçirdiği toplumsal dönüşümler üç evrede incelenmiştir. Tez'in son aşamasında ise hemen her alanda gözetime maruz kalan bireylerin toplumsal gözetime karşı farkındalıklarını incelenmek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Böylece gözetime maruz kalan insanların toplumsal olarak teknolojinin yenileşmesiyle birlikte gözetimin birey üzerindeki farkındalığı ölçülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, Gözetim Toplumu, Panoptikon, Bilgi ve Enformasyon, Süperpanoptikon, Synoptikon

ABSTRACT

[ALKAN, Feryat]. A Survey on Surveillance Society and Surveillance Awareness from Panoptikon to Synoptikon, Master's Thesis 2018 (143).

Throughout history, surveillance in almost all communities; has served as a mechanism for social control. Surveillance since the first day of social relations; it has become one of the important means of maintaining control by establishing community control and linking sovereignty. Surveillance has a characteristic that can affect people's life at any moment. As the society has undergone changes and transformations along with political, social and economic cultural developments, in accordance with these changes, surveillance has also taken new forms. In this context, the social transformations of surveillance are examined in three phases. At the last stage of the thesis, a research was carried out to examine the attitudes of the individuals who are exposed to almost every area in the face of social surveillance. Thus, people who have been exposed to surveillance have sought to measure the awareness of the individual over the surveillance with the renewal of technology socially.

Key Words: Surveillance, Surveillance Society, Panopticon, Information and knowledge, Superpanopticon, Synopticon

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY	II
BİLDİRİM	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ.....	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KURAMSAL AÇIDAN GÖZETİM VE TARİHİ.....	5
1.1.Gözetim Kavramı.....	5
1.1.1.Gözetim	6
1.1.2.Gözetimi Güç Olarak Görme	7
1.2. Gözetim Tarihi.....	9

1.2.1. İlk (İlkel) Gözetim.....	9
1.2.2. Panoptikon	12
1.2.2.1.Samuel ve Jeremy Bentham’ın Panoptikon Modeli	12
1.2.2.2.Foucault’nun Panoptikon Modeli	15
1.3.Gözetime Kuramsal Bakış Açıları	17
1.3.1.Karl Marx	17
1.3.2.Frederick Taylor	18
1.3.3. Max Weber.....	20
1.3.4. Anthony Giddens	22
1.3.5.Manuel Castells	23
1.3.6. Gary T. Marx.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

2.MODERNLEŞME VE GÖZETİM	26
2.1.Kavramsal Açıdan Modernlik.....	26
2.2. Modern Gözetim ve Panoptikon	30
2.3.Elektronik Gözetim ve Panoptikon.....	33
2.4. Ulus-Devlet Gözetimi	35
2.5.Eğitimde Modernleşme ve Gözetim	37
2.6.Modernleşen İşyerlerinde Gözetim.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ENFORMASYON TOPLUMU VE SÜPERPANOPTİKON.....	41
3.1.Bilgi ve Enformasyon Kavramları	41
3.2.Enformasyon Çağının Doğuşu.....	44
3.3. Enformasyon Toplumunda Gözetimin Dönüşümü	46
3.4. Gözetimin Küreselleşmesi ve İnternet	49

3.5. Panoptikon'un Yıkılışı ve Süperpanoptikon'a Gözetimin Dönüşümü	51
3.6.Kentlerin Gözetimi	55
3.7.Ekonomide Yenileşme ve Gözetim	57
3.8.Synoptikon; Gözetimin Yeni Yönü	60
3.9. Mahremiyet İhlali ve Gözetimin Meşruiyet Sorunu	66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.GÖZETİMİN FARKINDALIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	70
4.1.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	70
4.2.Araştırmanın Yöntemi	72
4.3.Araştırma Örneklemine Belirlenmesi.....	73
4.4.Tanımsal Bulgular.....	74
4.4.1.Demografik Bulgular	74
4.4.2.Teknolojinin Kullanım Yoğunluğu Sorularının Dağılımı.....	75
4.4.3.Gözetim Farkındalığı Sorularının Dağılımları	81
4.5.Çıkarımsal Analizler	92
4.5.1.Faktör Analizi.....	92
4.5.2.Fark Analizi.....	95
4.5.2.1.Mann-Whitney Testi.....	95
4.5.2.1.1.Cinsiyete Göre	96
4.5.2.1.2.Medeni Duruma Göre	98
4.5.2.2.Kruskal- Wallis Testi.....	101
4.5.2.2.1.Yaş Gruplarına Göre	101
4.5.2.2.2.Okul Gruplarına Göre	104
4.5.2.2.3.Gelir Gruplarına Göre	108
4.5.3.Korelasyon (ilişki) Analizi	111
4.6. Araştırmanın Sonucu	119
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA	128

ÖZGEÇMİŞ	138
EKLER	139

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Demografik Özelliklere Göre Dağılımlar	74
Tablo 2. İnternetin Kullanım Amaçlarına Göre Dağılımlar	76
Tablo 3. Cep Telefonunun Kullanım Amaçlarına Göre Dağılımlar	77
Tablo 4. Sosyal Medya Kullanımı Dağılımları	78
Tablo 5. İnternet Etkileşimi Sorularının Dağılımları	78
Tablo 6. Cep Telefonunun Özel Yönlerinin Kullanım Dağılımları	79
Tablo 7. İnternette Kredi Kartı Kullanım Dağılımları	80
Tablo 8. Şahsi Bilgilerin Elde Edilmesi Sorularının Dağılımları	82
Tablo 9. Gözetimin Etik Açısından İncelenmesi Sorularının Dağılımları.....	84
Tablo 10. Gözetimin Güvenlik ve Mahremiyet İlişkisine Yaklaşımı Dağılımları.....	86
Tablo 11. Telefon ve Uydu Gözetimi Yaklaşımı Dağılımları.....	88
Tablo 12. Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlali Sorularının Dağılımları	89
Tablo 13. Gözetlenme Durumunda Teknoloji Kullanıp Kullanmama Dağılımları	91
Tablo 14. Faktör Analizi	92
Tablo 15. Faktörler ve Güvenlik Değerleri	93
Tablo 16. Faktörlere Göre Anket Sorularının Dağılımı	94
Tablo 17. Normallik Testi	95
Tablo 18. Fark Analizi: Cinsiyete Göre Anlamlılık.....	96
Tablo 19. Fark Analizi: Cinsiyete Göre Sıralama.....	96
Tablo 20. Fark Analizi: Medeni Duruma Göre Anlamlılık.....	98
Tablo 21. Fark Analizi: Medeni Duruma Göre Sıralama.....	99
Tablo 22. Fark Analizi: Yaş Gruplarına Göre Anlamlılık	101
Tablo 23. Fark Analizi: Yaş Gruplarına Göre Sıralama	102
Tablo 24. Fark Analizi: Okul Gruplarına Göre Anlamlılık.....	104
Tablo 25. Fark Analizi: Okul Gruplarına Göre Sıralama.....	105
Tablo 26. Fark Analizi: Gelir Gruplarına Göre Anlamlılık	108

Tablo 27. Fark Analizi: Gelir Gruplarına Göre Sıralama	109
Tablo 28. Korelasyon Analizi: Kişisel Bilgilerin Elde Edilmesinde, Gözetim Farkındalığı ile Gözetimin Etik Açısından İncelenmesi.....	111
Tablo 29. Korelasyon Analizi: Kişisel Bilgilerin Elde Edilmesinde, Gözetim Farkındalığı ile Gözetime, Güvenlik Bağlamında Yaklaşım	112
Tablo 30. Korelasyon Analizi: Kişisel Bilgilerin Elde Edilmesinde, Gözetim Farkındalığı ile Gözetime, Telefon ve Uydu Yönüyle Yaklaşım	112
Tablo 31. Korelasyon Analizi: Kişisel Bilgilerin Elde Edilmesinde, Gözetim Farkındalığı ile Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlal Edildiği Düşüncesi.....	113
Tablo 32. Korelasyon Analizi: Kişisel Bilgilerin Elde Edilmesinde, Gözetim Farkındalığı ile Gözetilenme Durumunda, Teknolojiden Vazgeçip Vazgeçmeme Eğilimi	113
Tablo 33. Korelasyon Analizi: Gözetimin Etik Açısından İncelenmesi ile Gözetime, Güvenlik Bağlamında Yaklaşım	114
Tablo 34. Korelasyon Analizi: Gözetimin Etik Açısından İncelenmesi ile Gözetime, Telefon ve Uydu Yönüyle Yaklaşım	114
Tablo 35. Korelasyon Analizi: Gözetimin Etik Açısından İncelenmesi ile Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlal Edildiği Düşüncesi	115
Tablo 36. Korelasyon Analizi: Gözetimin Etik Açısından İncelenmesi ile Gözetilenme Durumunda, Teknolojiden Vazgeçip Vazgeçmeme Eğilimi	115
Tablo 37. Korelasyon Analizi: Gözetime, Güvenlik Bağlamında Yaklaşım ile Gözetime, Telefon ve Uydu Yönüyle Yaklaşım	116
Tablo 38. Korelasyon Analizi: Gözetime, Güvenlik Bağlamında Yaklaşım ile Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlal Edildiği Düşüncesi	116
Tablo 39. Korelasyon Analizi: Gözetime, Güvenlik Bağlamında Yaklaşım ile Gözetilenme Durumunda, Teknolojiden Vazgeçip Vazgeçmeme Eğilimi	117
Tablo 40. Korelasyon Analizi: Gözetime, Telefon ve Uydu Yönüyle Yaklaşım ile Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlal Edildiği Düşüncesi	117
Tablo 41. Korelasyon Analizi: Gözetime, Telefon ve Uydu Yönüyle Yaklaşım ile Gözetilenme Durumunda, Teknolojiden Vazgeçip Vazgeçmeme Eğilimi	118

Tablo 42. Korelasyon Analizi: Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlal Edildiği Düşüncesi ile Gözetlenme Durumunda, Teknolojiden Vazgeçip Vazgeçmeme Eğilimi	118
--	-----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Jeremy Bentham'ın Panoptikon Planı.....	13
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BARKOD : Kodlama Yöntemi

DNA : Deoksiribo Nükleik Asit

GPS : (Global Positioning System); Küresel Konumlama Sistemi

MOBESE : Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu

SPSS : (Statistical Package Fort He Social Sciences) Sosyal Bilimler İçin İstatistik Program

TDK : Türk Dil Kurumu

YY : Yüzyıl

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin var olmasıyla birlikte hayat bulmuş olan gözetim; çeşitli değişimlere uğrayarak günümüze gelmiştir. Tarih boyunca yapılan faaliyetleri kontrol etmek amacıyla hem kendilerini hem de başka toplumların kat ettikleri mesafeleri görmek için gözetim kullanılmıştır. Yazının icat edilmesiyle birlikte resmi gözetimin olduğu söylenebilir. Yazı o dönem için devlet bilgilerinin kayıtlarını tutmak ve ayrıca insanların kişisel alanlarıyla alakalı olarak veri elde etmek amacı doğrultusunda kullanılmıştır. O dönem için kayıtların tutulmasındaki amaçlar verginin kontrol edilmesi, göçebe hayatın kontrolünün sağlanması ve kraliyet adına halkı doyurmak için yapılan nüfus sayımıdır (Giddens, 2008: 66).

Gözetimin kurumlar üzerinde baskı unsuru şeklinde kullanımı yazıdan matbaaya geçişin sonucudur. Bundan sonraki dönemde ise siyasi gözetim önemli bir hal almıştır. Bunun nedeni ise ulus devletlerin ortaya çıkmasıdır. Geniş bir coğrafyada devlet ve ekonomi faaliyetinin yapılması ve zamansal alanları kontrol etme olanağı bulan “polis devlete” geçme modern toplumun ortaya çıkmasından sonra söz konusu olmuştur (Marx, 2002: 9-29).

Güçlü ekonomik yapı; modern toplumlarda gözetimi destekleyen bir hal almıştır. Bu dönem için kapitalist sürecin bürokratik örgütün devamlılığı niteliğinde olan gözetim, ayrıca toplum olarak kabul görmüş olan normların dışında hayat süren bireylerin disipline edilmesini sağlayan araçtır. Ancak bu aşamalardan geçen gözetim daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Şehir hayatını sürdüren birisinin bir gün içerisinde geçirdiği zaman bu konuyla ilgili olarak bir fikir edinmemizi sağlar. İşyerine giderken kullanılan elektronik kartlar, internet kullanımı, giriş yapılan siteler, mail alışverişi gibi gün başlarken bu işlemlerin bir kaçının yapılmasıyla gözetime maruz kalına biliniyor. Bireylerin her an izlenmesi bu yeni gözetim teknolojilerinin sayesinde mümkün olmuştur. Bilgi teknolojilerinin yenileşmesiyle çok geniş bir alana yayılmıştır. Gözetimin aldığı bu hal geleneksel gözetimle kıyaslandığında daha belirgin olduğu ve

giderek daha sistemli daha zeki bir aşamaya geçişi ifade etmektedir (Lyon, 2006: 17). Hiç şüphe yok ki yeni gözetim hem gözetim teknolojilerinde güce dayalı olan gözetimin etkilerini değiştirirken hem de yeni gözetim teknolojilerinin yapısının dönüştürülmesini sağlayarak etkide bulunduğu alanı genişletmiştir. Günümüzde bilimsel olarak yapılan araştırmalardan tutun da yapılan eğlencelere kadar birçok alan internet ve sosyal medya kapsamına girmektedir. Bir günde internet yoluyla birden fazla işlemin yapılması bu çeşitlilikle sağlanmıştır. Bu faaliyetlerin geniş bir alanı kapsamıyla birlikte ekonomi ve sağlık dâhil birçok alan için insanların bireysel bilgilerinin internet üzerinde depolanması mümkün hale gelmiştir. İnternet ve sosyal medyanın sunduğu olanaklar bilginin depolanmasına, kategorilere ayrılmasına ve dağıtılmasına imkân tanımıştır. Bu şekilde sosyal ağ ve internet kullanıcıları başka insanların bilgisini elde ederken, kendi hakkında bilgi verdiği bir durumla karşı karşıya kalmaktadır. Gözetimin önemine dikkat çeken çalışmamızda; gözetim'in geçirmiş olduğu değişim/dönüşüm incelenmiştir. Geleneksel toplumlardan modern toplumlara kadar geçen sürede sürekli bir değişime uğrayan gözetim, ilk toplumda ilkel, modern toplum da Panoptikon, enformasyon toplumunda Süperpanoptikon ve Synoptikon şeklinde isimlendirilmektedir. Genel olarak araştırma dört bölüme ayrılmaktadır. İnsanlık tarihinde gözetimin nasıl oluştuğunun anlatıldığı birinci bölümde; gözetimin gözeticiye verdiği gücü anlamak için gözetim, genel anlamda anlatılmıştır ve gözetime geleneksel acıdan yaklaşmıştır. Ayrıca Bentham kardeşler tarafından geliştirilen Panoptikon modeli de incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde modernlik ilkeleri baz alınarak bunlara katkıda bulunan ekonomik, toplumsal etmenler ve toplum hayatında meydana getirdiği gelişmeler, değişiklikler doğrultusunda modern gözetimin nasıl meydana geldiği anlatılmıştır. Böylece modern gözetimin oluşumu incelenmiştir. Gözetimin devlet eliyle tekelleşmiş olmasıyla birlikte sanayi ve kapitalizm kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Bu gözetimle birlikte devlet içerden ve dışından gelen tehlikelere karşı önceden bilgi alarak kendisini koruyabilmektedir. Kapitalizmin işlettiği her bir fabrikanın gözlemlenebilmesiyle birlikte verim arttırılmış olacak ve kamu alanında çalışan insanların her hareketi kayıt altına alınacaktır. Toplumun kabul görmüş normlarının dışına çıkan insanların Panoptikon modeli ve Panoptikon mimarisiyle izlenmesi, bu modellerle birlikte her anın gözetim altına alındığı ve bu gözetimle birlikte bireysel bilgiler elde edilerek denetimin

sağlanması, iyileştirme ve disiplin yaptırımları sonucunda süreci normal hale getirmeyi ifade eder.

Üçüncü bölümde ise modernliğin sonrasındaki toplumlar için gözetimin büründüğü yeni şekiller incelenmiştir. Yoğun bir şekilde bilgi edinme imkânı bulan iktidarlar, yeni teknolojilerle gözetimin yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Panoptikonik gözetime enformasyon teknolojisinin eklenmesiyle birlikte, daha güçlü hale gelen gözetim; kurumsal kısıtlamalara maruz kalmayarak birey ve toplum hayatının her anına yayılan Süperpanoptikon'un ve Synoptikon'un oluşması üzerinde durulmuştur.

Gözetimin sağlanması için oldukça önemli olan bilgi toplamanın daha hızlı, daha yoğun ve kolay bir şekilde yapılmasının ifade edilmesi Süperpanoptikonla sağlanmıştır. Gözetim, modern dünyayla birlikte hayatımızın her alanına girerken, Süperpanoptikonla birlikte gözetim kurumsal sınırları aşarak gözetlenen bireyleri getirtmek yerine onlara doğru gitmeyi sağlamıştır. Burada en büyük destekçi şüphesiz ki gelişen teknoloji ve özellikle enformasyon teknolojileri olmuştur. Bilgisayarlardan yararlanılarak verilerin elde edilmesiyle birlikte iletişim ve istihbarat sayesinde insanlara ulaşmak daha kolay bir hale gelmiştir. Hatta bu şekilde bireylere ulaşmanın herhangi bir zorluğu yoktur. Küreselleşen dünyada gözetim, yoğunluk ve yaygınlık bakımından sınırlarını genişletmiştir. Böylece gözetim ulusal ölçekteki bütün sınırları aşarak küreselleşmiştir ve gözetimin uygulanması daha kolay ve daha ekonomik hale gelmiştir. Bu da Synoptikon'un yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur. Synoptikon çoğunluğun azınlığı gözetlemesidir ve genellikle Panoptikon modelinin yerine kullanılır hale gelmiştir.

Çalışmanın son bölümünde, bilişim teknolojileriyle birlikte bireyde yapılan gözetimin farkındalığını tespit etmeye yönelik olarak bir araştırma yapılmıştır. Günlük hayatta yer alan gözetim uygulamalarıyla alakalı olarak kavramsal bilgilerin de yardımıyla bireyin bu konu hakkındaki farkındalığını ölçmek amacıyla yapılan çalışmada; birey, yapılan gözetimin ne kadar farkında, bireyin önceliğinde mahremiyet mi geliyor yoksa güvenlik mi, gözetim etiği ve gözetim durumunda, teknolojiden vazgeçme eğilimi üzerine inşa edilmiştir. Araştırmaya göre katılımcıların çoğunluğu yapılan gözetimin farkında değildir. İnsanlar güvenlik söz konusu olduğunda mahremiyetten ödün vermeleri konusuna ılımlı yaklaşmıştır. Böylece güvenliğin ön

planda olduğunu, mahremiyetin ise arka planda kaldığını söyleyebiliriz. Ayrıca gözetlenme durumunda teknolojik araçların kullanımından vazgeçip vazgeçmeme eğilimine bakıldığında da teknolojik aletlerin kullanımdan vazgeçileceği yönünde cevaplar alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KURAMSAL AÇIDAN GÖZETİM VE TARİHİ

İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları topluluklar sayesinde insan ilişkileri oluşmaya başlamış ve böylece gözetim hayat bulmuştur. Gözetimin toplumla birlikte hayat bulmuş olması toplumsal süreçlerle değişime maruz kalmasına neden olmuştur. Gözetim olgusu tarihte bütün toplumlar da görülmüştür. Gözetimin ilk oluşmaya başladığı zamanlarda devletin gücünü desteklemek amacıyla şiddet şeklinde görülmüştür. Bu bölümde gözetim, bilişim teknolojilerinin etkisinde kalmadığı dönemlerde geleneksel olarak ele alınmıştır. Gözetimin geleneksel olarak tanımının yapılması ve bu doğrultuda görmenin ne olduğu incelenmiştir.

Kavramsal olarak gözetimin geleneksel bakış açısıyla irdelenmesinin ardından gözetimde toplumsal dönüşümler temel alınarak nasıl bir evreden geçildiği anlatılmıştır. Özellikle sanayi devrimiyle yoğunlaşan gözetim, bazı kuramcıların gözetime yaklaşımları tarihi bir bakış açısıyla sunulmuştur.

1.1.Gözetim Kavramı

İnsanların topluluk haline gelmesiyle oluşan ve toplum hayatının kendisiyle birlikte getirdiği birçok şey, insanların başkaları hakkında bilgi edinmesini sağlamıştır. Gün içerisinde ne yaptığımıza dair bilgi edinmek için, karşılaştığımız insanlar bize soru yöneltmektedirler. Bu şekilde bir bilgi edinme söz konusudur ancak birçok kişi için bu çok önemsenmez. Burada karşılıklı bir iletişim kurulmakta ve bu iletişim tanıdık insanlar arasında yapılmaktadır. Bu durumda bir güç eşitliğinden bahsedilebilir. Gözetimin oluşabilmesi için bir güç farkının olması gerekir böylelikle burada bir gözetimden bahsedilemez (Martin, 1998: 64).

İçerik olarak zengin bir yapıya sahip olan gözetim sözcüğüne olumsuzluk içeren bazı anlamlar da yüklenmiştir. Bu görüşe katılan Martin gözetimin düşünüldüğü kadar kötü olmadığına da değinir. Bu doğrultuda yakından izleme insana kötü çağrışımlarda

bulunsa bile çocukların kendine zarar vermesine engel olma ve hastaların sağlık durumlarının takip edilmesi yönünden iyi bir durumdur. Ona göre riskli olarak bildiğimiz olaylarda (denizde yüzmek ve yüksek bir merdivene tırmanmak) kişinin izlendiğini bilmesi onun hoşuna gider. Bu verilen örnekler gözetimin iyi yönleridir (Martin, 1998: 64). Gözetim denilince akla yeni dünya düzeni gelir ancak gözetim yalnızca yeni dünya düzenine özgü bir kavram değildir. Toplum hayatının ve bununla birlikte oluşan sosyal hayatın başladığı günden bu yana gözetim var olmuştur.

1.1.1.Gözetim

Gözetim; köken olarak Fransızcadan gelen ve ilk olarak 1800' lü yıllarda kullanılan bir terimdir (www.etymonline.com, 2017). Toplum yaşamının oluşmasıyla birlikte modernlik, kapitalizm ve ulus-devlet ilişkileriyle kavramsal hale gelmiş, günlük hayatta yoğun bir şekilde kullanılması ise bilişim teknolojilerinin var olmasıyla meydana gelmiştir.

Türk Dil Kurumu'nda "görme işi, nezaret, himaye, hukukta gözaltına alma" olarak ifade edilmiştir. Gözetimin türediği "gözetmek" fiili genel olarak "korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek, önem vermek, göz önünde bulundurmak, ayrı tutmak, kollamak ve dikkate almak" gibi anlamları vardır (www.tdk.gov.tr, 2017). Oxford sözlüğüne göre "şüpheli ya da suçlu şahısların izlenmesi" anlamına gelmektedir (www.oxforddictionaries.com, 2017).

Roger Clarke'e gözetimi "bir kişinin hareketlerini yakından izlemek, kişi veya grupların iletişim ve/veya eylemlerinin sistematik olarak izlenmesi" şeklinde tanımlamıştır (www.rogerclarke.com, 2017). Lyon'a göre gözetim genel anlamda kişisel işlerde, casusluk ve gizli takip edilen bir olayı çağrışırsa da, gündelik olaylara işaret eden doğrudan çağrışımları da kapsar. Gözetim her zaman için mutlak olan belli taraflar içerir ve bu da gözetimi ilgi çekici yapmasının yanı sıra oldukça hassas unsurlardan birisi haline getirir. Anne babalarının çocuklarıyla ilgili olarak kaygılanması bunun ifade edilmesinde bazı gözetim tekniklerinin benimsenmesine neden olur. Lyon buna dayanarak 'gözetim nedir?' sorusuna şöyle cevap verir: " Temel sav olarak ilk solukta, gözetimin etkileme, koruma, yönlendirme gibi amaçlarla kişisel enformasyona dönük odaklı, sistemli ve düzenli ilgi olduğunu söyleyebiliriz" (Lyon, 2013: 30,31).

Yapılan tanımlamaların özellikle Oxford sözlüğünde yapılan tanımın yetersiz olduğunu düşünen Gary T. Marx, yaptığı tanımda şüpheli olma durumunun günümüz için gözetim kavramına uymadığına değinir. Ona göre gözetim kategorilere göre uygulanmaktadır. Gözetim teknolojilerinin birçoğunda sadece şüphelilerin yakalanması söz konusu değildir. Marx’a göre gözetim zaman dilimlerine, şebeke sistemlerine, insan kategorilerine ve coğrafi alanlara uygulanabilir olması olası olduğu için sadece önceden bilinen bir kişiye özgü bir kavram değildir. Özellikle sözlük tanımında, gözetleyen ve gözetlenen arasındaki ayırımın değiştiğine değinir (Marx, 2002: 10). Görme eyleminin görülen kişinin bilgisine sahip olması, gören kişi açısından bir güç unsuru haline gelmesi, gözetimin tarih ve toplulukların geçirdiği süreçler boyunca onu bir denetim aracı haline getirmiştir. Gözetimin daha iyi anlaşılması adına “merak, inceleme, bakma, görme, nazar, nezaret” gibi kavramları ele almakta da fayda vardır. Bu kavramlar Türk Dil Kurumu’na göre şu anlamlara gelmektedirler. “Merak: bir şeyi anlamak veya öğrenmek için duyulan istek.” “İnceleme: bir bilim veya sanat konusunu her yönüyle geniş bir biçimde açıklayan eser ya da yazılı araştırma.” “Bakmak: bakışı bir şeyin üzerine çevirmektir.” “Görmek: göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak seçmek.” “Nazar: bakış, bakma göz atmak.” “Nezaret: bakma, gözetme, gözetim, hukukta gözaltı” (www.tdk.gov.tr, 2017).

1.1.2.Gözetimi Güç Olarak Görme

Görme, insanların dünyaya gelmesiyle birlikte ilk olarak yapılan şeylerden birisidir. Ayrıca çevreyi gözetleme ve görmeye çalışmasıdır. Bir çocuk dünyaya geldiğinde ilk olarak görme eylemi gerçekleşir daha sonrasında ise konuşma bunu takip eder. Aslında görmek gözün dışarıya doğru bilinçli bir şekilde hareketi ve sonrasında bakılan şeyin algılanması iken, bakmak gözün sadece dışa doğru hareketidir. Herhangi bir nesneye bakan göz görme işlemi tamamlandığında onu belleğe taşır ve yerleştirir (Küçüköner, 2005: 31). Böylelikle insanın yaşadığı dünyayı algılaması ve tanınması görmeyle başlar. İnsanın içinde bulunduğu gerçekliğe şahitlik eden görme, insanın hayata nasıl baktığına, eğitimine, beklentilerine, duygularına ve umutlarına göre bir şekil kazanmaktadır.

Berger görmenin, konuşmadan bile daha üstün olduğunu vurgulayarak, bir çocuğun büyüme aşamasında daha konuşmaya başlamadan etrafını tanımak ve öğrenmek için görmeyi kullandığını ifade eder. Görmenin bir anlamda sözcüklerden önce geldiğini, içinde bulunduğumuz dünyada kendi yerlerimizi görerek bulduğumuzu vurgular (Berger, 2010: 7).

İçerdiği felsefi gerçeklikle bağdaştırılmakta olan görme, gerçekliğin sınırlarını görülenlerle çizmektedir. Platon idea öğretisiyle gerçekliğin köküne görmeyi yerleştirmeyi amaçlamıştır (Gökberk, 1980: 68). İdeanın sözlük anlamının görmek olması bunu destekler niteliktedir (www.etymonline.com, 2017).

Witelo, özne-nesne arasındaki ilişkiyi derin bir şekilde çözümleme yaparak iki farklı algılamadan söz etmektedir. İlki görülür biçimde sadece sezgi yoluyla algılanmış olması, ikincisi ise bilginin daha önce geldiği ve sonrasında sezgi aracılığıyla algılanmasıdır. Birinci algılamada ışıklar ve renkler kavranır; ancak “görmede ruhun öteki edimlerinin işbirliğiyle kavradığı daha karmaşık gerçeklikler de vardır”(Eco, 2015: 119).

Görme, insana görülen şeyle ilgili bilgi aktarmakla birlikte kişiden kişiye farklı algılamalar yaratmakta, bu farkların ortaya çıkması da insanların farklı bilgilerle donanmış olmasına bağlıdır. Yani bir bireyin düşündüğü, bildiği ve inandığı şeyi etki altına almaktadır (Berger, 2010: 8). Görme egemenliğin temeli haline geldiği zaman, gerçeklik sınırları belirginleşmiştir (Dolgun, 2008: 30).

Söz, olmayan bir şeyi olmuş gibi gösterince yanlışın meydana geldiğini söyleyen Platon, sözün gerçekliğinin öznesine bağlı olduğunu vurgular. Görmede ise sadece tek bir sözcüğün var olduğunu ancak burada da gören kişiye göre farklı doğruların oluştuğuna değinir (Hızır, 2007:241).

İnsanoğlunun görme isteği, teknolojinin her geçen gün daha fazla nesneyi görünür kılmasıyla artmaktadır. Bizim görülebilir olduğumuzu, biz bir şeyi gördüğümüzde fark ederiz. Bu şekilde devam edildiğinde görme göz ardı edilince görülmeme de bir güç unsuru haline gelebilmektedir. İşte tam burada Foucault’nun yaklaşımına göre; gören mi iktidardır, görülmeyen mi ya da görülmeden gören mi?

1.2. Gözetim Tarihi

Giddens, gözetim kavramının insanlık tarihi kadar eski olduğunu ve yazının bulunuşuyla birlikte resmi olarak başladığına değinir. Yazının kullanılmasıyla birlikte kayıt sistemleri uygulanmaya başlanmış ve resmi kayıtlar meydana gelmiştir. Giddens yazının özellikle kayıtları tutmak adına idari araç olarak kullanıldığına değinir (Giddens, 2008: 66).

Günümüzde gözetim, iktidar ve egemenlik ilişkileri bağlamında bilişim teknolojileri eliyle yapılmaktadır. Gözetimin toplumsal denetim aracı olarak kullanılması, kavram olarak çokça anılması ulus-devlet ve sanayi toplumlarıyla hızlanmıştır. Buna sebep olan etkenlerin başında modernite ve kullanılan teknolojik araçlar gelmektedir.

Tarihsel süreçte geleneksel gözetim; toplumsal yapının var olduğu zamandan hapisanelerin meydana gelmesine kadar, bu arada geçen zamanda bazı gözetim uygulamaları oluşturulmuştur. Daha sonrasında kapatılma olgusuyla birlikte gözetim kullanımı yoğunlaşmıştır. Panoptikonla Foucault'nun gözetim kuramı toplumsal denetimi en iyi şekilde açıklamıştır. Üçüncü evrede sanayi toplumu olarak toplum hayatında yer edinmeye başlayan, farklı açılardan gözetimi ele alan kuramcılarının yaklaşımlarıyla modernite döneminin gözetim çalışmaları incelenmiştir.

1.2.1. İlk (İlkel) Gözetim

Yazının bulunmasıyla birlikte kayıt altına alma olası bir hale gelmiş ve topluma/bireye ilişkin bilgilerin toplanmasına ve saklanmasına olanak sağlayan bir alet olmuştur. Vergilendirme, askeri hizmetler ve göçlerin yazıyla birlikte kayıtları sağlanmıştır. Yazının kullanımı listeleme yönteminin keşfedilmesini sağlamıştır. Bu yöntemle insan ve nesneler sayılarak kategoriler haline getirilmiştir. Sözlü kültürle göre daha geniş bir zamana ve mekâna yayılan iletişim, yazıyla zamanı ve mekânı birbirinden ayırmıştır. Böylece okuma yazmanın öğrenilmesinin ardından zengin ve rahat bir yaşamı sürdürme imkânı sağlanmıştır (Baldini, 2000: 28). Hiyerarşide bir üst tabakaya çıkabilmek için yazı bir araç olmuştur. Böylece hiyerarşide alt sınıfların tabakalaşması halinde, onların denetimini sağlamada yazı önemli bir rol oynamıştır.

Gözetimin farklı yansımaları yerleşik uygarlıklar ve göçebe toplumlar gibi her grupta var olmuştur. Gözetim yerleşik toplumlarda din ile politikanın birbirini desteklemesiyle göçebe topluluklarının tehdidine karşı korunabilmeyi sağlamıştır. Böylelikle dinin yapısına sahip olan gözetim, özellikle doğu yerleşik uygarlıklarında sosyal ve ekonomik etkenlerle şekil almıştır. Buradan hareketle toprak sahibinin Allah olduğu inancının yaygınlığı iyice anlaşılabilmektedir. İman bu topraklarda çokça kişinin itici gücünü oluşturmakta, bunun dışında yaratıcıyı temsil eden ekonomik ve politik kuruluşların baskısıyla çalıştırılmaktadır. Böylece aynı inanca sahip insanların bir toplum içerisinde, dinin koyduğu kuralların dışına çıkarak ihlalde bulunması sorun teşkil etmekte ve bu da yaratıcının gözetiminin yanında, kullarının da birbirini izlemesiyle birlikte toplumsal bir gözetimi oluşturmaktadır. Yasallaştırma süreci toplum düzeninin sağlanmasındaki en büyük güçtür. Böylece toplumsal düzen yasalar çerçevesinde oluşur. Her ne kadar insanlara şekil veren kurumlar olsa da ek yasalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gözetimlerin en verimlisi de dindir. İnsanlar herhangi bir kanıt'ın ya da şahit'in olmadığı durumlarda yasaları ihlal edebilmektedir. Tam da burada din olaya girmekte ve her zaman için gözetlendiği düşüncesi ve öldükten sonra alacakları cezanın korkusuyla ihlallerin önüne geçebilmekte, ek bir yasallaştırıcı olarak din burada görevini yapmaktadır. Doğuda yer alan toprakların yaratıcının olduğu inancının, batıda da geçerli olmaya başlamış bir inanç olduğu söylenebilir. Batı topluluklarında da toprakların Allah tarafından paylaşıldığı inancıyla toprak üzerinde çıkan çatışmalar ve anlaşmazlıklar engellenmeye çalışılmıştır. Böylece imparator, devlet yöneticisi, tanrının vekili ve kilisenin başı gibi sıfatlar almıştır. Kilisenin insanlar üzerinde yaptığı gözetlemeler oldukça katıdır (Tokgöz, 2011: 12-13).

Yerleşik toplumlar tarlalarda faaliyetler yürütür ve bu yürütülen faaliyetler imparatorluk görevlileri tarafından kayıt altına alınır. Bu kayıtların kapsamının gelişmesi göçebe toplulukların oluşturduğu tehditlere karşı, isim ve yaş gibi bilgilerin de kayıtları tutulmuştur. Bir savaş durumunda hali hazırda kaç kişinin olduğunu belirlemek için nüfus sayımı yapılmıştır. Tüm bu gelişmeler gözetimin yaygınlık kazanmasıyla birlikte yerleşik toplumlarda savaşçı özelliklerine sahip bir toplumun kazanılmasına etki etmiştir. Gözetimin sistematikleşmesi askeri devletin baskı ve şiddet eğilimli olmasıyla oluşmuştur. Göçebe toplumların devamı niteliğinde olan askeri devletler, farklı

toplumlar arasındaki ana yolları ellerinde tutabilmek için kurmuş oldukları ulaştırma sistemleri, denetleme ve gözetlemenin temel mekanizmasını oluşturan pratiklerdir. Günümüzde bilişim teknolojilerinin atası olarak kabul edilen ulaştırma sistemleri posta olarak kurulmuş ve gizli posta işleri gizli haber alma örgütleriyle birlikte hareket etmektedir (Dolgun, 2008: 51).

Gezgin denetimcilerin varlığı bağlı oldukları merkezce bilinmektedir. Ülkede aylar ya da yıllarca süren zaman dilimlerinde gezen denetim görevlileri, merkezi bilgilendirir ve tekrar kaldıkları yerden devam ederlerdi. Bunun yanı sıra imparatorluğun çeşitli çalışanları farklı kılıklara girerek halkın arasına karışmış ve bilgi edinmiş olan özel istihbarat servislerinde bu edindikleri bilgileri rapor halinde merkeze sunmaktaydılar. Bu uygulamaya benzer bir denetim yöntemi Osmanlı Devleti'nde 'jurnal teşkilatı' olarak hayat bulmuştur. Jurnal Fransızca kökenli olup "biriyle ilgili olarak yetkililere kötölemek, ihbar yazısı vermek veya böyle bir bilgiyi iletmek" demektir (www.tdk.gov.tr, 2017). Jurnal sözcüğünün ayrıca "polis tarafından düzenlenen rapor" anlamı da vardır (Beyhan, 1999: 70). Devletin devamlılığını sağlamak için ikinci Abdülhamid Han'ın kurmuş olduğu "hafıye teşkilatı" o dönem için istihbarat ihtiyacını raporlar yani o günün değimiyle "jurnaller" halinde sunmaktadır (Gündoğdu, Erkan, Temiz, 2008: 65).

Kölelik sınıfsız bir toplumdan sınıflı bir toplum yapısına geçişin temellerini oluşturmaktadır. Bu da batıya dayanmaktadır. Kölelik batıyı doğudan ayıran bir yapı olmuştur. Günlük olarak çok cüzi bir miktar karşılığında çalıştırılan kölelerin çalışmaları gözetimle takip edilmiştir. Domesday book sistematik gözetimin en gerekli dokümanlarından biri olarak sayılır. Domesday book İngiliz toprak sahiplerinin yer aldığı insanlara ve mülklere ait bilgilerin birleşimidir. 18. yüzyılın Fransasında polis muhbirlerinin binalarda kapıcılık yapmaya başlamasıyla birlikte, burada yaşayan insanların hareketlerini, konuşmalarını, düşünce ve siyasi görüşleri hakkındaki bilgilerini asayiş yerlerine bildirmektedir. Bunun yanı sıra çok sayıda hayat kadını da istihbarat amacıyla kullanılmaktaydı (Dolgun, 2005'dan aktaran, Tokgöz, 2011: 13).

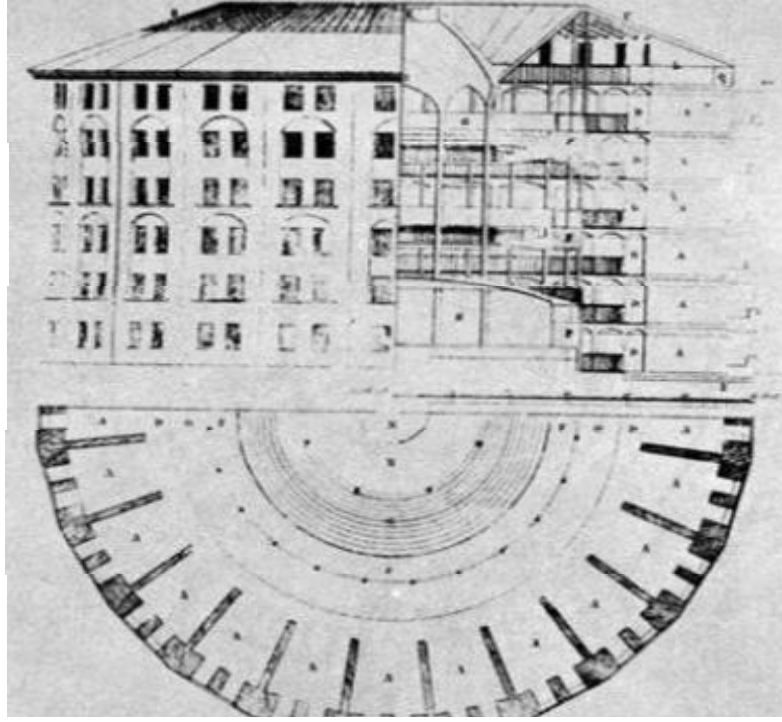
1.2.2. Panoptikon

İktidarların taşıdığı otorite sorunlarına karşı 18. yüzyılda halkın denetimini sağlamak amacıyla bir kontrol sistemi kurulmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda mimar olan Samuel Bentham'ın başlattığı çalışmada kardeşi olan Jeremy Bentham ile hareket etmektedir. Ponoptikonun sistemli olmasını sağlayan bölümlendirmeler Jeremy Bentham, yapının tasarımı ise Samuel Bentham tarafından yapılmıştır. Bu yapı 1785 yılında inşa edilmiştir. Panoptikon kelimesi, “pan” ve “optikon” olarak iki kelimenin birleşimiyle oluşmuştur. “pan” bütün anlamına, “optikon” ise gözetleme anlamına gelmektedir. Yani Panoptikon bütünü gözetlemek anlamına gelir ve tasarlanan yapının amacına uygun olduğunu gösterir (Özdel, 2012: 23).

1.2.2.1.Samuel ve Jeremy Bentham'ın Panoptikon Modeli

Samuel ve Jeremy Bentham kardeşler tasarlamış oldukları bu yapıyla insanları kontrol altında tutmayı amaçlamışlardır. Bu yapının amaçları; hapis, zorla çalıştırma, eğitim ve benzeri daha pek çok konuyu barındırmaktadır. Jeremy Bentham otorite kurmanın Panoptikon'un temel taşı olduğunu ifade etmektedir. Böylece mevcut iktidarın otoritesini korumak adına denetimi sağlama sistemi şeklinde de ifade edilebilir. Jeremy Bentham gözetlemenin bu planın temelini oluşturduğunu vurgulayarak etkili bir gözetlemenin olabilmesi için yapılan bu sistemin gözetleyen kişinin görünmeden gözetimi yapması şeklinde oluşturulduğuna değinmektedir. Gözetlemenin görünmeden yapılmasındaki asıl amaç ortada herhangi bir gözetleyicinin olamaması durumunda da kişiye gözetlendiği duygusunu hissettirmektir. Böylece otorite her zaman için kendini hissettirmiş olmaktadır (Özdel, 2012: 23-24).

Şekil 1. Jeremy Bentham'ın Panoptikon Planı

Kaynak: Jeremy Bentham Panopticon'un Planı, The Works of Jeremy Bentham, Yay. Bowring. C. 4. s. 172-173.

Bentham'ın Panoptikon Mimarisinin ilkeleri şu şekildedir (Foucault, 2013: 295, 296):

Çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır. Çevre bina hücrelere bölünmüştür; bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir. Bunların biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğer de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kulede tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkûm, bir işçi veya bir ilkokul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde, çevre binaların içindeki küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür. Ne kadar kafes varsa, o kadar küçük tiyatro vardır, bu tiyatrolarda her oyuncu tek başınadır, tamamen bireyselleşmiştir ve sürekli olarak görülebilir durumdadır. Görülmeden gözetim altında tutmaya olanak veren düzenleme, sürekli görmeye ve hemen tanımaya olanak veren mekânsal birimler oluşturmaktadır. Sonuç olarak, hücre ilkesi tersine döndürülmekte veya daha doğrusu onun üç işlevi kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak- ters yüz edilmektedir; bunlardan yalnızca birincisi korunmakta ve diğer ikisi kaldırılmaktadır. Tam

ışık altında olma ve bir gözetmenin bakışı, aslında koruyucu olan karanlıktan daha fazla yakalayıcıdır.

Panoptikon 1787 yılında Beyaz Rusya'nın Crecheff şehrinde bulunan Jeremy Bentham, İngiltere'de yaşayan bir arkadaşına mektup göndererek Panoptikon'un nasıl bir yapısının ve işleyişinin olduğunu bilgi vermektedir. Mektuplar özgün bir yapının planını taşımaktadır. Ayrıca mektupların hedefi belli bir kişiye ulaşmasıdır, yayınlanması değil. 1787 yılındaki bir mektupta, bütün kurumlara uygulanabilecek olan Panoptikon'un amacına uygun kullanılıp kullanılmayacağına değinilmektedir. Bina genel olarak iş kollarında ıslah edilmeyen işçilerin cezalandırıldığı, delilerin gözetim altında tutulduğu, ahlaksızların ve şüphelilerin ıslah edildiği, tembellerin çalıştırıldığı, acizlerin bakıldığı ve tedavi edilmesi gereken kişilerin tedavi edildiği yerdir. Kısacası:

Ölüm odalarında hükümlülerin kaldığı cezaevlerinin ya da yargılanma öncesi sanıkların tutulduğu nezarethanelerin ya da azılı suçluların kaldığı hapishanelerin ya da ıslahevlerinin ya da düşkün evlerinin ya da imalathanelerin ya da akıl hastanesinin ya da hastanelerin ya da okulların amaçlarına uygulanabilir (Bentham, 2016: 9, 12, 13).

Bu ifadeler doğrultusunda, bireylerin denetim altında tutulması, gözetlenenin gözetleyen kişi tarafından ne kadar kontrol altında tutuluyorsa kurum da amacını buna eşit olacak şekilde yerine getiriyor demektir. Uygulamada mükemmelleştirme amaç edinilmiş ise kullanılan yöntem, bireyin her zaman zor durumda kalmasına sebep olmaktadır. Kişiye her zaman izlendiği hissi yaşatılması istenen başka bir amaçtır. Jeremy Bentham, mektubunda Samuel Bentham'ın tasarımını yaptığı planda gözetimin sağlıklı bir şekilde yapıldığı ve başka şekilde yapılan planların belli oranda Panoptikon'a benzeyebileceğine değinmektedir (Bentham, 2016: 9, 12, 13).

Panoptikon'un tasarımındaki asıl amaç işçileri denetim altında tutarak verimliliği yükseltmek ve suça eğilimi ortadan kaldırmaktır. Panoptikon sisteminin temel aldığı suçlar, otoriteye karşı işlenen suçlardır. Bu sistemde üst sınıf için çalışan kişilerin denetimini sağlamak ve bu denetimi sağlarken şiddete başvurmak insanları Panoptikon'un sınırları içine hapseder. Mevcut olan gücün devamlılığını Panoptikon sağlamaktadır. Toplumsal yapının en önemli sorunlarından biri olan yoksulluğu gidermek gibi bir kaygısı yoktur. Çünkü kapitalizmin sürekliliği için yoksulluk tek

kaynaktır. Böylece otoritenin hiçbir şekilde suçu tam olarak ortadan kaldırmaması söz konusu değildir. Sadece suçu kontrol altında tutar bu ise Panoptikon'un sınırları dâhilinde olur. Bir suçun olamaması demek otoritenin olmadığı anlamına gelir (Çoban, 2016: 111-137).

Panoptikonda her bir birey tek başına olduğundan bireyselleşme oluşur ve ayrıca her taraftan görülebilen bir yapıya sahiptir. Sistem her zaman için denetimi gerekli hale getirmiş böylece gözetimin görülmeden de yapılabileceğine imkân sağlamıştır. Tersine çevrilen hücre ilkesiyle kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak ters-yüz edilmektedir. Işğın altında kalmak ve gözetlenmek karanlıkta kalmaktan daha yakalayıcıdır (Bozkurt, 2000: 75, 76).

19. yüzyılın ikinci yarısında Panoptikon'un yeni bir iktidar biçiminin ortaya çıkardığını ya da bu şekilde bir iktidar biçimi ortaya çıkarıldığı yönündeki söylemlerde yorumcular aynı fikirdedir. Dahası Panoptikon'un bir hapisane olduğunu ve Jeremy Bentham tarafından tasarlanan bu hapishanenin tarihe başarısızlık olarak geçeceği düşünülmüştür (Werret, 2016: 87-107).

1.2.2.2.Foucault'nun Panoptikon Modeli

İktidar tarafından toplumun denetim altına alınması, sistemli bir sürekliliğin neticesidir. Sistemin Panoptik bir şekilde ilerleyişi, bireyleri şekillendirerek gözetlemeyi normal bir hale getirmektedir. Sıradan insanların bile birbirini gözetlediği bir toplumda iktidarın bir organı olarak hareket eden toplumsal bilinç, toplum hayatını bir hapishaneye dönüştürmektedir. Toplumsal bilinç kapitalizm ve denetimin evrimsel bir süreci olarak ilerlemektedir. Bilimsel gelişmeleri, yönetim süreçlerinde kullanan iktidar; Panoptik sistemin tüm aşamalarını toplumu gözetleme üzerine kurmaktadır (Çoban, 2014: 3).

Foucault'ya göre asıl tuzak görünür olmaktır. Panoptikon'un bireyi her taraftan görebilen ama kendisinin görünmediği bir yapısı vardır. Bilginin nesnesi haline gelen birey; iletişimde özne haline gelmemektedir. İşte tam da burada Panoptikon, kişilere iktidarın hareketlenme işlevselliğini katarak kesintisiz bir görünebilirlik durumu ortaya çıkarmaktadır. İktidar denetimini sağlama görevini üstlenen Panoptikon, çeşitli isteklerden hareketle oluşan sistematik bir araçtır. Mekanik olarak koşulsuz tabi olma

halinde suçluya zor kullanarak bir şeyler yaptırmaya çalışmak için bir neden yoktur. Bu yüzden de zindanlara ihtiyaç duyulmamaktadır (Bozkurt, 2000: 76).

Foucault, hapishanelerin insanları dönüştürme amaçlı olarak kurulduğunun üzerinde durmaktadır. Gözetim şeklinde ortaya çıkan hapishaneler suça eğilimi arttırmaktadır. Hâlbuki hapishane, okul, hastane gibi yerlerde Panoptikon'un sorunsuz bir şekilde işlem görüyor olması gerekirdi. 1820'li yıllarda hapishaneler, suça meyilli olanların sayısının azaltılması ve suçluların temiz bireyler olmasını gerektirirken bu kişileri daha fazla suça yönelttiği görülmüştür. İktidarın sürekli olarak yaptığı "sakıncalığın stratejik kullanımı" bu dönem için kendini göstermiştir. Hapishanelerin ürettiği şey suça meyilli insanlardır. İktisadi ve siyasi alanda bu tür insanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla suça meyilli insanlara işe yarar olarak bakılır (Foucault, 2012: 24).

Disiplin iktidarı, Foucault'nun öne sürdüğü bir iktidar şeklidir. Bu iktidar insanlardan herhangi bir talepte bulunmaz. Bu iktidar türü daha çok bireyi terbiye etme görevi üstlenir böylece daha fazla şey çekip almak veya sızdırmak asıl amaçtır. Sahip olduğu gücü korumak için, bireyleri ayrıştırmak yerine bağdaştırıcı olmayı tercih eder ve bunların sayılarını çoğaltarak bunlardan yarar sağlamak istemektedir. Bedenler için yararsız olanları 'kesitler' halinde terbiye etmektedir. Birey disiplinin bir eseridir. Bakışların zorladığı bir sistem, bir düzenleme disiplinin sağlamasıyla olur. Görmeye imkân sağlayan tekniklerle yapılmış, iktidara geniş alanlar sunan baskı araçları ve bu baskıların bireyleri görünür kılması için bir makine gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda gözlem evleri oluşumu düşünülmüştür (Foucault, 2013; 219, 221).

Başka bireyler üzerinde gösterilmek istenen disiplinin de suçlu insanlar üzerinden yürütülmesi söz konusudur. Çünkü disiplin sağlayıcıları bu kişiler üzerinden temin edilmektedir. En karışık bilgi mekanizmaları ve anlaşılamayan otorite yapılarını günümüz uygarlığı geliştirmektedir (Foucault, 2014: 41).

Bu yapılarda denetimin kim tarafından yapıldığının bir önemi yoktur. İktidar bir kurum olmadığı gibi bir birey de değildir. Bu yüzden iktidarı kimin oluşturduğunun bir önemi yoktur. İçinde farklı yapıların bulunduğu geniş bir saha oluşturmaktadır. Aynı doğrultuda hareket edilmemesi ortak noktanın olmamasındandır. Bauman böyle bir sistemin sonucu olarak iktidara karşı çıkmayan, izlenen bir kitlenin varlığından söz

etmektedir. Böyle bir durum kurumlar arasında farklılığa sebebiyet verdiği gibi gözetimin tek yönlü olarak sağlandığı denetimde yeni yollar için uygun bir ortamın oluşmasına değinir. Denetimin tek taraflı olması kişilerin hareketlerini şekillendirirken gündelik hayatı da etkisi altına almaktadır. Bu şekilde bireylerin sergilediği hareketler belli bir düzene göredir. Kişilerin dikkate alınmayan iradeleri ve sistematik bir tavır haline gelen hareketler, tek yönlü davranış şekline dayandırılmaktadır (Tümürtürkan, 2010: 9).

1.3.Gözetime Kuramsal Bakış Açıları

Kavramsal olarak gözetimin ortaya çıkmasından sonra farklı düşüncelere sahip olan insanlar ve bilim adamları gözetim hakkında farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Böylece Karl Marx, gözetimi ve sermayeyi emekten daha güçlü hale getiren bir unsur olarak sınıf ilişkilerini temel alarak karşımıza getirir. Taylor kendisinin bilimsel ilkeleri doğrultusunda işletmeyi ayakta tutabilecek disiplinin vazgeçilmez bir unsuru olarak gözetime yaklaşır. Weber, Marx ve Taylor'un fabrika ekseninde konumlandığı gözetimi bürokrasi kuramını da esas alarak daha geniş bir açıdan incelemiştir. Giddens modern toplumlarda kurumsallaşmanın bir boyutu olarak gözetimi ele alır. Manuel Castells gözetimin insanın özel hayatında yer edindiğini hatta özel hayatın bir parçası olduğu vurgularken, Gary T. Marx da gözetimle birlikte yüksek güvenliklili topluma ulaşılacağını üzerinde durur.

1.3.1.Karl Marx

Sosyal teoride gözetim konusuna ilk olarak değinen Karl Marx, gözetimin sosyal teoride sistematik bir şekilde izleme olarak da adlandırabileceğimizi söyler. Marx gözetimi, emek ve sermaye ilişkisinde ortaya çıkan müdahale unsuru olarak açıklar (Marx, 2003: 551). Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte köleliğin etkisinin azalması, emeğin eski yöntemle sağlanmasını imkânsız hale getirmiştir. Şekil olarak üretimi arttırıp, işçilerin en az maliyetle çalışabilmeleri için yöneticiler kendi çalışanlarını kontrol etme zorunluluğunu hissetmiştir. Amaç piyasaya göre hareket etmek ve piyasanın ön sıralarında yer almaktır. Bunun için en düşük maliyetle en yüksek verimi

almak ve yapılan denetimle düşük verimli işçilerin verimliliğini artırmaktır. Günümüzde işçileri izleyerek disipline etmek onların bir güç olarak ikna olmaları için geliştirilmiştir.

Marx, verimliliği arttırmak için yalnızca çalışanları bir fabrikada toplayıp, makineleri düzenli bir şekilde çalıştırmanın yeterli olamayacağını, işçileri gözetime tabi tutarak emeğin disipline edileceğini vurgular. Marx'a göre üretim üç farklı zeminde oluşur ve gözetim bu üç zeminde yoğun olarak kullanılır. Bu zeminlerin ilki malların üretimi, ikincisi malları üreten işçilerin toplumsal ilişkileri ve üçüncüsü toplumsal ilişkiler ifade edilirken bilginin üretimidir (Dolgun, 2008: 90).

Üretimde çalışan montaj işçisi, iş bölümü, uzmanlaşma ve yenileşme gibi uygulamalara tabi tutulduğu zaman, denetim sağlayıcılar tarafından devamlı olarak izlenmektedir. İşçinin özne olarak şekillendiği bir süreç olarak kabul edilen ilk zemin, toplumsal ilişkileri kapsar ve gözetim ikinci zemine geçer. İşçilerin hareketliliğini engelleme ve bununla birlikte mahalle ve konutlara hapsedilmesini sağlayan gözetim, fabrikanın dışına müdahale olarak sosyal hayatı da kapsamaktadır. Üretimin sadece özne için nesne üretmediğine, aynı zamanda nesne için de öznenin üretildiği vurgulanır (Çalışkan, 1996: 10-20).

Fabrikadaki kuralları askeri kışla kurallarına benzeten Marx, işçileri er, gözcülük yapanları da çavuşa benzetir. Sermayenin bileşenlerinden olan hammadde ve makinelere ek olarak insan bedenlerini de ekler. Burada amaç sakın bireylerin ortaya çıkmasını sağlayarak sermaye için yapılan yatırımı garanti altına almaktır. İnsan bedeni burada sermayenin hedefidir. Ayrıca teknik olarak yeni cezaların gelişmesinde etkilidir. Aksi takdirde “gözleyicinin ceza defteri, köle efendisinin kamçısı yerine geçmektedir.” Fiziksel bir şekilde verilen bir ceza, sermayeye olumsuz yansıtacağından fiziki cezanın yerine para cezası uygulanmıştır. Böylece sermaye para kazandırmanın yanında ceza ve disiplini de sağlamış olur. İmalathanelerde asıl amaç bir taraftan üretim yapılırken diğer taraftan da uysal ve yararlı bireyler oluşturmaktır. Bedenleri uysal bir hale getiren gözetim, disiplinin temelini oluşturmaktadır (Marx, 2003: 550).

1.3.2.Frederick Taylor

Taylor, çalışanları mekanik hale getiren tezinde faaliyetlerin bölümlere ayrılmış bir bütünün parçaları olan işçileri ayrıştırıcı bir şekilde çalıştırmanın verimliliği

arttıracığına değinir. Üretim aşamasında da daha çok verim ve daha çok kazanç elde etmek için en basit işlemleri dahi bölümlere ayırmaktadır.

Fabrikalarda teknik gözetim yoğun bir şekilde uygulanmaktadır. Fabrikalar bu gözetimi uygularken Taylor'un "bilimsel yönetim" ilkelerini benimsemektedir. Bilimsel yöntem, işçileri makine olarak gördüğünden dolayı, işçilerin sanayi alanında daha ekonomik ve verimli kullanılmasına dayanmıştır. "Taylor'a göre vasıflı ya da vasıfsız her türlü beden işi analiz edilebilir ve bilginin uygulanmasıyla düzenlenebilir"(Drucker, 1993: 57).

Henry Ford'un yapmış olduğu seri üretim bandı uygulaması, kapitalist endüstride yoğun olarak kullanılmıştır. 20. yüzyılın başlarında uygulanmış olan Ford'un ismini verdiği Fordizm, vasıfsız olan işçilerin bir üretim bandı oluşturduğu, yoğun bir üretim üzerine kuruludur. Taylor'un "bilimsel yönetim" tekniği ilkeleri sistemin işleyişini sağlamıştır. Taylor'un adından hareketle "Taylorizm" olarak isimlendirilmiştir. Taylorizm idari işi ve kol işini hem standartlaşma hem de basitleştirme mantığı üzerine kuruludur (Güven, 2012: 46). Fordist üretimle birlikte yalnızca bir fabrikada çalışan işçiler değil dünyanın her yerindeki işçiler standart hale gelmiştir. Yeni oluşan gözetim teknikleri bunun oluşmasında en büyük etkiye sahiptir.

Bu süreçte sadece bir işi yapan mekanik işçiler, verimliliği ve kazancı arttırmaya yönelik olarak ortaya çıkmaktadır. Kendilerine ait olamayan bir benlikten, istekten, düşünceden soyutlanmış olan işçiler, iç yaşantılarına kadar yönetilmektedir. Katı kurallar ve gözetim, hiyerarşik bir otoriteye yönetim bağlamında dayalı olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır (www.netmba.com,2017).

Teknolojilerin yenileşmesiyle birlikte Lyon da kapitalist kurumların uygulamış olduğu gözetim bağlamında Taylorizmin genişlemiş olduğu görüşüne katılmıştır. Lyon kapitalist işletmelerin uyguladıkları pazarlama stratejileriyle birlikte gözetimi işyerlerinin dışına çıkararak evlerine taşıdıklarını belirtir. Ona göre ev ticari gözetimin yayıldığı bir eşittir (Lyon, 1997: 138-139).

Enformatik gözetim toplumun ve bireylerin her alanına yayılmıştır. Günümüzde enformasyon ekonomisinde yaşanan değişim ve dönüşümler geleneksel Taylorizmin çok daha ilerisine taşınmıştır. Üretimin esnekleşmesi işçinin esnekleşmesini zorunlu kılmıştır. İş'te bireyselleşme gözetimin de bireyselleşmesine neden olmuştur. Böylece

işçilerin bir çatı altında toplanıp gözetimin yapılması yerini bireysel olarak yapılan gözetime bırakmıştır (Gücüyener, 2011: 80-81).

1.3.3. Max Weber

Weber hızlı bir şekilde rasyonelleşen dünya da eşitsizliğin olduğu katı bir bürokrasileşme sürecinin belirgin bir unsuru olarak gözetimi görmüştür. Gözetimin yalnızca sınıf ilişkileriyle sınırlı kalmasına karşı çıkan Weber, incelemelerini daha geniş bir sahada gerçekleştirmiştir. Böylece yöneticilerin bireyleri şikâyet etmesi, dolayısıyla şikâyetler için dosyaların tutulması ve şahsi bilgilerin içinde yer aldığı veri saklama tekniklerinin gelişmesiyle verilerin çağırılma yöntemi bürokrasiyle sarmalanmıştır.

Bürokrasi; belli başlı bir toprak parçasında, bağdaştırıcı özelliği olan meşru güç tekeli elinde bulunduran modern devletin özelliğidir. Bürokratik örgütler ulus-devlet içinde yaşayan insanları devamlı olarak kayıt altına almaktadır. Bürokratik gözetime örnek verilecekse: hastane kayıtlarından tutunda öğrenci tutum ve davranışlarını gösteren raporlara kadar hatta doğal gaz, su, elektrik faturaları, evlilik, boşanma ve oy kullanma listeleri gibi... (Dolgun, 2008: 100). Bürokrasi yoluyla yapılan gözetimin esasında insanlar hakkında bilginin dosyalanması ve örgütler arasındaki iletişim yoluyla zamanla güncellenebilme ihtimali bulunmaktadır. Bilgilerin dosyalanmasıyla birlikte bireylerin hareketleri, davranışları örgütler tarafından kolaylıkla kontrolü sağlanıp yönlendirilebilir. Bu dosyalar aracılığıyla insanlar fişlenebilir çünkü kişisel bilgiler de bu dosyaların içinde yer almaktadır (Weber, 2004: 334-335).

Modern gözetimin oluşturduğu tehlikelere karşı ortaya çıkan çalışmaları yeni teknolojik gelişmelere paralel olarak ilerlemiştir. Buna örnek olarak Orwell'in 1984 romanı ve Eggers'in Çember romanı verilmektedir. Orwell'in baskıcı Stalin yönetiminden esinlenerek bu romanı kaleme aldığı söylenir. Roman, çağının ilerisinde bir görüşle ele alınmış ve büyük bürokratik organizasyonlar tarafından insanların sürekli bir gözetim altında tutulduğu bir toplumu dikkat çekici bir şekilde anlatmıştır. Orwell büyük organizasyonlara büyük birader adını vermiştir. Tasarladığı senaryoyla vatandaşların düşüncelerinin bile denetleneceği ve toplumun totaliter bir hal alacağı şeklindedir.

Toplumsal denetiminin sağlanması için hayatın şeffaf hale geldiği romanda, ulus-devlet ilişkilerinde bilginin çıkış noktasına dikkat çekilmiştir. Çerçeve olarak gözetim, toplumun bir denetim aracı olarak değerlendirilmektedir. 1984 romanında “doğruluk bakanlığı” betimlenmesi önem kazanmaktadır. Doğruluk bakanlığı gözetleyeninin isteği doğrultusunda ne kadar güçlü olduğunu göstermiş, elde edilen tüm bilgilerin ortadan kaldırma ya da değiştirme hakkının olması ve toplumsal olarak bilinen bilgileri yönetmesi, tutulan kayıtların güvenilirliği için oldukça önem arz etmektedir. Romanda büyük biraderden kaçışın imkânsız olması, Winston’un hayallerinin ve emeklerinin ortaya çıkmasından anlaşılmaktadır. Bu şekilde güçlü bir gözetim var olduğu için gözetimden kaçış şansının olmayışıyla roman son bulmaktadır. Orwell romandaki toplum yapısının tam olarak gerçekleşmeyeceğini düşünmesine rağmen bu şekilde bir yapının benzeri gelecekte yaşanmasının yüksek ihtimalli olduğunu değerlendirmesinde ifade etmektedir (Orwell, 2017: 62). Günümüzde romanın hala çok okunmasının altında yatan sebep güncel bağlantıların içerisinde yer almasıdır.

Eggers Çember romanında ana karakter olan Mae Holland’ın çok iyi bir teknolojik şirkette işe başlamasıyla başlamaktadır. Daha sonra Mae’nin ağırlara dâhil olmasıyla bu ağırlarda yeni seviyeler kazanmakta ve özgür olduğu hissine kapılarak ağını yükseltmektedir. Ağların gelişmesi ve takipçilerin artmasıyla birlikte Mae’nin özgürlüğü mahremiyet ihlaline ve esarete dönüşmektedir. Engers’e göre:

Çok yakında birbirini avucunun içi gibi bildiği, gizlinin saklının, utancın olmadığı, görmek ya da öğrenmek için izin gerekmeyen, o bencil deneyim istifçiliğine yer olmayan –hayatın hiçbir köşesinin, hiçbir anının gizli kalmadığı –bir dünyada, bulurlardı nasıl olsa birbirlerini. Bütün bunlar yerlerini çok yakında yeni ve gösterişli bir açıklığa, ışığı hiç sönmeyen bir dünyaya bırakacaktı.

Böylece bunların gerçekleşmesine ramak kalmış ve şuana kadar ki insanlığın geçirmiş olduğu tüm karmaşalar, “çember’den önce dünyaya eşlik etmiş olan tüm belirsizlikler mazide kalacaktı” (Eggers, 2016: 493). Mahremiyet, her şeyi kayıt altına alan kameralar sayesinde yok edilmektedir. Her an için gözetlenme hissi bu esaretin devamına ve özgürlüğün aksine, bir hapishaneye dönüşmektedir. Bilgilerin toplanmasıyla ve sosyal medyada bırakılan izler sayesinde, birileri bizi her zaman

gözetlemekte, çember'e dâhil ederek gözetimin dışında kalma ihtimalini yok etmektedir.

1.3.4. Anthony Giddens

Giddens'a göre gözetim faaliyetleri iki büyük eksene ayrılır. Birincisi, insanların hareketlerini yönetmek için kullanılan kodlanmış bilgilerdir. Bilgilerin depolanma şekilleri, sözlü kültürde etkileşimin tamamını oluşturmuş olan yüz yüze iletişimi geçen iletişim şekilleridir. İkincisi, bazı insanların hareketlerinin, bu kişiler üzerinde denetim kurmak isteyen bireyler tarafından izlemesidir. Açıkça sınırları belli olan alanlarda eylemlerin yoğunlaşması ve sıkıştırılması, egemen kesimler tarafından bu eylemlerin izlenmesine ve denetlenmesine büyük oranda olanak sağlamıştır (Giddens, 2008: 24-25).

Giddens gözetimin kapitalizm, endüstriyalizm ve askeri iktidarla birlikte, modernliğin kurumsal boyutlarını oluşturduğuna değinir. Bu kurumsal boyutlar kendi içlerinde ilişkilidirler ve herhangi birisi bir diğerine indirgenemez. Kapitalizmin gelişmesi için gereken fırsatları sunan gözetim, askeri disiplini örnek alır ve kontrol ettiği şiddet araçlarıyla da iktidarlar güçlerini pekiştirmektedirler (Giddens, 2008: 64).

Giddens'a göre gözetim, tarihi açıdan kapitalizmle iç içe geçmiş olan ulus-devletin temelini oluşturur. Bu yüzden ulus-devlet içerisinde gözetlenmeyi temel alan idari işlerde nitelik ve nicelik olarak bir artış meydana gelmiştir (Giddens, 2012: 63). Ona göre panoptik disiplin doğrudan gözetime dayanmasına karşın günümüzde gözetim, bilgi kontrolünün üzerinden ve dolaylı bir şekilde yapılmaktadır (Giddens, 2012: 61).

Giddens, gözetim faaliyetlerinin sosyal bilimlerden ayrı bir şekilde tutulmaması gerektiğini belirtirken, modern toplumlarda sosyal bilimlerin önemine değinir. Toplumsal bilgi ulus-devletler için bir güç unsuru olması, sosyal bilimlerde istatistikler sayesinde ulaşılmaktadır. Bu unsurların göz önüne alınmasıyla, bireyden istenen her şeyi zamanında yapan çalışan olmak, itaatkâr olmak ve yaratıcı olmakla birlikte istenileni yapmak ve bireysel kararlardan uzak durmaktır. Gözetim daha önceki dönemlerde, hayatın her alanına hiç olmadığı kadar yayılmış olması gözetimin aksatılmadan gerçekleştirilmesiyle oluşmuştur (Karakaya, 2014: 73).

Özetle Giddens gözetimi, modernitenin bir ürünü olduğunu ve hem moderniteyi oluşturan hem de moderniteyi tanımlayan özelliklerden biri olarak belirtir. Gözetim iki yönlüdür, ilk yönü vatandaşların güvenliğinin sağlanmasıdır diğerk yönünde ise özel hayata müdahale, mahremiyetin askıya alınma süreci vardır. Gözetimin bu yönlerinden olan kişisel güvenliği sağlama ön plana çıkmaktadır. Giddens bunu “diyalektiğin kontrolü” olarak tanımlar (Lyon, 2002: 4).

1.3.5.Manuel Castells

Castells’e göre modern gözetim Avrupa’da başlamış olmasına rağmen, yeni teknolojiler sayesinde gözetimi mükemmelleştiren Amerika olmuştur. ABD’de kurulmuş olan teknolojik paradigma, mikro elektronik, bilgisayar, telekomünikasyon gibi enformasyon teknolojileri bir çerçevede birleştirmiş ve iletişim, yönetim ve üretim şeklinde somut hale gelmiştir (Castells, 2008: 624).

Castells istihbarat ve küreselleşen polis gözetim sistemleriyle, fiziksel ve elektronik sistemleri ortadan kaldırıldığını belirtir. Buna neden olarak, kriminal olayların, küresel iletişim ağlarının sunmuş olduğu olanaklardan yararlanarak nitelik edinmesidir (Castells, 2006: 408-409).

Enformasyon toplumunun çerçevelenmesinde bilgisayar destekli iletişim ağlarının rolü oldukça önemlidir. Castells ağ’ı “birbirleriyle bağlantılı düğümler dizisi” şeklinde tanımlar. Castells’e göre ağ bağlantılarının düğümlendiği TV sistemleri, eğlence stüdyoları, haber ekipleri, sinyaller üreten aygıt merkezleriyle bilgi akışının denetimini ve düzenini sağlayacak harika bir sistem gelişmiştir. Bu sistemler bilişim teknolojileri olarak adlandırılır. Böylece enformasyonun akışı, hızı, miktarı denetlenerek veri tabanlarına kaydedilmektedir (Castells, 2008: 622). Manuel Castells, ağların sınırsız bir şekilde genişleyebileceğini, bu ağlar etrafında iletişimde bulunabileceğini ve değerlerin paylaşım halinde yeni düğümlerle bir araya gelebilen yapılar olduğuna değinir (Castells, 2008: 622-623).

Castells’e göre ulus-devletler şiddet ve gözetimi tekeline almıştır. Böylece gözetime dayalı olan iktidar kaynakları sadece devletle sınırlı kalmadığı söylenebilir. Ayrıca ulus-devlet, ulus-ötesi kurumlar, yerel hükümetler, terörist hareketler, cemaatler, sermaye ve üretim ağları gibi birçok iktidar kaynağından sadece biri haline gelmiştir.

Öyle ki ulus-devletlerin vatandaşları dahi denetim ve gözetimde hak sahibi olmaktadır. Yeni kaynaklar sayesinde gözetim teknolojileri denetiminin ve kullanımının merkezden uzaklaştığını görmekteyiz (Castells, 2006: 432).

Özel hayat ve gözetim, yaşamın içerisinde olan bir bütünün parçalarıdır. Telefon, telex ve internet gibi sistemler sayesinde insanlar birbirleriyle konuşup, mesaj göndermekte böylece bu sistemler özel hayatın bir parçası haline gelmektedir. İnsanlar hava alanlarını ve istasyonları kullanarak sınır dışına çıkabilir ve seyahat edebilirler. İletişim arttıkça, iletişimin mobil oranı da artmakta ve dolayısıyla gözetimden kaçmak gibi bir ihtimal olmamaktadır. Cep telefonlarının konum özelliği, trafikte kullanılan kontrol sistemleri, sokakların izlenmesi ve kapalı devre kamera sistemleri gözetim araçlarının verileriyle bir araya getirilebilmektedir. Böylelikle özel hayatın gizliliği kişisel güvenliğin elde edilmesiyle dikatomisi meydana gelmektedir (Lyon, 2002: 2-3).

İçinde bulunduğumuz durumu anlamak adına Castells Orwell’ın “büyük birader” benzetmesine değinir: “Ağabey’den çok, her birimizle kişisel düzeyde ilgili iyi niyetli bir küçük kız kardeşler güruhu söz konusudur; evet, kişisel düzeyde ilgilidirler çünkü kim olduğumuzu, hayatın bütün alanlarını kimlerin işgal ettiğini bilirler”(Castells, 2006: 433).

1.3.6. Gary T. Marx

Marx gözetimin yalnızca önceden bilinen bir kişinin yanı sıra coğrafi alanlara, belirli zaman dilimlerine, şebekelere ve insan kategorilerine de uygulanabilir (Marx, 2002: 10-11).

Gary T. Marx’a göre günlük hayatta kullanılan birçok gözetim tekniği, ilk olarak kullanıldıkları zaman yalnızca güvenlik düzeyinin yüksek olduğu hapisanelerde ve askeri kurumlarda güvenliği sağlamak için kullanılmıştır. Bu doğrultuda gözetim teknikleri ve kullanılan araçların sivil halk arasında yaygınlaşmasıyla birlikte güvenlik düzeyi yüksek bir topluma doğru ilerliyoruz sorusunu akıllara getirmektedir. Marx bu soruyla birlikte gözetim toplumundan daha ileri bir düzeye işaret ederek “yüksek güvenli topluma” hayatına değinmiştir. Böylece toplum hayatının, özel hayatın gizliliği bakımından tehlikenin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir (Marx, 2002: 12).

Marx’a göre gözetim tarihi oldukça eski olmasına rağmen 20. yüzyılın son döneminden itibaren, hayatımızda yoğunlaşan bilişim teknolojileriyle bir dönüşüm geçirmiştir. Bu yüzden Marx gözetimi yeniden tanımlamıştır. Bu tanımlamayı, bilişim teknolojileriyle başlayan gözetimi, yeni gözetim olarak isimlendirmiş ve yeni gözetimin geleneksel gözetimden farklı olan boyutlarını incelemiştir (Marx, 2002: 9). Marx’ın “yeni gözetim” olarak isimlendirdiği gözetimin tanımı şöyledir: “Yeni gözetim kişisel bilgilerin çıkarılması ya da yaratılması için teknolojik araçlarının kullanılmasıdır. Bu bireyler ya da bağlamlardan çıkarılabilir” (Marx, 2002: 12).

Marx (2002: 12-13). 1985 yılında gözetim toplumu adlı yazısında enformasyon teknolojileriyle birlikte günlük hayatın en küçük ayrıntılarının bile izlendiğine değinmektedir:

- Bir anne ve babanın bebeklerini bir çocuk merkezinin ağına bağlanarak denetlemesi;
- İşe alınacak olanlar için iş formu doldurulması ve isim içeren bu formların veri tabanlarına kaydedilmesi;
- Bir alışveriş merkezinde yüzleri tarayan monitörlerin müşterileri şüpheli ya da hırsızlarla karşılaştırması;
- Çalışanların e-postalarını ve telefonlarını denetleyen patron;
- Çalışanın nerede olduğunu gösteren sinyal rozetleri;
- ATM’ye takılan gizli kameralar;
- Tuşlara basım sayısını, anahtar kelimeyi ve model sayısını denetleyen bilgisayar programları;
- Sokak karşısından evin içine kadar sıcaklığı ölçen araç;
- Uyuşturucu kullanılıp kullanılmadığını belirten saç analizi;
- Kendi kendisine alkol seviyesini belirleyen testler;
- Kablosuz ve hücresel telefon konuşmalarını belirleyen tarayıcı;
- Bir DNA örneği; bir insanın yalan söyleyip söylemediğinin beyin dalgalarının denetlenmesi sonucunda belirlenmesi;
- Arayanın telefonda numarasının görülmesi;

Marx’ın vurgulamaya çalıştığı bu özellikler, yapı olarak günümüz toplumu için yüksek oranda gerçekleştiği söylenebilir. Böylece gözetim toplumundan daha ileri bir toplum düzeyine yükselerek “yüksek güvenli toplu” yapısına doğru bir hareket görmektedir. Bu şekilde işleyen bir süreç için özel hayatın gizliliği, toplu ve birey güvenliğinde gözetimin var olduğu bir gerçektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.MODERNLEŞME VE GÖZETİM

Batının dönüşümü olarak ifade edilen modernlik, bazı sistemlerde özellikle toplumsal, ekonomik ve politik alanlarda oluşan gelişmeler sonucu ilerleme göstermiştir. Modernlik, toplumda akılcı bir şekilde yapılması ve iktidarın öznelere yöneten nesnelere dönüşmesine katkıda bulunmuş ayrıca baskı şeklinde kullanılmasıyla elde edilmiştir. Devletlerin modernleşmesiyle birlikte gözetimde modern hale gelmiş ve modernliğin sunduğu özelliklerden yola çıkarak istatistikî bilgiler tutulmuştur. Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler gözetimin elektronik halini meydana getirmiştir. Bunların başında ise televizyon gelmektedir. Modernleşmeyle birlikte ulus-devletlerde, eğitimde, iş yerlerinde ve ekonomide yenileşme yaşanmıştır. Bu alanlarda görülen gelişmelerin tümü ayrıntılı bir şekilde alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.1.Kavramsal Açıdan Modernlik

Modernleşme süreci 16. yüzyıldan başlayıp 20. yüzyıla kadar devam eden süreçtir. Bu süreçle birlikte ortaya çıkan dönüşüm, özellikle tarihsel açıdan Batının dönüşümü şeklinde ifade edilir.

Eisenstadt'a göre (2014: 11) tarihsel süreç içerisinde modernleşme 17. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyıla kadar devam eden toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde oluşan özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki değişimin bir sonucu olarak gelişmiştir. Bunu takip eden diğer Avrupa ülkeleri, Amerika, Asya ya da Afrika kıtalarına dağılmıştır. Eisenstadt'a göre farklılaşmanın artması, toplum hayatının bütün düzeylerinin birbirine karşı bağımlılığı, ortak bir grupta farklı toplulukların bir arada bulundurulması ve bu toplulukların merkezi toplum hayatında etkisinin artması modern toplumların özellikleri arasındadır (Eisenstadt, 2014: 64).

Giddens'a göre (2012: 9) modernlik, 17. yüzyılda Avrupa'da başlayıp daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alan, toplum halinde yaşamın ve örgütlenmenin şekillerine dikkat çeker.

Giddens'in "basit modernleşme" dediği şey Arendt'in modern çağa verdiği isimdir. Giddens için "dönüşümsel modernleşme" anlamına gelen modern dünyadır. Eski tip olan ve tek çizgi üzerinde hareket eden modernleşme basit modernleşme olarak tabir edilir. Modern dünyanın çelişkileriyle birlikte sınırları kabul eden düşünsel modernleşmedir (Giddens ve Pierson, 2001: 228).

Arendt (2009: 33) modernliğin ikili bir şekilde ayrımının olduğunu insanlık durumu adlı çalışmasında şu şekilde vurgular. Ona göre modern dünya ve modern çağ farklı şeylerdir. Bilimsel bir anlama sahip olan modern çağ 17. yüzyılda başlar ve 20. yüzyılda sona erer. Modern dünya ise, kullanılan ilk atom bombasıyla birlikte başlar ve siyasi bir anlama sahiptir.

Modernleşmeye geçişte dört aşamadan bahsedilebilir. Bunlar bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyeldir (Jeanniere, 2011: 113). Modernleşmenin ortaya çıkması Fransız devrimi, aydınlanma düşüncesi bilimdeki gelişmelerle birlikte Avrupa ülkelerinde özellikle İngiltere'de gerçekleşen sanayi devrimi gibi gelişmeler etkili olmuştur. Modernite aydınlanma çağında düşünsel bir şekilde, Fransız devriminde politik ve siyasi olarak, sanayi devriminde ise ekonomiye bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilimsel devrimi Kopernik, Galileo ve Newton'un çalışmaları oluşturmaktadır. Fiziksel bilimlerdeki ilerleme evrendeki yerimizi ve buna bağlı olarak düşüncelerimizi değiştirmiştir. Modern bilimin temellerini oluşturan bu hümanistlere göre insanın çözemeyeceği bir sorun yoktur ve insan aklı her şeye kadirdir.

Bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştürüp, yeni alanlar oluşturarak eski alanları ortadan kaldıran, hayatın akışını hızlandıran, iktidarın tekelleşmesi ve emeğin elle tutulur olması, iktidar ve sınıf mücadeleleri endüstri devrimiyle olmuştur (Berman, 2010: 28). Emek süreci insana bağlı olmaktan çıkıp makineye bağlı bir hale gelmiştir. Bilgi ve emeğin birleşmesiyle birlikte yeni kapitalist dünya düzeni tamamen mekanik bir hale gelmektedir. Hızlı ve çarpık kentleşmeyi endüstri devriminin beraberinde

getirmesi nedeniyle hayatını yeniden kurmak zorunda kalanların demografik yapıların altüst olmasına sebebiyet vermiştir.

Modern ulus-devlet yalnızca siyasal devrimle demokratik olabilir. İktidarın meşruiyet kazanması ulus halini almış halkın onayıyla olur. İktidar, akla uygun değilse meşru da olamaz bu yüzden akla uygun olmasının yanında meşru da olmalıdır. Bu şekilde büyük kitleler merkez üzerinde daha fazla müdahalecidir. Bürokratik olarak tanımlanan yapı ve işleyişin daima güçlenmek istemesiyle devlet içerisindeki sosyo-politik düzen sivil bir şekil alacaktır (Berman, 2010: 28). Böylece siyasi eşitliğin yayılmış olması siyasi merkezileşme ve demokratikleşmenin sonucunda meydana gelmiştir. Eğitim ve siyasetin yoğun ilişkisi bu noktada başlamıştır. Siyasi mücadeleye katılım oranı geniş kitleleri bulunca sorunlara karşı daha duyarlı hale gelmiş ve toplumsal sorunları daha iyi anlama ve bu sorunların çözümüyle ilgili çalışmanın içine girilmiştir. Gösterilen çaba ve siyasi etkilerden dolayı eğitim etki altında kalmış ve eğitim süreci yönlendirilmiştir. Demokratik bir katılımın sağlanabilmesi için eğitim zorunlu hale gelmiştir.

İnsanlığın var olduğu günden beri insanlara rehber olan birçok şey bu dönemde eleştirilmiştir ve akıl tek rehber olarak seçilmiştir. İnsan akli herhangi bir kılavuza ihtiyaç duymadan kullanılabilmektedir. İnsana rehber olan din ve gelenek değil akıldır.

Doğal hukuk bireyin haklarını ayrıcalıklı ve zalim insanlara karşı koruyup kollamaktadır. Aydınlanmış öz-çıkar ahlak teorisi, kendimiz için en iyisini aramamızı ve onu bulmamızı sağlar. Öz-çıkarın kendi çıkarlarımız için savaşmanın herkesin mutluluğuna katkıda bulunacağını sosyolojik uyumla belirtir. Kişi hakkını ve özgürlüğünü garanti altına alan devlet ideal devlettir. Ayrıca ulusal olarak verimlidirler şeklinde özetlenebilir (Skirbekk ve Gilje, 2013: 316).

Aydınlanmada, insan aklının esas alındığı bir düzene ulaşabileceği anlayışı vardır. Bu anlayış insan aklının bilim devrimini ve doğada egemenliği kurması, beşeri olan şeylerin de egemenlik altına alabileceği ve bu doğrultuda toplum halinde yaşamanın yasaları bulunursa, toplumun düzenlenip mükemmel hale getirilmesiyle sağlanacağını vurgular. Bauman'a göre (2005: 128) insan akli esas alınarak oluşturulmuş modern dünya özelliklerini bu şekildedir:

İnsan faaliyetlerini, her türlü kendiliğindenlik ve bireysel inisiyatifi sınırlı tutulup, zihinsel yetenekler kullanılmaksızın tartışmasız ve mekanik biçimde izlenmesi gereken basit, rutin ve genellikle önceden tasarlanmış hareketlere indirgeyen Fordist fabrika; memurların kimliklerinin ve toplumsal bağlarının, şapkalar, şemsiyeler ve paltolarla birlikte vestiyere bırakıldığı, böylece sadece emir ve talimatlar kitabının, içeridekilerin eylemlerine, orada kaldıkları sürece Weber'in ideal modelini andıran bürokrasi; gözetledikleri kişilere asla güvenmeyen, her an uyanık sakinleri ve gözetleme kuleleriyle Panoptikon; asla uyumayan, sadakat göstereni ödüllendirmek ve sadakatsiz olanı cezalandırmak için daima hızlı ve aceleci olan Büyük Birader...

Bauman (2005: 86) moderniteyi tanımlarken yıkımın yaratıcı bir şekilde yapıldığı, devamlı bir sökülme işlemi ve yıkım çağı şeklinde belirtir. Berman' göre (2010: 28) modernlik, sahip olunan her şeyin yok olmakla karşı karşıya olması ve dünyayı istenilen bir şekle dönüştürme olanağına sahip olan ortamdır.

Eisenstadt (2014: 72) modernliği değişen, gelişen, ilerleyen ve devamlı dönüşebilen eğilimli bir yapısının olduğunu vurgular. Bir toplumun yapısal özelliği ve bütün toplumlarca amaç haline gelmiş olan bu eğilim kültürel bir değer ve idealdir. Böylelikle tüm toplumsal sistemlerden farklı olarak, dönüşümler başka sistemlerde de görüldüğü gibi mevcut sistemin bir parçası olmaktan daha ilerde bir şey olması modern sistemlerin farkını meydana getirir.

Modernlik, bir şey yapılacaksa yıkmaktan geri durmamak ve bir şey yıkılacaksa da bunu yapmaktan çekinmemektir. Modernite'nin öznesi de nesnesi de modern insandır. İnsan inşa ederken ayrıca inşa edilir. Özellik bakımından öznenin nesnenin arka planında kalmaması, yapılanların ve yıkılanların bilinçli bir şekilde yapılmasıdır. Aksi bir durumda Touraine'nin (2012: 20) "modernlik bunalımı" olarak tabir ettiği akıl ve öznenin çakışmasıyla bir kriz durumu ortaya çıkmaktadır. Berman (2010: 460) modern olmanın, kişi ve toplum yaşamında "girdap deneyimi" şeklinde yaşamak bir kişinin kendisini ve dünyasını devamlı bir "çözülüş, yenilenme, sıkıntı, kaygı, belirsizlik ve çelişki" içerisinde olduğunu vurgular. Yani katı halde bulunan her şey erimekte ve sonrasında ise havaya karışarak evrenin parçası olmaktadır.

Bir modernist olmak, insanın kendini bu girdabın içinde bile bir şekilde evinde hissetmeyi başarması, bu girdabın ritimlerini özümsemesi; bu girdabın akıntıları arasında, mahvedici akışının ortaya çıkmasına izin verdiği gerçeklik, güzellik, özgürlük ve adalet biçimleri arayışında olmak demektir.

Toplum üzerinde akılcı bir şekilde yapılan modernlik, iktidarın yöneten öznelerin nesnelere dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Bunu yaparken de baskı araçlarından yararlanmıştır. Modernite kendi üzerinde kullanılacak olan baskı ve denetim araçlarını yapan üretici öznesinin özgürlüğünden vazgeçerek nesne durumuna geçmiştir. Böylece özgürlüğün yapıcılığı, yıkıcılığıyla aynı yönde ilerlemiştir.

Aydınlanmayla en üst seviyeye ulaşan modern düşünce doğal hayata, toplum hayatına ve özel hayata indirgendiğinde akıl ve bilimle insanlara hükmedip insanları istenilen şekilde yönlendirmek, modern toplumun oluşum ve gelişim aşamasında bazı gözetim pratiklerinin kullanımını gerektirmektedir. Ayrıca modern toplumda yapılan projelerin hayata geçişindeki evrelerin sonucunda gözetimin bu pratikleri meydana gelmiştir.

Wagner'in (2005: 318) dediği gibi dünya hakkında "kavranabilirlik" ve "şekillendirebilirlik" güç ve iktidar ilişkisi çerçevesinde bilime roller belirlemiş böylelikle bilim ve teknolojiyi hâkim güçlerin eline geçmiştir. Gözetim pratiklerinin doğması ve yayılması bunun sonucunda olmuştur.

Gözetim pratikleri modern toplumlarla birlikte kurumsallaşmış, sistematik bir şekil alarak yaygınlaşmıştır. 19. yüzyıldan sonra, ileri aşamada olan kapitalizm ve bilhassa bilgi teknolojileriyle, kamu-özel kurumlar arasındaki farklılığı ortadan kaldıran gözetim pratikleri günlük hayatın hemen her nokrasına dağılmıştır. Gözetim, modern toplumların sahip oldukları düzeni devam ettirme ve bireylerin işlerinin düzenlenmesi yani koordine edilmesinde gereklidir. Bilginin toplanmasıyla birlikte verimliliği ve üretkenliği kapital ekonomi seviyesinde okullarda, fabrikalarda ve orduda dikkat çekmeyecek şekilde, geleneksel toplumlarda fiziki baskı ve zorlamanın tümü değiştirilmiş ve gözetim gündelik hayatın her alanına dağıtılmıştır.

2.2. Modern Gözetim ve Panoptikon

Matbaanın kullanım alanının genişlemesiyle birlikte on yedinci yüzyılda Avrupa da başlayan ve sonrasında dünyanın her yerinde etkisini hissettiren, toplum hayatına ve örgütlenme şekline işaret eden bir düşünce sistemi olan modernlik (Giddens, 2012: 9), bazı toplumsal dönüşümlere atıfta bulunur. Bu toplumsal dönüşümler rasyonelleşme, kentleşme, endüstrileşme, demokratikleşme, ulus-devlet haline gelme, kitle iletişimin

yaygınlık kazanmasıyla sermayeye dayandırılmış bir dünya pazarıdır (Berman, 2010: 28).

Bauman seyretmenin yerini, gözetlemenin aldığı bir güç kullanımından bahsetmektedir. Ona göre güç, modernlik öncesi dönemlerde halkın üzerinde etkili olması, sıradan insanların ihtişama ve servete özendirilmesi, korkuyla ya da hayranlıkla izlenmenin serbest bırakılmasıyla sağlanmıştır (Bauman, 2006: 61-62).

Mathiesen ise modernliğin yeni bir toplumsal duruma denk geldiğini, gözetimin sınırları içerisinde çoğunluğun azınlığı gözetlemesinden ziyade azınlığın çoğunluğu gözetlediği bir duruma değinmektedir (Giddens, 2008: 67). Yönetimin bu tür bir oluşumu geleneksel toplumların ötesinde bir gözetim kapasitesine dayalıdır. Temel olarak yönetsel gücün önemi, hiçbir şekilde siyasi alanla sınırlı değildir. Doğrudan yapılan bir denetimin kurulumu, bilgi kontrolü üzerindedir. Giddens matbaanın keşfiyle birlikte “devlet mutlakiyetini pekiştirdi” der. Böylelikle gözetim çalışmalarının ilerleme kazanması bununla sağlanmıştır (Giddens, 2012: 59; Giddens, 2008: 237).

Giddens sistemli bir şekilde istatistikî bilgilerin devletin iç işlerinde özellikle yoğun olduğu iki alana değinir. Bu alanların ilki maliye ve vergilendirme, ikincisi ise nüfus istatistiklerinin kayıt altına alınmasıdır. Mali yönetim 18. yüzyıla kadar merkezi olmasının yanı sıra yerel olma eğiliminde olan operasyonların ilkidir. İkincisi ise merkezi kanunla gelen devletin iç işlerinde çıkan bir isyan durumunda, devletin haydutlardan ve suçlulardan korunmasıyla alakalıdır. 18. yüzyılın ortalarından sonra bütün devletlerin resmi istatistikler tutmaya başlaması bu kaygıları devam ettirmiş ve genişletmiştir (Giddens, 2008: 69; 230-238).

“Dâhili pasifleştirme” kavramıyla devletin idari iktidarını açıklayan Giddens’a göre devletin idari alanı, devletin merkezinden uzak olan şehirlerde bile bağlantı kurması devlet gücünün genişliğini yansıtır. Bu gücün, devlet için başarı kaydetmesi gözetim yeteneklerinin genişlemesiyle ve pasifleşmesiyle mümkün olabilir. Nüfusun geniş yaşam alanına hâkim olabilen modern devlet, bu hâkimiyetini sürdürebilmesi gözetimin iyi yapılmasıyla ilgilidir. Bunun başarıya ulaşması ise günlük hayatta halkın kontrol edilmesi oranında bir geçerlilik elde eder (Giddens, 2008: 241-253, 416-417).

Ulus-devletlerde bilginin oluşumu ve bilginin kontrolü, iletişim alanında ve taşımacılıkta yapılan gelişmelerle daha önceki toplumsal düzenin izlenmesi, türleriyle

kıyaslanmayacak kadar bir yoğunluğa ulaşmasına bağlıdır. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte bir ürünün üretimi kolaylaşmış ve orta çağda fiziki anlamda evlerde olan atölyeler ve ticarethanelere nazaran işletmeler, 18. yüzyılda hızlı bir şekilde büyümüştür. Bu zaman aralığında yaşayan insanların birçoğunun akrabalık bağlarının bulunmaması ve insanların aile bireyleri arasında değil de, özgür bireyler arasında çalışmanın başladığı geniş mahallelerle devam etmiştir. Bu kopma şekli tarım işçilerinin hayatlarında da görülmektedir. Yapılan işlem ise toprağın özel mülk halinde çitlerle örülmesidir. Toprağın bu şekilde örülmesiyle birçok göç eden tarım işçisi, ortaklıklar ve kiracı köylüyü meydana getirdi. Modernlik, kentleri gücün ana noktası haline getirmiştir (Sennett, 2005: 63; Giddens, 2012: 60-63; Giddens, 2008: 197, 252).

Giddens modern toplumda “sapkınlığın” baskı altına alınması, izlemenin polisle bağına denk olduğuna değinir. Ona göre devletin izleme olaylarından farklı bir iş olmayan “sapkınlık” bu olaylar içerisinde ve bu olaylar sayesinde şekil almıştır. Modern ulus-devletin totaliter tehditlerine işaret eden Giddens, ulus-devletin gündelik hayatın detayları ve bireysel eylemlerin gizliliğine artarak dâhil olduğunu belirtir. İzlenmenin en üst seviyede olması köken olarak bilginin kodlanması ve davranışların önemli bölümlerinin gözlemlenmesini kabul eder. Bu doğrultuda edinilen bilgilerin giderek artması, bilginin düzenlenmesi ve bilginin yayılma esaslarının istatistik’e edildiği bir çağda hükümet hakkında bilgi edinme nerdeyse sınırsızdır. Hızlı bir şekilde sağlanan iletişim ve taşımacılık sistemleri, yenilenen teknolojilerle birlikte bilgi kontrolünün sağlanması devlet gücünün yoğunlaşmasıyla elde edilmiştir (Giddens, 2008: 399-401).

Birçok düşünür ve tarihçi ıslah etme ve normalleştirme işlemleriyle ilgilenmiştir. Bunların birçoğu Panoptikon’dan haberdar olmasına karşın, Panoptikon’un yaygın hale gelmesi Foucault’nun gerçekleştirdiği çalışmalardan sonra olmuştur. İktidarın monarşiden disiplinli iktidar şekline dönüşümü sorunu çözmek adına Foucault Panoptikon modeline başvurmuştur. Foucault’ya göre (2013:361) Panoptikon kapitalist ulus-devletlerde gözetimin yaygınlık kazanmasının daha iyi bir şekilde anlaşılması adına yapılan bir benzetmedir.

Foucault Panoptikon modeliyle insan yaşamındaki tüm kurullar için, içine kapatıldığı yerlerde bir inceleme ve gözetime tabi olduğunu vurgular. İktidar, gözetleme yaparak bireyler hakkında bilgi sahibi olur. Bireyleri gözetim altına alır, bir

sınıflandırmaya tabi tutar ve kaydeder. Bu kayıtlar sonucunda bir karşılaştırma analizi yapar. Bu şekilde ıslah edilen bireyler dönüştürülür ve şekillendirilir.

2.3.Elektronik Gözetim ve Panoptikon

Bilginin artışı, bilişim teknolojilerindeki ilerleme ve teknolojik gözetim olanaklarının gelişmesi farklı tartışma konularını da beraberinde getirmiştir. Foucault bu analizleri Panoptikon bağlamından farklı bir bakış açısıyla yeniden gözden geçirmiştir. Foucault’yu takip eden birçok çalışma olmasının yanı sıra Foucault’yu eleştirenler de olmuştur. Bu eleştirilerden birisi elektronik gözetim araçları için Panoptikon’un uygun bir tanımının olup olmadığı tartışmasıdır.

Foucault’ya yapılan eleştiriler “hareketsizlik” ilkesine dayanan Panoptik gözetimin üzerinden geliştirilmektedir. Mathiesen, Foucault’yu yeni medya teknolojilerinin gözetimindeki rolüne yeteri kadar önem vermemesi konusunda eleştirir. Ona göre izleme, aşağıdan yukarıya doğru bir akışın olduğuna vurgu yapar. Panoptikon’a denk gelecek şekilde, ilk olarak televizyon olmak üzere kitlesel medyaya öncü niteliğinde olan “Synoptikon” adıyla anılan ayrı bir güç mekanizmasının yükselmesine işaret eder. Panoptikon’un yerel oluşu doğası gereğidir. Uyruklarının hareketsizliğini temel alan kuralın dışındaki hareketleri önlemek, kaçışı engellemek için vardır. Hâlbuki doğası gereği Synoptikon evrenseldir. Synoptikon’un amacını gerçekleştirmesi için seyredenlerin bir şebekeye ya da uyduya bağlanması yeterlidir. Zaten hali hazırda Synoptikon Panoptikon’un tersine bir şekilde bireyleri izleme alanına çeker ve çoğu ayırtıcı mekanizmayı kapsar. İnsanların bir yere bağlı olup olmadığı ya da hareketli olup olmaması ayrıca bir öneme sahip değildir (Mathiesen, 1997: 215-231). Giddens bu görüşe paralel olarak Panoptikon disiplinde gözetimin “doğrudan” yapıldığını, günümüzde gözetimin bilgi kontrolü üzerinde ve “dolaylı” bir şekilde olduğu fikrindedir (Giddens, 2012: 59). Bauman tüketim şekillerini izleyip düzenlemek için gözetimin kullanıldığını ve Foucault’nun Panoptikon’uyla veri tabanları arasında yüzeysel bir görüş olduğu düşüncesindedir.

Panoptikon’un ana amacı disiplini sağlamak ve yurttaşlarının davranışlarını tek bir kalıba sokmaktır; Panoptikon her şeyden önce farklılık, tercih ve çeşitlilik karşısında silahtı. Veritabanı ve onun potansiyel kullanım alanlarının önünde ise

böyle bir hedef yoktur. (...) Panoptikon, vatandaşlarını üreticiler ve/veya askerler olarak pençesine alır, onlardan rutin ve tekdüze davranış sergilemesini bekler ve ister; veritabanı ise güvenilir ve ehil müşterilerini kayda geçirir, hayatlarında kayda değer bir şey olmayan, tüketim oyununu oynamaktan aciz güvenilir insanları eler. Panoptikon'un asli işlevi, hiç kimsenin sıkı korunan mekânın dışına kaçamamasını sağlamaktır; veritabanının asli işlevi ise hiçbir kimsenin uygun vasıfları taşımaksızın ve yanlış izlenimler uyandırarak o alana girememesini temin etmektir (Bauman, 2006: 60-61).

Panoptik gözetim modeli üzerinden yapılan eleştirilerin çoğu “hareketsizlik” ilkesine dayandırılmaktadır. Foucault Panoptikon sisteminin yalnızca gözetim amacıyla değil yaşamın diğer alanlarında ve insanları farklı gruplara ayırmak amacıyla kullanılabileceğine değinerek “Panoptisizm” kavramını geliştirmiştir. “Panoptizim” kavramıyla Foucault; bilgi ve iktidar ilişkisine ve iktidarın kontrolünün dışına çıkılabileceklerini belirler ve ayırır. Ayrıca kültürle yoğrulan normların oluşum eğilimine vurgu yapar. Foucault gözetimin toplumdaki iktidarının asıl olarak keskin bir hat ve türdeş bir şekilde devam ettiğini vurgular. Ona göre bir insan evini terk ettiği anda “hapishane” başlar hatta daha öncesinden başlar. İçselleşmiş ahlaki gözetim sayesinde modern bireylerin sürekli olarak iktidarın gözetimi dâhilinde olduğunu vurgulayan Foucault (2013: 255-287) bilgisayarın her ne kadar yönetim pratiği olarak iktidarın büyümesine dair yorumda bulunmuşsa da, totaliter tehditlerin çağdaş gözetim uygulamalarını yaratacağına vurgu yapmıştır. Böylece Panoptikon ve veri tabanı arasında yukarıda kurulan zıtlık noktalarını içerisine dâhil etmektedir. Panoptikon “anormal” olarak tabir edilen hataları okul, işyeri, hastane ya da hapishane gibi disipline edici yerlerde ayıklayıp ıslah etmektir ve “normal” hayata dönüştürmektir. Panoptikon “içsel gözetim” sayesinde ayırıştırma yapar ve böylece “normal” hayatı kontrol altına alır. İçselleştirilen gözetim içeri ve dışarı farkını zayıflatırken, iktidarın disipline edici etki sahasından kaçabilmek güçsüz bir ihtimaldir. İktidar pratikleri “normal” hayatın çerçevesini de oluşturur. Bu yüzden güncel uygulamalarla gözetim, Panoptik farklılaştırma kurallarının devamı ve yoğunluğu şeklinde görülebilir. Orwell’in karşıt ütopyasında algılanamayan gözetimin ve gözetim altındakilerin, rahata kavuşabilecek herhangi bir zaman olup olmayacağından emin olmadığı durumla bir bağlantı sağlanabilir.

Gandy’nin değerlendirmeleri özellikle Panoptik ayırıştırma konusundakiler bir üstteki tartışmaya katkıda bulunur niteliktedir. Ayrıca Panoptik ayırıştırma kişisel bilginin

toplanması ve değerlendirilmesinde kullanılır. Bir kişinin kişisel konumu ve davranışları hakkındaki tüm bilgiler bu kişinin Panoptik olması ekonomik değeri hakkında bilgi sağladığı içindir. Bu ayrıca ayırt edici bir teknolojidir. Çünkü insanların yaptıkları tahminleri esas alarak kategorilere ayırır. Karışık bir teknoloji olan panoptik ayırma, kişisel bilgilerin toplaması, sağlanması, işlenmesi ve dağıtılmasını sağlayan bilgisayar ve telekomünikasyon sistemleridir. Bunların yanı sıra birey ve toplulukları, gelir oranının ve risklerin en üst seviyeye çıkmasını gerektiren modeller, tahmin ve stratejileri esas alarak birbirinden ayıran, gruplar haline getiren ve bir hedefi olan analitik yaklaşımları kapsar. Alıcı ile satıcı arasındaki şahsi ilişkiyi, sistematik istihbarat eliyle kontrol eden ve şahsi olmayan bir işleme çeviren, dönüşümsel ve diyalektiğin sonucu Panoptik ayırmadır. Bu ayırma sisteminde kişisel bilgiler belirlenir, sınıflandırılır ve sınıflandırmalara bir değer verilir. Foucault'un Panoptik modelinde yer alan sınıflandırma sistemi önem arz eden bir süreçtir. Çünkü bu süreçte sınıflandırma gücün uygulanmasına dâhildir. Etkinliği ve verimliliği arttırmak için sınıflandırmanın ve ayırmanın kullanılması gerektiğini düşünen Gandy, böylelikle disipline tabi tutulananların, gelecekte sergileyecekleri davranışları hakkındaki belirsizlikleri azalmış olur. Sınıflandırmanın önemi yalnızca disipline maruz kalanların değil aynı zamanda ticari kaygı taşıyan kuruluşların sahip oldukları pazar paylarını ve karlılığı arttırmaya veya sürdürmeye çalıştığı piyasalarda geçerlidir. Firmalar, tüketicinin potansiyel değeri konusunda fikir sahibi olması bu süreçle sağlanmıştır (Gandy, 1996: 133-136).

Paulo Vaz ve Fernanda Bruno içsel gözetimin Panoptikon'un önemli unsurlarından biri olduğunu vurgular. Onlara göre beklenen doğrultuda sisteme boyun eğilmesiyle ve içsel gözetimin oluşmasıyla sistemin bizden beklediği oranda davranış eğilimi başlar. Fakat bu işlem izlemenin bilincinde olmaktan kaynaklanır. Gözlediğimizi düşündüğümüz zaman boyunca bir maske kullanırsınız fakat gözetimden kaçma olanağı olursa davranışlarda bir değişiklik görülür. (Vaz ve Bruno, 2003: 275-276).

2.4. Ulus-Devlet Gözetimi

Batı'da 16. ve 17. yüzyıllarda ruhban sınıfı gözetimi önemini kaybetmiş böylece yeni politik gözetim bunun yerini almıştır. Bu dönemde doğumu yaklaşan ulus-devletler, bilginin kullanımında, dönem olarak yeni ihtiyaçlar meydana getirmiş ve bu

ise gözetimin sahip olduğu hacmin genişletilmesine sebebiyet vermiştir. Meydana gelen ulus-devletlerle birlikte polis gözetimi toplumda yaygın bir hal almıştır. Bundan sonra tedrici şekilde yayılmış olan polis gözetimi sistemli ve yaygın hale gelmiştir. Ulus-devletler için uzmanlaşmış birimlerin oluşması, nüfus sayımının yapımı, genişletilmiş şekilde kayıtların tutulması, askeri yoklamalar, kimlik bilgileri ve polis kayıtları gibi ulusu ilgilendiren bilgileri arttırmak önemlidir. Bunların tümü politik gözetimle daha yumuşak ve tarafsız gözetim arasındaki bağlantıyı bulanık hale getirmiştir. Gözetim sayesinde elde edilen bilgilerle, yapılan planları toplumsal olarak düşünmek ve seçmenleri belirlemek gibi işlerde kullanılabilmesinin yanı sıra, vergileri tahsil ederken denetimi sağlama, göçmen ve kaçak halde bulunan insanlar için sınır denetimi gibi uygulamalarda da kullanılabilir (Marx, 2002: 18).

Geleneksel toplumlar için her bir bireyinin hayatı “Gerek köylüler gerek kasabalılar, karşılaşabilecekleri kişilerin çoğunu tanıyorlardı, çünkü onları izleme tüm işlevleriyle ve farklı durumlarıyla” sürekli olarak ve tam bir şekilde diğerlerinin bakışlarına açıktır. Modern dönemde bu bakışı güç alanında daha yetkin birisinin eline veren ulus-devletler olmuştur (Bauman, 2003: 52).

Gözetimin modern toplumlarda gelişimi; ulus-devlet, refah devlet, demokrasi, vatandaşlık hakkı ve kapitalizmin ortaklığıyla oluşmuştur. Yurttaşları belli başlı sınırlar içinde tutan ulus-devlet, dış tehlikelere karşı güvenliği sağlamak ve içerde de barışın devamlılığını sağlamak için dış güçlerin eliyle iç işlerindeki şüpheliler hakkında veri toplamaya yönünü çevirmiştir. Ulus-devlet yeni vatandaşları için yeni demokratik düzene medeni, siyasal, sosyal ve ekonomik haklarla özgür bir şekilde ve daha etkili bir katılım sağlamıştır. Bu şekildeki haklar belgeli tanımlamaların kullanımıyla ve bireysel dosyaların oluşturulmasıyla idare gerçekleşmiş olur. Elde edilen bireysel bilgiler sayesinde benzeri olmayarak bireyselleştirilenler bu özellikleri sayesinde kontrolü sağlayabilir hale gelmişlerdir. Bu durumla birlikte demokratik vatandaşlık haklarına karşı tehditler de gündeme taşınmıştır. Bu özellikler doğrultusunda ulus-devletler gözetimi kurumsallaştırarak hayatın her alanına yayılmasına sebebiyet vermiştir.

Modern ulus-devletlerin sahip olduğu özgür idari iktidarlar, her alanda toplum hayatını yönetmek için bu alanlarla ilgili bilgi edinmesi gerekir ki var olabilsin (Giddens, 2008: 68). Aksi takdirde iktidarın gözetim aracı olmasının yanı sıra gözetim

sonucu olarak da işlev görür. Bu şekilde normları dâhil ederek toplumu disiplin altına almış olur. Modern devletlerde iktidar sahiplerinin bilgi toplaması yalnızca bilgi toplamanın onlara özgü olduğunu göstermez. Yazının kullanılmaya başlanmasıyla birlikte denetim ve gözetim faaliyetleri, günümüzde sahip olduğu anlamdan çok farklıdır. Bunu yapmak için bilgiyi, “öteki”ler üzerinde bir etki kurmakla sağlanmıştır (Giddens, 2008: 67). Askeri amaçlar doğrultusunda veya vergilerle ilgili olarak yazılan çetelelerin yanı sıra her zaman için halkla ilgili bilgiler edinilmiş ve edinilen bu bilgilerle yöneticilerin etki alanlarında hiçbir sorunla karşılaşmadan uygulanmasına olanak vermiştir. Bunlar göz önüne alındığında iki yönlü bir gözetimin olduğu söylenebilir. Ulus-devletler, denetimi sağlarken bir taraftan vatandaşların beklentilerini karşılar, başka bir taraftan da vatandaşları gözetim altına alır. Modern ulus-devletler gözetim sayesinde ülkeyi kargaşa ortamına çekebilen kitleleri ve bireyleri denetim altında tutabilir. Ulus-devletlerin iktidarlarını meydana getirme aracı olan gözetim, kitlelerin ve bireylerin bilgisini edinmekle olmuştur.

2.5.Eğitimde Modernleşme ve Gözetim

Modern dönemin bürokratik ve kurumsal olarak nasıl bir mantıkla işlediği ve kuralları, büyük oranda fabrikalarda özellikle askeri disiplini kendine örnek almış olan fabrikalarda ortaya çıkmıştır. Bütün hayatı şekillendirmeye yönelik olarak mantığın fabrika merkezli kurulması, hızlı bir şekilde toplumsal hayatın her yerine yayılmıştır. Misal olarak okullar, gelişmekte olan ekonominin gelişmiş iş gücünün sağlandığı önemli merkezlerdir. Ayrıca gözetime dayalı olarak teknik disiplinin edinilmesinde dönemin önemli kurumları arasında yerini almıştır. Yeni dönemde sanayi üretimine uygun, endüstri disiplinine sahip ve iş gücü olan bireyler, kitle eğitimi sayesinde yetiştirilebilmiştir. Çalışma hayatı içerisinde okulda verilen her dersin bir karşılığı vardır. Verilen talimatları anlamak ve okuyabilmek okuma yazmayla sağlanır, fiziki gücün gelişmesi için beden eğitimi ve sosyal bilimler dersiyle iyi bir yurttaş olunur (Dolgun, 2008: 86). Bunların yanı sıra Toffler, asıl önemli olan gizli dersten bahsetmektedir. “Her şeyi zamanında yapmak, söz dinlemek ve gösterileni, kafanı kullanmadan belirlemek olan bu üç şey gizli dersle öğretilmektedir” (Toffler, 1996: 52).

Eğitim sistemi, tüm kurumlara yansıyan ve fabrikada kullanılan mantığın yeni dünya düzeni üzerinden sunulan bir örneğinde; hammadde olarak öğrenciler, fabrikalar okullar ve hammaddenin işlenmesi ise eğitim olarak düşünülebilir. Dolgun (2008: 87) farklı görünen modern toplumların aslında aynı amaç doğrultusunda nasıl bir araya geldiğini şu şekilde belirtmiştir:

Çocuklar, zil çalmadan okulda olmaya alıştırmışlardı; böylece siren çalmadan önce fabrikada olmaya koşullanmış olacaktı. Aynı şekilde teneffüs araları da fabrika yaşamındaki çay ve yemek molalarına karşılık geliyordu. Gözünü sürekli çocukların üzerinde tutup her yaptıklarını gözlemleyen ve ona göre notlar veren öğretmenin yerini de, fabrikalarda işçileri denetim altında tutan ve onlara puan veren ustabaşı ile yöneticiler alacaktır. Kısacası burada üç şey önemlidir: Her şeyi zamanında yapmak, itaatkâr olmak ve gösterilen şeyi yaratıcılık ya da bireysel kararlar vermeden istendiği gibi aynen ezberlemek. Montaj düzeni içindeki fabrika yaşamı, aynen bu doğrultuda bir işleyişe sahipti: İşçilerin işe zamanında gelmesi, amirler ve yöneticilerin vereceği emirleri tartışmadan aynen yerine getirmesi, makinelerin başında aynı işi bıkmadan usanmadan tekrar tekrar devam ettirmesi.

Bu durumu bir adım daha ileriye taşıyan Bauman (2003: 90) meydana gelen yeni toplumla birlikte, bu toplumun bir minyatürü ve toplumla uyum içinde hayatın devam edilmesine olanak sağlayan okulların ideal toplumun oluşması adına kullanıldığını belirtir. Ayrıca okullarda kişisel hareketlerin tamamen görülebildiğini ve uygun tanımın “görsel şeffaflık eğretilmesinde bulan ilişkiler mekânı” olduğunu, kural zafiyetinin hiç olmadığını, kimsenin gözetim dışında kalmayacağı katı disipline sahip olan bir kurum olarak betimlemiştir.

Modern dönemin bütün kurumları, özellikle okullar ve fabrikalar kendisine bürokratik akılçılık eksenini dâhilinde yaşam sahası edinmiştir. Okul ve fabrikaların sahip oldukları bu özelliklerden dolayı, kendisine dâhil ettiği insanlar hakkında bilgi edinmek kaydıyla, gözetimi Panoptikon modelinin kurallarına göre uygulayabilmişlerdir. Ulus-devletin çizdiği sınırlar doğrultusunda refah devlet anlayışı ve risk yönetimine bağlı olan bürokratik kurumlar, Panoptikon’daki gözetim şeklini kendilerine örnek almaları toplumsal olarak, ekonomik işleyişi ve siyasi düzeni üst seviyelere çıkarmıştır.

2.6.Modernleşen İşyerlerinde Gözetim

Modern toplumlarla birlikte, kapitalist sisteme güçlü bir gözetim eklenmiştir. Böylece kapitalist sistem içerisinde modern teknik gözetimin örnekleri fabrikalarda görülür.

Weber (2004: 334) askeri disiplinin tüm demokratik örgütlerde gerçekleştirilen disiplinin kaynağı olduğunu vurgular. Askeri disiplini kendisine örnek alan kapitalist fabrika yapısının önemli olması, modern Panoptikonik gözetimin ilk örneğini oluşturması hasebiyledir.

Fabrikalarda, iş zamanlaması, çalışma alanlarına işçilerin uygun bir şekilde yerleştirilmesi, çalışma sırasında işçilerin devamlı bir şekilde sınanması ve gözlenmeleri gibi yeni siyasi tekniğin ortaya çıkması, ücretli emeğin disiplin altına alınması üretimi ekonomik kılabilme (Dolgun, 2008: 78).

Fabrikalar emeğin yönetimini bürokratikleştirir. Fabrikalarda düzeni, kesinliği ve istikrarı teşhis eden Taylor'un bilimsel yönetimidir. Bu çalışmanın ilk örneğini 1907 yılında Ford'un ilk ucuz otomobil olarak ürettiği "model T" nin üretim bantları oluşturur. Yalnızca bir fabrikada bir işçi gurubuna ait olmayan Fordist üretim; birçok fabrikada, dünyada bulunan tüm işçi gruplarının senkronizasyonuna ve standartlaşmasına sebebiyet vermiştir (Gücüyener, 2011: 42). Bunun oluşmasında en etkili rol oynayan gözetimin yeni teknikleridir. Dolgun (2008: 85-86) Fordist gözetimde gelinen son noktayı şu şekilde ifade ederek özetlemiştir:

Bir grup işçinin üretimin sadece tek bir aşamasını aksatması, montaj bandı üzerindeki tüm üretim aşamalarında tıkanma ve gecikmelere yol açmaktadır. Bunu önleme açısından gözetim, en katı ve yoğun biçimselliğe bürünür. Makinelerin temposuna uymayı gerektiren bu zorunluluk, dinlenme ve yemek saatleri ile kahve molalarının standart sürelerle bağlanmasına yol açmıştır. Bunun daha ileri bir aşamasında da sadece fabrikayla sınırlı kalmayıp yaşamın tüm alanlarına yansımış; dünya üzerindeki sanayi uygarlıkları senkronizasyon'u benimsemek zorunda kaldıklarından, bütün ülkelerdeki çalışanlar sanki tek bir aileymiş gibi, aynı zaman dilimi içinde yatar, kalkar, işe gider ve eve döner olmuşlardır.

Taylor'un "bilimsel yönetim" ilkelerine dayanmış olan fabrikalar, teknik gözetimi oldukça yaygın kullanılmaktadır. Bilimsel yönetim genel olarak; işçileri bir makine olarak görür ve sanayide işçilerin ekonomik ve verimli bir şekilde

kullanılmasına yönelmiştir. Taylor'a göre ister vasıflı ister vasıfsız olsun her beden işi analiz edebilmektedir. Böylelikle Taylorizm 1930'lu yıllarda, gelişmiş dünyanın tümüne egemen olmuştur. Taylorizm ayrıca gelişmiş ekonomilerin oluşmasına katkı sağlamıştır (Drucker, 1993: 57-58).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ENFORMASYON TOPLUMU VE SÜPERPANOPTİKON

Tarihe bakıldığında şüana kadar eşine az rastlanmış hız ve yoğunlukta bir devrim gerçekleşmektedir. Bazıları için bu devrim bilgidir, bazıları için ise enformasyondur. Gelişmişlik seviyesine bakılmaksızın bu devrim bütün ülkeleri etkilemiştir. Sanayi toplumunun ardından meydana gelen bu toplum bilgi ya da enformasyon olarak adlandırılmaktadır. Bu çağda teknolojinin gelişmesi bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların yoğun olduğu konulardan biri bu dönemin “enformasyon toplumu mu” yoksa “bilgi toplumu mu” olduğu hakkındadır. Bunlara açıklık getirmek adına bu kavramlar çalışmamızda açıklanmıştır. Daha sonraki bölümlerde ise enformasyon toplumunun internetle olan ilişkisi ve bu ilişkiden Süperpanoptikon kavramına yükseliş anlatılmıştır. Bu doğrultuda Panoptikon’un Süperpanoptikon’a geçişinin nasıl olduğu, enformasyon toplumunda kentlerin nasıl gözetlendiği, küreselleşen dünyada gözetimin nasıl yapıldığı ve ekonomik olarak yenileşmede nasıl bir yol izlediği açıklanmıştır.

3.1.Bilgi ve Enformasyon Kavramları

Bilgi ve enformasyon kavramları arasında oluşan karışıklıklardan dolayı “enformasyon toplumu” kavramı “bilgi toplumu” olarak da anılmaktadır. “Bilgi toplumu” kavramının teknolojiyle yoğun bir şekilde kullanılması, bilgi teknolojilerine sahip olma ve bu teknolojilerin kullanım değerlerinin aynı tutulması bu karmaşıklığın önde gelen sebeplerindendir. Fakat bilgi, yalnızca çağımıza ait değildir. Bir bakıma bilgi insanlık tarihidir. Böylelikle “bilgi toplumu” ve “enformasyon toplumu” kavramlarındaki “bilgi” ve “enformasyon” kavramlarıyla asıl söylenmek istenenin ne olduğu önemlidir (Güven, 2007: 23).

Bu kavramları daha açık hale getirmek amacıyla kelimelerin sözlükte geçen anlamlarına bakmakta yarar vardır. Türk Dil Kurumu’nda bilgi ve enformasyon

kavramları Şu Şekilde yer almıştır. Bilgi; “insanın aklı veya gözlem yoluyla elde ettiği gerçekler, malumat ve vukuf” Őeklinededir. Enformasyon ise “danışma, haber alma ve verme, haberleşme, tanıtma” Şeklinde yer almaktadır (www.tdk.gov.tr, 2017). Aynı Şekilde Oxford sözluğünde bilgi; “eğitim ya da tecrübe yoluyla edinilmiş bilgi ve beceriler ile bilinenlerin toplamı, bir gerçeğin ya da durumun tecrübe yoluyla farkına olunması ya da aşına olunması” olarak açıklanır. Enformasyon ise “öğrenilmiş ya da edinilmiş bilgi ya da gerçek, belirli bir süreyle sunulmuş ya da taşınmış sembol ya da tepkidir” (www.oxforddictionaries.com,2017).

Şu bir gerçektir ki insan bilgiyi elde ederken aklını kullanır. Bu özellik hakkında Mengusoğlu felsefe sözluğünde ayrıntılı olarak bilgi verir. Mengusoğlu bilgiyi tanımladığı zaman, insanın bilme isteğinin üstünü çizerek. Bir bilme etkinliğinde insan, özne yani bilen, rastladığı nesneler ise obje yani bilinendir. Dolayısıyla bilme etkinliği, bilen ile bilinen yani özne ile nesne arasında meydana gelen bir süreçtir. Bilgi bu Şekilde bir etkinliğin sonucu olarak meydana gelmiş olan ürüne verilen isimdir. Özne ile nesne arasında geçen bu süreçte, öznenin yöneldiği pasif halde bulunan bir olgu, olay veya varlık nesnesidir. Etkin Şekilde olan özne, bilinçli bir Şekilde ve akıllı olarak kendisinin dışında olan bir varlığı bilmenin yanında kendisini bilgisinin nesnesi haline getirerek kavramak ister. Nesnelere doğru yönelmiş olan özne, bunların üstünde kafa yorarak zihinsel bir etkinlik gerçekleştirir. Yapılan bu etkinliğin sonucunda kavramlara, buradan da yola çıkarak önermelere ve çıkarımlara varılır. Bilgi varılan bu son noktadadır (Mengusoğlu, 2008: 47-48).

Castells yeni dönemi “ağ toplumu” Şeklinde nitelendirir. Ona göre mantıklı bir Şekilde yargı ya da deneysel bir sonuç veren, sistemli bir Şekilde başlarına iletişim araçlarıyla aktarımı sağlanan olgulara veya dönencelere ilişkin örgütlü ifade veya ifadeler dizini bilgidir. Enformasyon ise bu doğrultuda örgütsel bir hal almış olan ve iletilebilen bir veridir (Castells, 2008: 20).

Bilgi ve enformasyon arasındaki farkı, onlarla ilgili yapılan tanımlardan yola çıkarak saptamak mümkündür. Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi her Şeyden önce bilen özne ile bilinen nesne arasındaki ilişkidir. Bilgi öznenin varlığını varsayar, ortada bir bilgi varsa bu öznesiz olamaz. Ortada bir yanlış varsa bu enformasyona aittir çünkü bilgi yanlış olamaz. Tanım gereği bilgi yalnızca, bilen öznenin zihninde

oluşabilir. Bu sebepten dolayı bilginin olabilmesi için bir öznenin var olması gerekmektedir. Enformasyonda çeşitli şekillerde, mesela bilgisayar ortamında meydana gelebilir, kodlanabilir, saklanabilir ve bir yerden başka bir yere taşınabilir. Ayrıca enformasyon bilgiden farklı olarak öznenin ayrılabilir ve bunun için koşullandırması gerekmemektedir. Bu yüzden bilgi ve enformasyon aynı şey değildir. Bu doğrultuda “bilgi toplumu” ve “enformasyon toplumu”na göndermeler farklı kavramlarla yapılmaktadır (Irzık, 2005: 53-54).

Bilgi ve enformasyon kavramlarının tamamen birbirinden farklı olmasının yanı sıra birbiriyle bağlantılı oldukları yönünde görüşler de vardır. Headrick bu görüşe katılan isimlerden biridir. Ona göre hem enformasyon hem de bilgi kavram olarak insan aklının kavradığı ve bunu içselleştirdiği düşünce ve verilerle ilgilidir. Örneğin patlamış bir lastiğin tamirinin nasıl yapılacağı, beyinde bu şekilde bir enformasyonu çoğu zaman konuşmayı öğrenen bir çocuk gibi, bir taksicinin içinde bulunduğu kenti gün geçtikçe daha fazla tanınması gibi kendi kendine hatta bilinçaltına etki eder ve düzenler. Bazen ise bilgi sağlamak, çalışmayı gerektirir ki bu bir süreçtir. Bu süreç güç ve savaş sürecidir. Böylece insan beyninin aldığı bilgi kapasitesi gerçekten inanılmazdır, fakat sınırsız değildir. Diğer taraftan beyine tam olarak güvenilmez ve güvenilmediği için de, enformasyona ihtiyaç duyulur. Gittikçe karmaşık bir hale dönen toplum, hızlanan etkileşimle birlikte enformasyona ulaşabilmek daha fazla öneme sahip olmuştur. Bir zamanlar eğitim programları öğrenme üzerine yoğun halde iken günümüzde ise araştırma becerilerini geliştirme üzerinde durmaktadır. Cevabı bilmek önemli değil, önemli olan bunun nerede aranılacağına bilinmesidir. Şart o ki enformasyona kolay bir şekilde ulaşılmış olsun. Enformasyon sözcüğü denilince telefon rehberi, haritalar, sözlükler ve veri tabanları gibi bilgilerin derlendiği yerler insan aklına gelmektedir (Headrick, 2002: 13).

Bilgi ile enformasyonun yapılan bu tanımları arasındaki farklılıklar, farklı yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamış ve beraberinde bu yaklaşımlarla, bilgi ve enformasyonun ne olduğunu açıklamıştır. Bu yaklaşımların birincisi bilgi toplumunun bilgi ürettiğini, ürün üretiminin bilgi üretiminden sonra geldiği yönündedir. İkincisi bilgi toplumunun ele alınması enformasyon patlaması şeklindedir. Üçüncüsü ise iletişim ve enformasyon teknolojilerini, bilgi toplumuyla özdeşleştirilmesidir. Ele alınan bu üç

yaklaşım ile birlikte bilgi ve enformasyon ayrımı net bir şekilde yapılmamaktadır (İrızık, 2005: 61).

Bilgi ve enformasyon arasındaki farklılıklar göz önüne alındığında ve şu anda bilginin oluşma şekliyle birlikte bilgi kelimesi yerine enformasyon kelimesinin kullanımı tercih edilir. Öte taraftan oluşan yeni toplum da enformasyon toplumu şeklinde anımsanacaktır. Bilginin günümüzde hızlı bir şekilde çoğalması ve yayılması bunun en önemli özelliğidir. Bilgi oluşacağı zaman bilinç düzeyinin yanı sıra elektronik bilinç de önemli hale gelmiştir. Bu doğrultuda bilginin sahip olduğu bu özelliği daha iyi tanımlayan ise enformasyon kelimesidir. Günümüz koşulları için olabildiğince gelişmekte olan enformasyon teknolojileri yardımıyla genç insan kitlelerine çok daha hızlı bir şekilde ulaştırabilmekte, bunun sonucunda ise dünya küçük bir hal almaktadır.

3.2.Enformasyon Çağının Doğuşu

Toffler, şüana kadar ki insanlık tarihini üç döneme ayırmıştır. Bu dönemlerin her birini birbirinden ayrı dalgalar halinde nitelendirir. Tarihsel gelişim olarak bu üç dalgayı şu şekilde belirtir. İlk olarak birinci dalga olan “tarım devrimi” aşağı yukarı M.Ö. 8000 yıllarında başlar. Köylerde bu devrimin başlamasıyla birlikte, etkili olduğu alanlar için yeni bir yaşam şekli oluşmuştur. İkinci dalga olan “sanayileşme dönemi” yaklaşık olarak 1650- 1750 yıllarından itibaren başlamıştır. 2. dünya savaşının ilk 15 yılı içerisinde sanayileşme dalgasının en üst seviyeye ulaştığı anda, dünyada temas ettiği her şeyi değiştiren, fakat nasıl bir şey olduğu şimdi bile anlaşılmamış olan son dalga yani “üçüncü dalgayı” başlatır. Toffler, ekonominin sektör dağılımında aktif halde bulunan nüfusun büyük bir kısmının hizmet alanında çalışmasını üçüncü dalgaanın belirtisi olarak göstermektedir. Bu doğrultuda ABD’nin enformasyon toplumu sürecine girdiğine yönelik söylemler, 1956 yılında aktif nüfusun içinde olduğu hizmet sektörünün, imalat sektöründen daha fazla olmasını temel alarak öne sürmüştür. Bu söylemlerden yola çıkan Toffler, üçüncü dalga olarak anılan dönemin dünyada başlangıç yerinin ABD olduğuna değinir (Toffler, 1996: 33-34).

Headrick’e göre enformasyonun ne zaman başlamış olduğu sorusuna, enformasyon sistemleri tarihçiler için özellikle analitik kavram olarak kullanmayı tercih edenler için önemlidir. Bu yüzden Headrick enformasyonun başlangıcını Toffler’in

düşüncesinden farklı olarak ele almaktadır. Bu her bir tarihçinin zihninde farklı bir tarih ve farklı bir neden olması ihtimalindendir. Mesela tarihçilerin bir kısmı enformasyonun başlangıç noktasını, demir yollarının geliştiği büyük işletmelerin bir kıtadan öbürüne yayıldığı 19. yüzyılın sonlarına götürürken, başka bir kısmı da telgrafın kullanılmaya başlandığı ve buharla çalışan gazete matbaalarının ortaya çıktığı 19. yüzyılın ilk dönemine bağlamaktadır. Bunların dışında 15. yüzyıl ile 16. yüzyıllar arasında matbaanın Avrupa'daki etkilerini araştıranlar da bulunmaktadır. Bu yüzdendir ki tarihin enformasyon başlangıcını oluşturduğu konusuna dair kesin bir bilgi edinmek zordur. Bunları göz önüne alan Headrick tarihsel bir başlangıç noktasını belirlemenin doğru olmayacağı yaklaşımına değinerek şöyle bir saptamada bulunur:

Enformasyon çağının başlangıcı yoktur; çünkü bu çağ insanlıkla yaşıttır. Ancak tarih boyunca insanların ulaşabilecekleri enformasyon miktarında ve bununla başa çıkmak için üretilen enformasyon sistemlerinin arttığı dönemler vardır. Yazının, alfabenin, çift kayıt sisteminin, matbaanın, telgrafın, transistörün ve bilgisayarın ortaya çıkışı kendi dönemlerinde enformasyonun hızlanmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Ama bunlardan bir tanesini alıp tek olası neden olarak göstermek yanlıştır; çünkü tarihte çok sayıda enformasyon devrimi olmuştur (Headrick, 2002: 17-18).

Enformasyon teknolojilerinin başlamasında iki endüstriyel devrimden bahseden Castells bunların birincisinin 18. yüzyılın son döneminde bulunan buhar makinesine dayandırır. İkincisi ise yaklaşık yüzyıl sonra elektriğin kullanım alanının gelişmesiyle birlikte içten yanmalı motora, kimyasalların bilim tabanlı olması, verimli çelik dokuma ve iletişim teknolojilerinin başlaması, telgrafın yaygınlık kazanması ve telefonun icat edilmesi gibi gelişmeleri kapsar (Castells, 2008: 43).

Castells, mikro elektronik, bilgisayar, telekomünikasyon, elektronik gibi birbirine yakın olan teknolojilerle, yeni enformasyon teknolojilerinin altını çizer. Bunların birbirine yakın olması hasebiyle “ağ kategorisi” adı altında toplamaktadır. Castells ayrıca genetik mühendisliğini de bu teknolojinin içine almaktadır. Çünkü genetik mühendisliği kapsamında yapılan çalışmalar yalnızca canlı madde bilgi kodlarını çözüme kavuşturmadır. Onu yönlendirmek ve hatta programlamaları yapmak odak noktasının dışında kalmıştır. Fakat aynı zamanda biyoloji, elektronik ve enformatiğin uygulamaları ve malzemeleri şeklinde kelimelerden faydalanmaktadır.

Asıl önemli olan genetik mühendisliğinin yukarıda sayılan bilimlere kavramsal anlamda yakınlaşması ve bu bilimlerle birlikte bir etkileşime dâhil olmasıdır. Bu teknolojik devrim, enformasyon çağını temsil eden bilgi ve enformasyonun özelliklerinden dolayı bu devir ayırıcı bir özelliğe sahip olur. Daha doğrusu bu özellik bilgi ve enformasyonun bilgiyi meydana getirmesine, bilgi işleme-iletme araçlarına uygulaması yeniliği kullanmakla yenilik arasında, her ikisinin de birbirinden beslendiği bir zinciri oluşturmaktadır (Castells, 2008: 51-53). Bunun sonucu olarak enformasyon çağı için diğerlerinden farklı olacak şekilde bu çağ için kullanılan teknolojilerin birbirini geliştirmesi üzerinde durulmaktadır.

Elektriğin (1780), telefonun (1876), televizyonun (1927) ve hesap makinesinin keşfedilmesi (1931) gibi gelişmelerle ve bilgisayara yakın olan çeşitli aletlerin 1943, 1944, 1946 yıllarında kullanılmasına rağmen bu günkü anlamda bilgisayarın ilk kuşağı olan Whirland, MIT (Massachusetts institute of technology) kampusunda 1954 yılında kurulmuştur (www.academici.com, 2017).

Bilgisayar teknolojilerinin yüksek oranda gelişim göstermesi, bilgisayarı enformasyon toplumunun ana merkezine yerleştirmiştir. Enformasyonun gelişmesiyle birlikte sanayi döneminde olmayan yapıları kendileriyle birlikte getirmiştir. Bunun tüm dünyada aynı şekilde enformasyon toplumunun özelliklerini barındırdığını demek doğru değildir. Çünkü şuan için dünyanın bir kısmında tarım dönemi hala devam ederken diğer bir kısmında sanayi döneminin olduğu toplumlar da vardır. Bir toplumun farklı bölümlerinde olan sanayi toplumu ile enformasyon toplumu aynı dönemde etkin olabilmektedir. Enformasyon toplumuyla alakalı olarak yapılan yaklaşımlar, genellikle sanayi toplumuyla karşılaştırılarak verilmektedir. Bu yaklaşımların özellikle odaklandıkları noktalar enformasyon toplumunun aslında modern döneme ait olan birden fazla özelliği değiştirdiği noktasındadır.

3.3. Enformasyon Toplumunda Gözetimin Dönüşümü

Yazı basının temelini oluşturur. Yazının bulunmasıyla birlikte belirli bir zümre bunu kullanmıştır. Fakat toplumun büyük bir bölümü tarafından kullanılması yüzlerce yıl sonrasında matbaanın ve kâğıdın kullanımıyla sağlanmıştır. Yazının icat edilmesinin ardından kâğıdın icat edilip geliştirilmiş olması insanlığın başladığı günden beri toplum

iletişimin iletilmesinde dönüm noktası olmuştur (Kocadaş, 2012: 1). Enformasyon toplumluna geçiş yaşanırken, hızlı bir şekilde ilerlemiş olan telekomünikasyonla toplumun tabanında, gündelik hayatın pratiklerinde önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Bu doğrultuda gözetim toplumunda meydana gelen teknolojilerin özellikleri aşağıdaki gibidir.

Bilgi işlem döneminde, bilginin devamlı olarak üretilmesi “teknoloji sayesinde” önemli bir şekil almıştır. Sanayi dönemi için revaçta olan maddi ürünlerin üretiminin yapılması, yerini bilgi üretimine bırakmıştır. Ekonomi, gelişen teknolojinin kullanıldığı ilk alandır. Bu yüzden yeni iş alanları ve bu alanlarda uzman çalışan azlığı meydana gelmekte, böylelikle ekonomik alanda kalkınma ve hızlanmayla “sosyal yaşamda” yapılan teknolojik yeniliklerin meydana getirdiği yansımalar, yeni oluşumların ve grupların oluşmasına sebep olmaktadır. Oluşumu yeni olan “siyasi grupların” siyasi alan için mücadelesi gündeme gelmeye başlamaktadır. Özgür bir şekilde düşünen insanların sayısındaki artış teknoloji sayesinde sağlanmış ve demokrasi güçlenmiştir. “Kültürel” alan teknik açıdan yükselmenin etkisini gösterdiği en son alandır. Teknik bilginin insanların kültür boşluklarında etkisini daha geç göstermesi, insanların sahip olduğu alışkanlarından kolay kolay ayrılamamasındandır (Kocacık, 2003: 3-5). Bu dönemin “bilgi güçtür” olarak açıklanmasının sebebi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve teknik açıdan bilginin yükselmesidir. Bu teknolojilerin gelişmesiyle birlikte “e-devlet, e-yurttaş, e-ekonomi, e-siyaset” şeklinde birden çok farklı kavram ve uygulamalar hayatı çevrelemektedir (Çukurçayır, Çelebi, 2009: 60).

İnternet sayesinde dünyanın hemen hemen her yerinde olan insanlarla irtibat kurulabilmekte ve yazışma aynı anda sağlanabilmektedir. Toplumsal hayatta insanlar daha eşit bir hale gelebilmektedir (Wallerstein, 2003: 135). Modern yönetim, gerçek bir toplumu meydana getirmek için toplum hayatının ciddi bir kısmına müdahale etmekle, kendi düzenini oluşturmak adına devamlı bir kural kaide koymakta, koyulan bu kural kaidelere uygun hareket edip edilmediğini anlamak adına da teknolojinin kendisiyle getirdiği tüm yeniliklerden fayda sağlamaktadır. Hızlı gelişen teknolojiyle birlikte, insanlar gündelik yaşamlarını sürdürebilmek adına sahip oldukları haklardan daha iyi yarar sağlama koşuluyla, herhangi bir onay almadan davranışların kontrolünü kabul etmiş durumdadırlar. Bilgilerin kaydedilmesi ve veri tabanları aracılığıyla

depolanmasıyla değişik ortamlarda paylaşıma açılabilir. Bu toplanan bilgilerin kim ya da kimler tarafından kullanıldığıyla ilgili pek fazla bir şey bilinmemektedir. Kullanılan teknolojik imkânlar sayesinde elde edilen bilgiler, toplum yararı adına iktidar tarafından kullanılmakta böylece bilgi işlem merkezlerinin bu bilgileri kullanma kabiliyetleri de gün geçtikçe artış göstermektedir. Değişimlerin yaşanmasıyla kavramsal olarak gözetimin nasıl bir öneme sahip olduğu gün yüzüne çıkmaktadır. Ayrıca insanların sosyal düzen içerisinde de uyum sürecini kontrol eden gözetimdir. Tüm dünya teknolojik gelişmelerle birlikte dijital Panoptikon toplumuna dönüşmektedir (İzgi, 2014: 27- 28).

Teknolojinin sınırlarıyla meydana gelen tehlikeler enformasyon toplumunun temelini oluşturan bileşenlerle daha iyi anlaşılmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte getirdiği çoğu olumlu gelişme, toplumsal olarak kullanılan alanlar için bu teknolojilerin meydana getirdiği sorunlarla birlikte eşit seviyeye gelmektedir. Devamlı olarak bilgi yığınlarının artmasıyla toplumu zan altında bırakması, bununla alakalı olarak günden güne bulanık kafalı bireylerin türemesi, doğru ve yanlışın farklı şeyler olduğunun idrakine varamayan insanlar meydana getirmektedir. Manipüle edilen bireyler hızlı gelişen teknolojinin paralelinde olarak işsizlik sorunsalında günden güne artış göstermektedir. Daralmakta olan bireysel özgürlük alanlarının yanı sıra otoriter iktidarın alanlarında bir gelişme görülmektedir. Teknik gelişmelerin insanları nasıl bir denetime tabii tutacağı konusunda düşünceleri olan son dönem düşünürleri, bunları daha sık gündeme getirerek dillendirmeye başlamaktadırlar. Enformasyon toplumları için bu gün geline aşamadaki en önemli sorun toplumsal denetimi sağlamak adı altında meydana gelen baskıcı bir kontrol ve gözetim tipidir (Dolgun, 2008: 215-216). Bu doğrultuda Sarıfakıoğlu (2009: 30), gözetim ve denetim kaynaklarını şöyle açıklar:

Sokak kameraları, telefon, İnternet vb. araçlarla saptama ve veri toplama işlemleri, nüfus bilgi sistemleri, adli sicil bilgi sistemleri, adres bilgi sistemleri, hastane bilgi sistemleri vb. entegre sistemlerle kayıt altına alma işlemleri bir iktidar biçimi olarak devlet kurumları tarafından sürekli işletilerek verili yapı içerisindeki anormaller tespit edilip kontrol altına alınmaktadır.

Gelişen teknolojiyle birlikte kitle iletişim araçlarında görülen gelişmeler, toplumsal ve siyasal alanların geniş bir boyutunu ele alarak tanımının yapılması bazı

sorunları beraberinde getirmektedir. Günümüzde iktidarlar, Toplumsal ve siyasal yapıları yeniden oluşturmak amacıyla insanların denetimini sağlayacak olan disiplin mekanizmalarını yaratmaktadırlar (Sarıfakıoğlu, 2009: 29). Enformasyon toplumunun ana merkezini oluşturan iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, özellikle internet ağlarının gelişimi, demokrasinin gelişmesinde bir artı olarak sayılabilmektedir. Toplumların arasında geçen iletişim, internetin sunduğu kolaylıklarla birlikte güçlü bir hal almaktadır. Özgürlük adına yapılan tepkilerin yansıtılması açısından da bu durum olumludur denilebilir. Fakat bu sayısal verilere uygunluk sağlayacak olan iktidar güçleri sahip oldukları gücü muhafaza etmek için çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir. Bilgi toplumunun öznesini elektronik Panoptikonlar oluşturmaktadır. Mikroçiplerle, özellikle yazılım programlarının içlerine gizlenmiş olan mikroçipler sayesinde insanlar gözetilmektedir. Bu çipler sayesinde dev gibi hapishaneler minyatür hapishanelere dönüştürülmüştür. Böylece gözetim toplumunu oluşturmada bilgisayarlar, daha fazla başarılı olmaktadır (Yamaç, 2010: 522).

3.4. Gözetimin Küreselleşmesi ve İnternet

Enformasyon teknolojilerinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte internetin “gözetim kültüründen” bahsedilmeye başlanmıştır. Staples, gözetimde yalnızca “büyük biraderin” olmadığına değinir. Artık “büyük birader” biz olmuştur. Ona göre disiplinin gücü en basit haliyle “tepeden aşağıya” uygulaması, belli bir gruptan veya örgütten kaynaklanmamaktadır. Bu ister doğrudan isterse dolaylı olsun artık “küçük biraderin” eliyle yapılmaktadır (Dolgun, 2005’den aktaran, Güven, 2007: 105).

Gözetimin gücünü arttıran asıl şey yeni enformasyon teknolojilerinin sayesinde uzakta olan kurumların gizli alanlarına saldırıda bulunma ihtimalidir. Martin burada iki faktörün olduğuna değinir. İlk olarak son birkaç yüzyılda kuruluşların yanı sıra devlet organlarını da içine alan geniş ölçekli bürokratik organizasyonlardaki artıştır. İkinci olarak da uzakta olan yerlerle iletişimi sağlamak adına ve büyük oranda verileri elde etmeye ve işlemeye yarayan teknolojilerin gelişme göstermesidir. Telekomünikasyon alanında yaşanan gelişmeler burada merkezi bir rol oynamıştır (Martin, 1998: 59).

Verilerin toplanması, birbirleriyle eşleştirilmesi, pazarlama ve dolaşımın yapılması internet teknolojileriyle sağlanmaktadır. İnternetin gücü, verilerin yalnızca

numaraların ve isimlerin ötesinde, DNA ya da fotoğraflara uzanmasındaki güçtür. İnternetin uygulama alanlarının büyümesi ve teknik olarak bunu devam ettirmesi yeni enformasyon teknolojilerini gözetim merkezi konumuna getiren şeydir. İhtiyaç duyduğumuz birçok sıradan işlemci gözetim için modern hayatta kilit konumdur (Lyon, 2006: 13). İnsanların paylaşımları sayesinde bilgisayarlarla da veri tabanlarını araştırma olanağını elde ediyorlar, daha önce hayale gelmeyen mahremiyet ihlalinin olması ve mahremiyete saldırının olmasını olanaklı kılmaktadır. Mesela telefon rehberlerinin birçoğunun bilgisayara uyarlanmış hali de mevcuttur. Telefon numaralarıyla isim ve adrese ulaşmak çok kolay bir hal almıştır. Pazarlamacıların bir sokakta oturan kişilerin isim ve numaralarına ulaşması için oturdukları sokağın ismini girmeleri yeterli olmaktadır. Bir polis, devriye arabasında oturarak bilgisayara uygun hale getirilmiş dosyalara erişimi uzaktan sağlayabilir. Sürüş sırasında tehlike arz eden bir sürücü ya da politik bir mitingde “şüpheli görülen” veya yanlış park edilen bir araç, internet vasıtasıyla plakasından kontrol edilerek bilgilerine ulaşılabilir ve dosyaya eklenebilir (Martin, 1998: 60).

Bu teknolojiler sayesinde veri tabanlarının o kadar da güvenilir olmadığı anlaşılmıştır. “Gizli” olan bir bilginin elde edilmesi genellikle bir bağlantı ya da para meselesidir. İnternet teknolojisinin meydana getirdiği sorunlardan güvenlik eksikliği ve yapılan hatalar bunların yalnızca birkaçıdır. Mesela bir olayda bir kişiyi polis, işlemediği bir suçtan dolayı gözaltına alabilir. Bunun asıl nedeni ise suçu işleyen kişinin söz konusu olan kişinin kimliğini çalmış olabilme ihtimalidir. Bu şekilde birden fazla olayla karşılaşma ihtimaliyle karşı karşıya kalabiliyoruz. Yani herkes bu veri dosyaları arasında şüpheli konumdur. Sonuç olarak gözetim, dürüst ve saklayacak hiçbir şeye sahip olmayan insanlar için bile risk oluşturmaktadır (Martin, 1998: 61).

Şöyle bir sonuç çıkarabiliriz ki; gözetimde internet teknolojilerinin meydana getirdiği büyük farklılıklarla birlikte, asıl önemli olan bu teknolojinin güvenliği sağlayan bir araç haline de gelmesidir. Bu teknolojiyi güvenlik amacıyla kullananlar ister devlet olsun ister ebeveyn, bunu yapan gözetimcilere göre bu teknolojiyi önemli bir görev aracı olarak kullanmaktadırlar.

3.5. Panoptikon'un Yıkılışı ve Süperpanoptikon'a Gözetimin Dönüşümü

Gözetimle ilgili olarak yapılan çalışmaların büyük bir kısmı Foucault'nun yaptığı çalışmaların etkisinde kalmıştır. Enformasyon teknolojisini, gözetimin itici gücü olarak kabul eden yazarlar, Bentham'a ait olan Panoptikon'un Foucault tarafından ödünç alınmasını, enformasyon çerçevesi dâhilinde ele almış ve çağdaş gözetim anlayışına katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Mark Poster, bu düşüncelere sahip olan düşünürlerden biridir. Poster "The Mode of Information Post-Structuralism and Social Contexts" başlıklı çalışmasına açıklık kazandırmak adına 1990 yılında Süperpanoptikon kavramını ortaya atmıştır.

Süperpanoptikon kavramı ilk olarak Mark Poster tarafından kullanılmış ve daha sonrasında David Lyon tarafından geliştirilmiştir (Lyon, 2006: 231-241). Panoptikon'un hapisaneden çıkışı; bilgisayarlar, bilgisayarların depoladığı veri tabanları ve iletişimin bilgisayarla sağlanmasıyla başlamıştır. Bundan sonra özne yalnızca çeşitli kapalı ve kurumsal yapıların aksine her yerde oluşmaya başlamıştır. Tüm toplum bilgisayarların yardımıyla herhangi bir yer için gözetimin nesnesi konumuna gelebilmektedir (Lyon, 2006: 233-234). Bu şekilde uzaktan işlem gören, sınıflanan, değerlendirilen ve pazarlanan bir nesne haline gelen insanlar oluşmaktadır.

Süperpanoptikon'dan ayrı düşünülmeyen teknolojilerin önemli aletleri olan GPS araçları, gidilen her mekânda olan gözetim kameraları, dinleme cihazları, internet alışverişi, sosyal medya ve paylaşım siteleriyle iktidarın her yere yayıldığını göstermektedir. Kurumlar, bünyesinde bulundurduğu elektronik parmak izleri ve kişisel verilerle, bireyleri sınıflandırılmakta ve onlara ait bir profil oluşturmaktadır. Bu bilgileri edinen iktidarlar böylece güçlerini daha fazla arttırmaktadırlar. Kameraların sokaklara yerleştirilmesiyle birlikte, insanların her türlü eylem ve hareketi gözlemlenebilmektedir. Bu genişletilmiş ve elektronikleşmiş olan Panoptikon durumunu temsil etmektedir (Koskela, Dubbeld, Pole, 2006'dan Aktaran, Öztürk, 138-139: 2013).

Süperpanoptikon tanımlama, sınıflandırma ve değerlendirme şeklinde üç işleve sahiptir. Kimlik bilgilerinin elde edilmesi demek tanımlamanın olduğu anlamına gelmektedir. İnsanı tanımlama stratejisine örnek olarak internetteki bilgiler ve doldurulan formlar verilebilir. Ele geçirilen bilgilerle birlikte sınıflandırma aşaması görülür. Ortak paylaşımları olan insanların sınıflandırılması çeşitli özellikler temelinde

olur. Benzer tipolojiler adı altında yerleştirilmiş olanlar karakter olarak birbirine benzer olanlardır (Gandy, 1996: 132-155). Elektronik dünya üzerinde yaptığımız seçimler sınıflandırmanın yapılmasında önemli rol oynar. İnternette yapacağımız kitap alışverişinde; alacağımız kitabın türü, sayısı, baskısı gibi bilgiler bu tarzda bir sınıflandırmaya olanak verdiğinden dolayı bu alışveriş sınıflandırmaya örnek olarak verilebilir. Değerlendirme ise üçüncü ve son işlevdir. Tüketicilerin kim olduklarına dair bilgileri tanımlama, onların ne tür insanlar olduklarına karar vermeye yardımcı olan sınıflandırmadır. Kişilerin tercih ettikleri belli yönelimleri vardır. İnsanların tercihleri göz önüne alındığında karar verme süreci, pazarlama stratejisi dâhil, politik değerlendirmelere kadar uzayıp giden birçok sonuca sebebiyet verir.

“Bir veya birkaç kişi” “çoğunluğu” izliorsa bu Panoptikon’dur. Panoptikon’u kısaca hatırlarsak, hapishanede bulunan gözetleme kulesinden gözetleyicinin çoğunluğu izlemesidir. Ayrıca alışveriş merkezlerindeki kameralar ve bunların başındaki görevliler de çoğunluğu izlemektedir. Fakat çoğunluk “azı” izleme olanağı bulamamaktadır. Süperpanoptikon’daki gözetim ise “az” “çoğu” izleyebilmesinin yanında “çok” “çoğu” ya da “azı” izleyebilmektedir. Bilgisayarı örnek olarak verirsek bir birey interneti kullanarak herhangi bir siteden mal ya da hizmet satın alabilmektedir. Bu durum karşısında “az” anlamını taşıyan ekonomik iktidar alışverişte bulunan insanların tercihlerini izleyerek ona karşı bir tanımlama, sınıflandırma ve değerlendirme yapar. Öte taraftan aynı kişi sosyal medya vasıtasıyla başkalarını görüp izleyebilir. Buna karşılık olarak da hem kendisini hem de kendi paylaşımlarını gösterir. Bu şekilde görür olmasının yanında görünür de olur. Toplum bireyleri böylece birbirini izler, okur, işitir ve görür hale gelir. (Konuyla alakalı olarak yapılan en son çalışmalardan biri için bakınız: Niedzwiecki, 2010). Bir şeyler paylaşanlar buna karşılık olarak da başka insanların paylaşımlarını beklerler. İnsanların birbirini takip etmesi paylaşım beklentisi içerisinde gerçekleşir. İnsanlar, nerede olduklarını ya da ne yaptıklarını, başka insanlara bilgi vermek amacıyla teknolojinin bir vasıtası olan telefonu kullanmaktadır. Cep telefonları sayesinde anında bilgi paylaşılabile hale gelmiştir. Kendini görmek ve göstermek istemek temel bir davranış halini almıştır (Öztürk, 2013: 140).

Kişisel bir gözetimden bahsetmek gelişen teknolojiyle birlikte mümkün olacaktır. Bu doğrultuda gözetim gerçekliğini tek başına ifade etmede Panoptikon

yetersiz kalmıştır. Bu nedenle Panoptikon’a destek olacak olan Süperpanoptikon kavramı türetilmiştir.

Günümüz için insanlar Süperpanoptikon ortamını gönüllü bir şekilde oluşturuyor ve bu ortamın dışında kalmaları mümkün değildir. Kredi kartları sayesinde yaptığımız alışverişler ve sonrasında bırakılan izler, telefon görüşmeleri kayıt altına alınıyor şüphesi, saat kaçta nerede olduğumuzun tespit eden MOBESE kameraları, sosyal medyada adımıza açtığımız hesaplar ve sahip olduğumuz 11 haneli kimlik numaralarımızla neredeyse kodlandığımız bir alanda, her birimizin Süperpanoptikon’un bir parçası haline geldiği yadsınamaz. Süperpanoptikon, elektronik Panoptikon şeklinde isimlendirilebilir. Bireyin görünür olması Süperpanoptikon sayesinde artış göstermiş ve neredeyse şeffaf bir hal almıştır. Ekonomi bu şeffaflıktan yararlanmıştır fakat yalnızca bu yararlanma ekonomiyle sınırlı kalmamıştır. İktidar, devamlılığını sürdürmeyi bu görünürlük sayesinde amaç edinmiştir (Yücel, 2015: 474).

Modern gözetim, alışveriş yapma, oy kullanma, televizyon izleme ve gündelik hayatta fabrika, ordu, okul gibi özerk konumda olan kurumlarda ortaya çıkan işler aracılığıyla yapılar hale gelmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Gözetim, mekânlara kapatılma olgusunda devan eden mantık duvarını yıkarak bütün topluma dağılmıştır. Yeni toplumsal uzantının disiplin kurumları yerini, toplumsal uzantının denetim sistemleri almıştır (Hardt, 2005: 97). Disiplin altına almak için Panoptikon’un çağırdığı bireyler, bundan sonra hemen hemen bulundukları her yerden herhangi bir kapatılma veya baskıya maruz kalmadan, çat kapı gelen Süperpanoptikon’a maruz kalmaktadır.

Gary T. Marx enformasyon teknolojilerinin etkisiyle meydana gelen gözetimde; internet ağları, veri tabanları, sinyal rozetleri, gizli kameralar ve DNA testlerinin yanı sıra alkol seviyesini belirlemek için, kendi kendine yapılabilen testlere de değinir. Gary T. Marx’a (2002: 10-12) göre kendi kendine yapılabilen testleri iki defa düşünmek gerekmektedir. Çünkü bu şekildeki testler kendi kendine gözetim sisteminin ulaşacağı en üst noktadır. Panoptikon gözetimin vaatleri arasında yer alan asimetrik bakış, gözetleyicinin, gözetlenenin gözetimine maruz kalmaması, ortadan kaldırılmıştır. Gözetleme işlemini yapan ile gözetime maruz kalanın birleşmesiyle gözetilen ve gözetleyen ayrımı ortadan kalkmıştır.

İnsanları hapseden, disiplin altında tutan ve ıslah eden Panoptikon gözetimin yerine, insanları getirtmenin aksine onlara doğru giden ve bulundukları yerlerde insanları disipline edebilen Süperpanoptikon gözetimine geçilmiştir. Gary T. Marx (2002: 14-15) Süperpanoptikonun, Panoptikondan ayrılan yönlerini şöyle ifade etmektedir:

- a. Kapsamlı ve çoklu önlemlere dayalı olan yeni gözetim daha yoğun ve daha yaygındır.
- b. İnsanların kendileriyle alakalı bildiği bilgiler daha sınırlıdır.
- c. Gözetime tabii olan yalnızca somut bireyler değil onlara ait olan daha önceden elde edilmiş bilgiler de tabidir.
- d. Kendi kendini denetim, uzman denetimden daha fazla yaygınlık kazanmıştır.
- e. Verileri alma, gönderme, bir araya getirme, düzenleme, analizini yapma, eskiye kıyasla çok daha kolay yapılmaktadır.

Panoptikon ile Süperpanoptikonu karşılaştırmalı olarak ele alan Bauman (2006: 60-61) bu karşılaştırmayı şu şekilde yapmaktadır:

Panoptikon'un ana amacı disiplini sağlamak ve yurttaşlarının davranışını tek bir kalıba sokmaktır; Panoptikon her şeyden önce farklılık, tercih ve çeşitlilik karşısında bir silahtır. Veri tabanı ve onun potansiyel kullanım alanlarının önünde ise böyle bir hedef yoktur. Tam tersine veri tabanını destekleyen ve kullananlar kredi ve pazarlama şirketleridir ve kayıtların, kayda geçirilen insanların güvenilirliklerini, müşteri ve seçici olarak ehil olduklarını onaylamasını, seçmekten aciz olanların zarar verilmeden ya da kaynaklar israf olmadan ayıklandığından emin olmak isterler; aslında veri tabanına dâhil edilmiş olmak kredi verilmeye değer olmanın birinci koşulu, bu yüzden de eğlenceye giriş biletidir. Panoptikon, vatandaşlarını üreticiler ve/veya askerler olarak pençesine alır, onlardan rutin ve tekdüze davranış sergilemesini bekler ve ister; veri tabanı ise güvenilir ve ehil müşterilerini kayda geçirir, hayatlarında kayda değer bir şey olmayan, tüketim oyununu oynamaktan aciz güvenilmez insanları eler. Panoptikon'un asli işlevi, hiç kimsenin sıkı korunan mekânın dışına kaçmamasını sağlamaktır; veri tabanının asli işlevi ise hiçbir kimsenin uygun vasıfları taşımaksızın ve yanlış izlenimler uyandırarak o alana girmemesini temin etmektir.

İçinde bulunduğumuz bu günkü toplumun insanları, kendi istekleri doğrultusunda ilk olarak evlerinde ve oturdukları oturma odalarına kadar istedikleri herhangi bir mekânda (okul, çalışma ofisi, parklar) internet yoluyla tüm dünyaya açılma

ihtimali varken, herhangi bir yere ait olmadan her yerde olabiliyorlar. Dolayısıyla insanlar kendilerini bir mekâna kapatsalar bile yer ve zaman farkı gözetmeksizin gözetime tabi olmaktadırlar. Kamusal ve özel alanlar dâhil her yerde geçerli olan Süperpanoptikon, gözetimi toplu bir kapatma mekânı haline getirmiştir. Gözetimin ve denetimin sağlanması adına gerekli olan kapatılma merkezlerinin sınırları ulus-devlet sınırlarına kadar dayanmış ve ulus ötesi bir hal alması küreselleşmenin etkisiyle sağlanmış böylece sınırsızlaşma eğiliminde bulunmuştur.

3.6.Kentlerin Gözetimi

Geleneksel toplumlar için kentler temel otorite merkezleri olması gerekirken az sayıda insan iskân ettiğinden, geleneksel devletlerin sahip oldukları düşünceleri üzerinden gider. Geleneksel devletlerde doğrudan idari iktidar ve denetim düşük orandadır (Giddens, 2008: 25). Gözetimin asıl etkisini gösterdiği yer modern kentlerdir. Modern gözetimin sağlandığı kentlerin her birisi birer bilgi kentidir denilebilir ve planlamaları bu özellikleri gösterecek şekilde yani devamlı bir gözetimin sağlandığı ve sürekli bilgi sağlama olanağı verecek şekilde yapılır (Lyon, 2006: 25).

Bir vatandaş, bir işçi ya da bir tüketici, yaşadığı kentteki günlük hayat, kentte geçen gözetimin bu alanlar içerisinde ya da arasında iş yapar. Kentler şuana kadar ki anlatılanların bütünleşme alanı olması, hem modern gözetimin yaygınlaşabilmesi hem de modern gözetimin yoğunlaşabilmesi noktalarından önem arz eder.

Kent gözetimine tarihsel süreç açısından bakıldığında, kentin sahip olduğu düzeni muhafaza etmek ve korumak için her zaman var olmuştur. Yeni teknolojilerin yaygınlık kazanmasıyla birlikte, elektronik etiketlerin tüm halkı kapsayacak şekilde tutulmasına olanak sağlamış ve gözetimi yoğunlaştırarak kapsama alanını arttırmıştır. Kentte olası risk oluşturabilecek durumları hesaplayıp yönetebilmek adına bilgisayarlar, kameralar, akıllı kimlik kartları, barkotlar, biometrik yöntemler, uzaktan algılayıcılar ve uydu gibi gözetim araçları sayesinde elde edilen bireysel bilgiler kullanılır. Böylece bu araçlar sayesinde kişilerin söyledikleri ve yaptıkları değil, ileride yapma ya da söyleme ihtimali olan şeyleri, istek ve arzuları yöneltmek adına ve ayrıca olası sirkülasyonların önüne geçilmesinde önem kazanmıştır. Bu bağlamda kentlerin gözetiminin demokratik olduğu söylenebilmektedir. Aksi durumda her bir birey olası bir ihlalcı sayılmakta,

kimse güvenli görülmemekte ve bu yüzden izleme herkes üzerinden gerçekleşmektedir. Kentlerin birçoğu kamera sistemlerini kontrol ya da güvenlik amacı güderek kullanmaktadır. (MOBESE Türkiye’de olan bir örnektir). Tüketim, eğlence ve turizm faaliyetleri yapılırken güvenlik ve kontrolün daha fazla gerekli olduğu görülmektedir. Fakat suç korkusu, bu kamera sistemlerinin hitap ettiği en önemli şeydir. Kamera sistemlerinin görüş alanları sayesinde, güvenlik tam olarak sağlanmakta ve vatandaşlar suç korkularından kurtulmaktadırlar. Ancak kameraların görüş alanının dışında kalan yerler için bunu söylemek zordur. Öncelikli olarak güvenlik amacıyla kullanılan kamera sistemleri alışveriş merkezlerinde, okulda, apartmanda, sitede, servislerde, taksilerde ve ücretli tabii tutulan otoyollarda vardır. Bu kameraların takibinde olmak bütün kent sakinleri için geçerlidir. Bir kameradan kaçmak mümkünse de hepsinden kaçış mümkün değildir ve illaki birine yakalanılmaktadır (Gücüyener, 2011; 86).

Eskiden olduğundan farklı olarak kentler güvenilirliğini yitirmiş ve korku dolu yerler haline gelmiştir. Bu korku, harici düşmanlardan değil dâhili düşmanlardan gelmektedir. Boylu boyuna şehri saran duvarlar, yerini şehri içeriden bölen duvarlara bırakmıştır. Güvenlik gerekçesinin kolektif bir şekilde sağlanması, yerini yalıtılmış güvenlik alanlarına bırakmıştır (Bauman, 2006: 57-58).

Enformatik gözetim güvenlik alanında özellikle siyasi, kültürel, ekonomik, toplumsal gibi alanlarda yaygınlık kazanarak hacmini artırmış ve kendine bir yer edinmiştir. Bununla da sınırlı kalmayıp bu edindiği yeri sağlamlaştırmıştır. Yoğunlaşan ve yaygınlık kazanan gözetim, iç ve dış tehlikelere karşı vatandaşları koruması adına, vatandaşlık haklarının aşındırılmasıyla bitirilmiştir. Gözetim sayesinde verilerin toplanması, vatandaşları devlete bağlı hale getirmiştir. Ayrıca kapsamı geniş olan bir bürokratik açılma gerektiren gözetim; teknolojinin imkânları dâhilinde genişlemeye ve hantal olmayı ortadan kaldırmaya çare olarak görülmektedir. Gözetim hem emek olarak hem de maliyet bakımından küçülmeyi, enformasyon teknolojileriyle başarabilmiştir. Enformasyon teknolojileri, oldukça yoğun ve yaygın olan gözetim teknolojilerinin yanı sıra ekonomik olarak da uygulanmasına olanak sağlamıştır. Gözetimin arkasındaki gücü ya da kişiyi kestirmek oldukça zor bir hal almıştır.

Enformatik gözetim; gözetime tabii olan veri ve öznelere devamlı olarak şeffaflaşmasını, gözleyenlerin de benzer şekilde gizli kalması sağlanmıştır. Çoğu zaman

için gözetim bunun farkına varmaz. Kendini gizleme konusunda gözleyenler; bunu çok iyi yapmasının yanı sıra gözetimi sağlayan araçlar, aslında o kadar da gizli değildir. Güvenlik amacıyla okullara, caddelere, alışveriş merkezlerine kurulan kamera sistemleri ve optik tarayıcılar açıkça görülmektedir. Bu durum algılanabilirliği daha az olan yüksek teknolojlili gözetim araçlarının, bu araçlardan aşağıda olduğunu göstermez, aslında önem arz eden “fiziksel teçhizatların ne derece algılanamaz olmaları değil, teknolojik olarak mümkün kılınan sistematik kategorizasyon, sınıflandırma ve sosyal ayırım işlemlerinin altında yatan görünmezliktir” (Lyon, 2006: 53). Sosyal anlamda şekillendirilen teknolojik sistemler, buna karşılık olarak sosyal hayatı biçimlendirmektedir.

3.7.Ekonomide Yenileşme ve Gözetim

Kapitalist üretim, tekdüze olan malların seri üretim faaliyetinden, tasarım ürünlerinin esnek üretimine, ürün çeşidinin fazla, seri üretimin az olduğu post-fordizm’e başka bir değişle Toyotizm’e geçiş yapmıştır. Hardt ve Negri (2012: 295) piyasa ve fabrika arasında olan enformasyon sürecinin Fordizm ve Toyotizm arasındaki değişimin en önemli sebebi olarak görmektedir. Tüketici taleplerini dikkate almayan Fordizm, kitle halinde gerçekleşir ve fazla olan malların depolanması söz konusudur. Yeni modelle birlikte üretimin tüketimi aşmasını engellemek için ve stoku önlemek adına tüketime ve taleplere ait olan bilgiler devamlı bir güncellemeyle takip edilir.

Toyotizmin denemesi, ilk olarak Toyota fabrikasında 1948 yılında yapılmıştır. Üretimi “Parçalarda sıfır hata, makinelerin işleyişinde sıfır hata, sıfır stok, sıfır gecikme, sıfır bürokrasi” dayalı olarak beş sıfır şeklinde yapar (Castells, 2008: 215). Toyotizm bu özelliklerin yanı sıra Fordizm’e karşı olarak konumlandığı bazı özellikleri de vardır. Bunlar; bir ekip çalışması yapmak ve karar mekanizmasının sınırlarını genişletmek, işçilere karar aşamasında daha fazla söz hakkı vermek ve idari hiyerarşileri en azami seviyeye azaltmaktır. Devamlı bir bilgi ve enformasyon akışına dayanmış hizmet üretiminin sonucu olarak maddi bir mal meydana gelmez. Böylece bu üretim için harcanan emek maddi değildir ve “maddi olmayan emek” şeklinde isimlendirilir. Bu emek “yeni bir hizmet, bir kültürel ürün, bilgi ya da iletişim gibi maddi-olmayan mallar üreten emektir.” Ayrıca maddi olmayan emeğin sahip olduğu bir diğer özellik,

herhangi bir bilgisayarın işleyişiyle benzerlik göstermesinden elde edilir (Hardt ve Negri, 2012: 295-296). Fabrika emeğine dayalı üretim, biyopolitik üretimdir, küresel piyasa düzenini tanımlayan üretim değildir. Kişisel sanayi ve finans güçleri; toplumsal ilişkileri, zihinleri, özellikleri, bedenleri kısaca toplumsal yaşam olan şeyleri üretebilmektedir. Sanayi toplumu ve sanayi toplumunun katı modeli 2. Dünya Savaşı'nın öncesinde hâkimdi. Fakat 2. Dünya Savaşın'dan sonra bu hâkimiyet yerini entelektüelliğin getirdiği şirket toplumuna ve esnek emeğe bırakmıştır. Orta sınıf beyaz yakalıların zenginleşmesiyle birlikte tüketici kalıplarının değişmesi toplumu geliştirmiştir (Akay, 2005: 133-148).

Müşteri bilgileri sayesinde, çalışan üretimi yaparken nasıl bir yol izleyeceği konusunda işçiye rehberlik eder. Küresel piyasa düzeni “öteki”leri dışarıda tutmanın aksine içeri almayı, içeriye dâhil ettiklerini de yalnızca bir tek kimlikle özdeşleştirmemektedir. Küresel piyasa düzeninde ulusal sınırlar devamlı olarak aşıldığı ve sürekli artış gösteren çeşitli farklılıklar (mal ve kültür) pazar stratejisinde farklılık kazanmasına ve kişi, kültür, mal gibi özel bir hal almasına sebebiyet vermiştir. Yeni pazar stratejisi, farklılıklar üzerine kurulmuştur. ‘Yaş’a göre ‘cinsiyet’e göre ve ‘ırk’a göre farklı stratejiler uygulanır (Hardt ve Negri, 2012: 166). Her bir farklılık piyasaların sayısında artışa neden olur ve ayrıca her biri birer fırsat olarak görülür.

İnternet, kişisel bilgilere ulaşmak adına şirketlerin en etkin şekilde kullandıkları araçtır. Bunun en ideal yolu internette sörf yapan insanları gözetleyen yazılımlardır. Bu şekilde bir yazılımın bilgisayara yüklenmesiyle internete girildiği andan itibaren tüm yazışma ve girilen tüm siteler kaydedilip belirlenebilmektedir.

Cookies, yeni bir yöntem olarak 1990’ların ortalarında gözetime dâhil olmuştur. Bunlar bilgisayar farelerinin her kullanımında arkasında bıraktığı izlerden yola çıkarak müşteri isteklerini takip etme olanağını sağlamışlardır.

Cookies, bilgisayar kullanıcısının sabit diskinde, internette hangi siteleri ziyaret ettiğine dair verileri kaydetmenin bir yoludur. Bunlar, firmaların, reklam amacıyla, kişisel bilgisayarlardan veri toplayarak, kullanıcı hedeflerini belirlemelerine izin verir (Lyon, 2006: 88).

Tüketici gözetimi adına elektronik ticaret, önemli bir araç görevini görmektedir. Küresel ekonominin tüketim üzerinde gösterdiği etkilerle yapılan ticari alışverişten sonra ele geçirilen veriler, tüm dünya için açık hale gelmektedir.

“Bar-kod” uygulaması bilgi toplama ve gözetim sağlama adına kullanılan yaygın bir yöntemdir. Bu sistem ilk olarak 3 Nisan 1973 yılında kullanılmıştır. “Bar-kod” sistemi, müşterilerin daha rahat bir alışveriş yapmasına imkân sağlamaktadır. Ayrıca bu sistemle hem hesap yanlışları en aza indirilmiş hem de güç el değiştirmiştir. Bu güç ürünü üreten kişiden çıkıp, markette ürünü tüketime sunan ve bu ürünleri her zaman için izleyebilme imkânına sahip olan perakendeciye geçmiştir (Toffler, 1992: 114). Optik tarayıcılar sayesinde bilgisayarlara bağlantı kuran dijital ve lazerli okuyucular, veri tabanlarına hemen her alışverişle ilgili bilgi aktarmaktadır. Toffler (1992: 115-116) daha iyi kavramamız adına markete giden bir kişinin örneğini bize sunmaktadır. Bu örnek ise şu şekildedir.

Nabisco malı olan, Fleischmann’ın tatlı, tuzlanmamış margarininden bir paketi raftan kapıyor. Kasaya koşturup sırasını bekliyor o sırada önündeki raftan bir TV Guide dergisi alıyor, bu aldıklarını kasiyere uzatıyor, o da tarayıcıdan geçiriyor. Prensipte olarak, bu anı, dükkân bilgisayarına şu aşağıdakileri iletmış bulunmaktadır: (1) hangi tür mal kullandığı; (2) markası; (3) hacmi ya da miktarı; (4) normal margarin yerine tuzlanmamış margarin tercih ettiği; (5) alımın zamanı; (6) onu alırken başka ne gibi mallar, markalar aldığı; (7) ödediği toplam hesap; (8) bir reklamcının ona hangi tür margarinle ulaşabileceği; (9) şu anda nerde raf alanı boşalmış olduğu ve daha başka bilgiler.... Eğer müşteri ödemeyi kredi kartıyla yaparsa, tabii çok daha fazla bilgi aktarılmış olacaktır. Bu sefer müşteri aynı zamanda: (1) adını; (2) adresini ve posta kodunu; (3) türlü kredi enformasyonunu; (4) aile gelirinin öğrenilebileceği bir kaynağı ve büyük olasılıkla pek çok başka bilgiyi vermektedir. Bunların hepsini birleştirince, çok geçmeden kişinin yaşam biçimi, araba kullanma alışkanlıkları, yaptığı seyahatler, eğlence ve okuma tercihleri, ne kadar sık dışarıda yemek yediği, ne kadar alkollü içki, prezervatif, vs. satın aldığı, hangi kuruluşlara bağlı yapmaktan hoşlandığı da ortaya çıkabilecektir.

Toffler, bu durum için ürünü alırken hem ürünün bedelinin ödendiğini hem de kişisel bilgiler verilerek ücretin iki kez ödendiğini belirtmektedir. Reklam aracılığıyla üreticiler, tüketicilerin bilgisini kontrol edebiliyor ve süper markette ürünlerin tüketimi için onları yeteri kadar cezpt ediyor. Bunlara nazaran bir de tüketicinin kendi eliyle verdiği bilgiyi elde etmiş oluyorlar.

Mağaza ve alışveriş merkezlerine yerleştirilen güvenlik kameraları sayesinde hem tüketici davranışları daha iyi gözlemlenmekte hem de tüketiciler hakkında bilgi edinilmektedir. Herhangi bir hırsızlık vakasında bunu belgelendirmeye yarayan kameralar, ayrıca mağazada hangi müşterinin ne zaman geldiğini, müşterinin cinsiyetini, gelir düzeyine göre hangi reyonu seçtiğini, hangi ürüne rağbet edip hangisine etmediğini bilmek gibi daha pek çok bilgiyi elde etmeyi sağlıyor.

3.8. Synoptikon; Gözetimin Yeni Yönü

Gözetimi yapanlar, enformasyon teknolojileri, tüketici gözetimi ve kitle iletişim araçlarının yardımıyla gözetim altında tutmak istedikleri kişilere farklı gösteriler sunmakta, gözetime maruz kalan topluluk da bu farklılıklara uygun bir hal alma çabasıdayken, farkında olmadan disipline edilmektedir. Tam da bu noktada “Synoptikon”dan bahsetmek gerekmektedir. Bauman’a göre (2000: 133) Synoptikon, bir nevi kişinin ‘kendin yap’ Panoptikon’udur. Ayrıca Bauman çoğunluğu gözetim altına almak için azınlığı almaya gerek olmadığını, çoğunluğun azınlığa özenerek, bakmaya iten tekniklere yöneleceğini vurgular.

İngilizcede “Synoptik” kelimesiyle birlikte, konuyu aynı yönde ele alan, özel niteliğinde ve dâhil şeklinde anlamları karşılamaktadır (<http://thesaurus.com>, 2017). Bu doğrultuda Synoptikon’un “hep birlikte topyekûn gözetim altına alma, gözetim altındakileri bir noktaya odaklama” şeklinde anlamının olduğu söylenebilir. Bu gözetim yöntemiyle birlikte Panoptikon gözetiminin sınırlı bir mekânda ve sınırlı sayıda kapatılan insanların her yönden gözetim altına alınıp denetiminin sağlanması yerine, sınırı olamayan mekânlarda ve sınırsız insana, bazı yönelimler edindirilmesinin onlara sunulan örnekler vasıtasıyla sağlanmasına geçilmiştir. Yönlendirici iktidar, hükmetmek ve denetimini sağlamak istediği küresel vatandaşlara, kitle iletişim araçlarını kullanarak sundukları imaj, ideoloji ve niyetlerle onları ayartarak denetimini yapmaktadır.

Mathisen, gözetim ve Synoptikon modelini “the viewer society: Michel Foucault’s Panoptikon revisited” yazısında Foucault’nun Panoptikon kuramında eksik gördüğü yönleri gün yüzüne çıkarmasına yardımcı bulunduğu “Synoptizm” terimini gündeme taşımıştır. Mathisen’e göre (1997: 218) Foucault’nun gözden kaçırdığı bir boyut Synoptizm’dir. Foucault çalışmalarında açıkça azınlığın çoğunluğu gözetlediğini

vurgulamıştır fakat bunun tersinin olabileceğinin yani çoğunluğun azınlığı gözetleyebileceği boyutunu gözden kaçırmıştır. Foucault 20. yüzyılın teknolojisindeki gelişmeleri göremezken, Mathiesen'nin Synoptizim yorumları bu teknolojilere ve özellikle de televizyona atıfta bulunmaktadır. Bu yeniliklerle birlikte çoğunluğun azınlığı gözetlemesine önemli derecede olanak vermektedir. Burada televizyonun tek araç olarak görülmesi yanlıştır. Çünkü ekranı, sesi ve resmi olan tüm kitle iletişim araçları buna dâhil olabilmelidir. Fakat her zaman için ekranı olan bilgisayar ve televizyonun en büyük etkiye sahip olduğu unutulmamalıdır.

Panoptikon ve Synoptikon birbirlerine paralel olarak gelişme göstermiştir. Bunların her ikisi de 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar ki geçen sürede gelişim göstermişlerdir. Bunların gelişimlerinin sağlanabilmesi için zemin bu sürede hazırlanmıştır. Güç kullanımı Panoptikon ve Synoptikon'da çok eski zamanlardan beri potansiyel anlamı olarak kullanılagelmıştır. Panoptikon ve Synoptikon'un üst tabakada bulunan insanların elinde yoğunlaşmasıyla üst tabakaya ait hissi uyandırmıştır (Facie, 2006: 2).

Mathiesen, Synoptikon ve Panoptikon'un arasındaki paralelliği eski hapisanelerde yer alan şapellerden örnek vermektedir. “Buralar Panoptik yapıdadır: vaiz tüm tutukluları görebilir ancak aynı zamanda buralar Synoptiktir: tutuklular da vaizi görebilir” (Mathiesen, 1997: 223). Özellikle televizyonlar bu iki yönlü işlev için oldukça uygundur: izleyiciler izlerken aynı zamanda izlenir, izlenirken de izlerler. Bu olay gerçekleşirken de yalnızca görünürde olan şeylere yönelerek, görünenin ardından olup bitenler ilgi alanının dışında kalır. Konuyla ilgili olarak son dönemlerde Ganascia, Bentham'ın Panoptikon kavramından yararlanarak türetmiş olduğu “Katoptikon” kavramını meydana getirmiştir. Katoptikon'un temelini oluşturan ilkeler şu şekildedir:

Toplunun şeffaflığı, herkese herkesi izleme ve sonuç olarak kontrol etme yeteneği sağlayan köklü eşitlik, herkesin herkesle alışverişini sağlayan tam iletişim. Pratikte, hiyerarşi yoktur, yani merkez kule yoktur ve herkes birbiriyle tam şeffaflıkla iletişim kurabilir.

Katoptikonla birlikte gözetleme kulelerinde bulunan gözetleyiciler kaldırılmış ve bütün insanların birbiriyle iletişim sağlamasına olanak tanınmıştır (Ganascia, 2016: 184-185,193).

Ekranla birlikte küreselleşen dünya, daha önce görüş alanı dışında kalan her şeyi, herkesi, her yeri tüm yönleriyle daha fazla istenilen yönde göstermektedir. Dünyanın oldukça teşhir edilmesi, gözün görmeyeceği alanların sınırlarını genişletirken, gölgeli alanlar bırakmamaktadır (Virilio, 2002: 62).

21. yüzyılda yerkürenin tamamı bir Panoptikon durumuna doğru gelişme göstermektedir. Hiçbir şey Panoptikon'un dışında kalmamaktadır. İçeriği dışarıdan ayıracak bir duvar yoktur. Google ve sosyal ağlar, kendilerini özgürlüğün alanları olarak sunsalar da Panoptik bir şekil alıyorlar. “Bugün gözetleme, genelde sanıldığı şekliyle özgürlüğe saldırı şeklinde gerçekleşmiyor.” Bunun aksine insanlar Panoptikon bakışa kendilerini “gönüllü” olarak teslim etmektedir. İnsanlar dijital Panoptikon'un oluşmasına kendilerini soyarak ve teşhir ederek katkıda bulunmaktadır. “Dijital Panoptikon'daki mahkûm aynı zamanda hem kurban hem faildir” (Han, 2017: 72).

Mcluhan'a göre insanlar global bir köyde yaşamaktadır. Yeni iletişim ve enformasyon teknolojileriyle birlikte oluşan eş zamanlı alan ve karşılıklı bağımlılık ilkesi dünyayı global bir köy haline getirmiştir. İnsanlar aynı anda farklı yerlerde ve pek çok kültürde çoğulcu olarak yaşamaktadır. Mcluhan'a göre (2001: 48) “şu anda bir kabile davullarıyla tekbir büzüşmüş uzayda yaşıyoruz.” Böylece Synoptikon, Panoptikon'a göre mekânı olmayan evrensel bir durumu getirir. Küresel dünya için bu özellik oldukça uygundur. Gözetleyenler, gözetlerken yerellikle bağlarını koparmış oluyor. Fakat Panoptikon'un gözetleyen ve gözetlenenleri yerel sınırlara, devlet sınırlarına ve kurumsal anlamdaki sınırlara bağlı kalmıştır (Bauman, 2006: 62).

Gözetilen küreseller, gözetlenlerin dünyasından fiili olarak dışarıda olmasına rağmen yerellerin dünyasında dolaşırlar. Aynı anda erişilmez olabilmenin yanında peşlerinde gidilecek şekilde göz önündedirler (Bauman, 2006: 63-64).

Küreselleri ve yerelleri karşı karşıya getiren ekranlar, burada bir bölge gibi görülmektedir. Bu bölgeye ekran karşısından izleyici olarak katılmanın anlamı bütünüyle değişmiştir. Televizyonu seyretmek tele-gözetime dönüşmüştür (Virilio, 2002, 17). Ekranlar bilgi ya da haber almanın yanı sıra küresel ve yerel dünyayı gözetlemek için kullanılmaktadır. Bu ekranlar sayesinde insanlar birbirlerini gözetleyip kendilerini başkalarıyla kıyaslamaktadır. Böyle bir durum da hem küresel tüketim pazarının hem de iktidarın çok işine yaramaktadır. Bu karşılaştırmalarla birey ve

toplumların istenilen yönde düzenlenmesiyle ve denetimin sağlanmasıyla olabilmektedir. Ayrıca karşılaştırmalar, sahip olduğunuz ya da olmadığınız şeyler üzerinden yapıldığı için tüketime teşvikte bulunmakta ve ekonomik açıdan olumlu bir anlamı temsil etmektedir.

Synoptikon’da asıl amaç bilinçler üzerinde etkili olmaktır. Televizyonun kullanılmasıyla birlikte bütün kitle iletişimin bireylerin bilinci üzerinde etkisi vardır. Bireyler bu araçlarla Syonoptik gözetim ve denetime tabi tutularak normalleştirilirler. Baudrillard’a göre (2014: 14) bu araçlardan yansıyanlar birer “simülasyondur.” Simülasyon “bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesidir.” Başka bir ifadeyle simülasyon, “gerçekliğe kısa devre yaptırılarak, göstergeler aracılığıyla yeniden yaratılan şeydir” (Baudrillard, 2014: 50). Simülasyon, gerçekliğin yok oluşunu gizlerken, bir tarafta da gerçeklik etkisi meydana getirir. Gerçeklik ve gösterge arasındaki sıra üstünlüğü değişikliğe uğrayarak önce gösterge daha sonrasında gerçek gelmektedir. Televizyonun bilgi vermesi, göstermesi gerekenden başka şeyler göstererek sağlanmaktadır. Televizyon bir kayıt aracı olmasının yanı sıra gerçeklik oluşturma aracıdır (Bourdieu, 1997: 22).

Virilio ise meydana gelen gerçekliğin bir “stereo-gerçeklik” olduğunu söyler. “Bu stereo-gerçeklik bir yandan doğrudan görünümünün güncel gerçekliğinden, öte yandan medyatik öte-görünümünün sanal gerçekliğinden ibarettir” (Virilio, 2002: 19). Daha doğrusu olamayan bir gerçekliğin yansımaları ve insanların bu gerçekliğin farkına varması söz konusudur.

Asıl gerçekler, ekranlardan verilenlerdir. Dünyayla doğrudan bir bağı olanlar değil. Suretlerle hiper gerçeklik şeklinde yaratılan toplumda, taklidinin yapılabileceği hiçbir orijinal yoktur (Baudrillard, 2014: 53). Böylece insanların cayma yoluyla normalizasyon’u da onların bu gerçek olmayan modellere bakmasıyla gerçekleşmektedir. Olmayan gerçeklik ve olmayan normlar ışığında normalleşme elde edilmiş olur.

Ekranların sunmuş olduğu bilgi bolluğunun yanı sıra ayrıca bu bilgiyi saklama konusunda da oldukça kabiliyetlidir. Ekranlar görünenin gerçekliğini ekrana yansıtmayarak bilginin ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Ekranlar, gerçeklikten haberdar ederken ayrıca onu göz ardı etmeyi sağlayan alanlardır. “Dünyanın

gerçeklikleriyle ilgili bilgi ve haberleri veren ekran aynı zamanda bu gerçeklikleri görme ve bilme şokuna karşı da bir perde oluşturmaktadır” (Robins, 1999: 189).

Bilinçli bir şekilde medyanın yönlendirilmesi ve yanlış bilgilendirme sonucunda “simgesel şiddet”in meydana geldiği iddia edilmektedir. Simgesel şiddet “itaat olarak algılanmayan itaatleri, kolektif beklentilere, toplumsal olarak aşılınmış inançlara dayanarak çekip çıkaran şiddettir” (Bourdieu, 2006: 175-176). Simgesel şiddet, insanları ve öznelere bir programa tabi tutarak pasif edilgen bir duruma getirmenin aracı olarak meydana gelir. Zira bütün bu araçlar söylendikleri zaman bir cevap verme ihtiyacında olan araçlar değildir. Bu cevabın verilmemesi iktidarın eliyle sağlanır (Baudrillard, 2009: 212).

Televizyon ekranları sayesinde artık insanlara bakılmamakta ve bireylerin televizyona bakması sağlanmış olmaktadır. “Siz dünyayı görebiliyorsunuz ancak dünya sizi göremiyor, size bakmıyor. Ekran her türlü ikili ilişkiyle her türlü yanıtlama olasılığının arasına giriyor/engelliyor” (Baudrillard, 2005: 77). Ekranların tek yönlü olarak dayattığı şeylerle kendisini seyredenlerin diyaloguna imkân tanımazlar, insan ve toplumla alakalı olan şeyleri belirler ve bireyi imajlarında, tüketebileceği Synoptikon’un egemen olduğu gösterilerle süslenmiş büyülü bir dünyaya davet ederek bireyin tepki göstermesini, maruz kaldığı sorulara cevap bulmasını engellemektedir. Virilio (2002: 85) Kitle iletişim araçlarının insanlara sundukları karşısında insanların gördüklerine, duyduklarına eleştiri yapmadan ve herhangi bir kanıta gerek duymadan uymaları ve ikna olmalarına “hezeyanlı ikna halleri” demektedir. Böyle bir enformasyon çokluğuyla baş edebilmenin sadece bir yolu, imgeleri yüzeysel görünüşler şeklinde kabul etmek bunların anlamlarını kabul etmemektedir; yalnızca “bakmak”dır. Toffler (1992: 373) da bu konuya bilginin kontrol edilmesi noktasında yaklaşmaktadır. Bilgi kontrolü üzerinde devletin, medyanın, sanayicilerin ona ortaçağların yeniden yaşanma ihtimalinin endişesini yaşatmaktadır. Örgütlü dinin, bilginin üretilmesi ve kontrolünün üzerinde tekeli oluşturma, bu sefer ayrı yeni güçler elde etmek için çabalamaktadır.

Gerçekliği imaja dönüştüren ve meydana getirerek insanlara sunan kitle iletişim araçlarıdır. Çeşitli hazlarla onları izlemeye ve izlediklerine itaat etmeye zorlar. Böylelikle Synoptikon’da insanlar bir düzene uymaya zorlamadan bu hazlarla birlikte uyum için bir ayartılmaya tabi olurlar. İnsanlar, kitle iletişim araçlarıyla bir çalışma

yaparken onları ayartır ve ikna eder. Bu ortak çalışmanın sonucu ise “propaganda”dır. Kitle iletişim araçlarının birden fazla insana aynı anda iletişime geçmesi yani birçok insana enformasyonu ulaştırma özelliğiyle insan bilimlerine duyulan güven bir araya gelince, meydana ikna kabiliyeti ve baskı oluşturma gücü oldukça yüksek bir düzenek çıkmaktadır. Propaganda bir devlet faaliyetinin yanı sıra kamuoyu ve bireyler üzerinden bir etki oluşturur. Yani bir ikna aracının güvenilir olması, hiçbir zaman tartışılmaz olan bir tekniğin bir araya gelmesiyle meydana gelen propaganda, önceden tahmin edilen imajların hemen hemen hiç yanılmadan planlanan yansımaları neden olmasının en etkili aracı olmaktadır (Ellul, 2003: 380-381). Daha doğrusu “kural koyan değil yol gösteren bir saltanat”tan bahsedilmektedir (Bauman 2006: 64).

Bilime ve maddi yaşayış adına bireylerin seçim yapması aslında iktidarların dayatmış olduğu normalleştirme düzeneklerinin dışında bir şey seçememektedir. “Birey propaganda tarafından öylesine kuşatılmıştır ki fiilen gerçeği göremez. Aynı fikirler, aynı imajlar, aynı söylentiler karmaşasının uzun ve uyutucu tekrarı, insanı tabiatının propaganda tarafından asimilasyonu için hazırlar” (Ellul, 2003: 383).

Panoptikon’da çoğunluğun gözetlenmesiyle alakalı olarak yoğun bilgi depoları elde eden ve disiplini sağlamak için bu bilgilere gereksinim duyan iktidar, Süperpanoptikon’un hem yaygın hem de kolay bilgi edinme olanağı sayesinde çoğunluğa bilginin dayatılması ayrıcalığına sahip olmuş, böylece Synoptikon daha da kolaylaşmıştır. Eleştiri yeteneği propaganda sayesinde bastırılmış toplumsal, kolektif bilim meydana gelmiş ve tartışılması imkânsız olan kutsal alanlar bu şekilde meydana gelmiştir (Ellul, 2003: 385-386). Sonuç olarak normalizasyon sağlanmıştır. Debord’a göre (2014: 179) Synoptisizm’in yaygın hale geldiği günümüz gözetim gösteri toplumlarının özellikleri şöyledir:

- a.** Toplumun devlete ya da medyaya hizmetini sağlayan uzmanlar topluluğuna ödünç verilmesine imkân sağlayan devamlı bir teknolojik yenilenme...
- b.** Ekonomi ve devletin iç içe geçmesiyle devletin, üretimin ve tüketimin yönlendirilmesinde hegamonik bir rolü üstlenmesi...

- c. Gizliliğin ve buna dayalı olarak belirsizliğin oluşması toplum adına gerçek ve inanılmaya değer olanı tahakküm uygulayıcılarca gösterilen, ortaya çıkarılan sırlardır.
- d. Kamuoyunun ortadan kalkmasıyla sonuçlanan, insanların kendileriyle alakalı olan gerçekleri tartışma konusu olamamasına neden olan, tepkiyle karşılanmayan yalanlar...
- e. Bilgi akışının kesintisiz olmasıyla ebedi şimdiki zamanın canlı tutulması...

3.9. Mahremiyet İhlali ve Gözetimin Meşruiyet Sorunu

Mahremiyet kavramı, insanlığın meydana geldiği günden beri var olmuş bir kavramdır. Fakat bu kavram günümüz modern, demokratik toplumunda, gözetim teknolojilerinin katkılarıyla gün geçtikçe önem kazanmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinden sonra meydana gelen güvensizlik ortamıyla, insanların kişisel ve iletişim mahremiyetleri önceden hiç olmadığı kadar ihlal edilmektedir.

Özel hayatın gizliliğinin ortadan kalkması, bilhassa 11 Eylül saldırılarının ardından, güvenliğin sağlanması adına mahremiyet, verilmesi gereken bir bedel olarak gösterilmektedir. Yeni teknolojiler bireylerin gözetimini kolaylaştırmıştır. Bireyler bir yandan mahremiyet hakkında endişe duyarken, bir yandan da kişisel bilgilerini özellikle sosyal medyada gönüllü olarak paylaşmaktadır. Günümüzde insanlar genellikle güvenlik sebep gösterilerek takibe alınmaktadır. Demokratik yönetimler ise bu duruma hem göz yummakta hem de aracı olmaktadır (Tokgöz, 2011; 61-62).

İnsanı insan yapan değerler arasında mahremiyet de yer almaktadır. Her bir insan mahremiyet hakkına sahiptir (Yüksel, 2003: 182). Mahremiyetin ortak olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Bunun önündeki en büyük engel ise mahremiyet kavramının kültürden kültüre ve hatta bireyden bireye değişim göstermesidir. Genellikle insanın özel alanı, yalnız kalma hakkı ve kendi duygu ve düşüncelerinin gizliliği olarak tanımlanmış olan mahremiyet kavramı, Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş olan bir kelimedir. Kubbealtı sözlüğünde yayınlanmış Türkçe sözlükte mahremiyet: "başkalarından saklanan, başkaları tarafından görülmesi, bilinmesi, duyulması istenmeyen, gizli..." olan şey şeklinde tanımlanmıştır (<http://lugatim.com>, 2017).

Dedeoğlu, mahremiyetin insan onurunun bir parçası olarak görmektedir. Ona göre kişisel mahremiyetler gözetimle ihlal edilmekte ve bu da insan onurunu zedeleyerek demokrasinin gelişimine engel olmaktadır. Mahremiyet demokrasi ve özgürlüğün ifade edilmesinde ön koşuldur. Mahremiyetin olmaması demek bireyin özgürlüğünü, özerkliğini ve onurunu kaybetmesi demektir (Dedeoğlu, 2004: 1).

Enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerin kontrolsüz olması bu teknolojileri tehdit ve olumsuzlukların, ne kadar farkına varılırsa varılsın, bu teknolojilere boyun eğip onların vaatlerinden faydalanmak her zaman için daha çekici olmuştur. Enformasyon toplumuna yaklaşımın olumlu ya da olumsuz olsun, enformasyon teknolojileri toplumsal ve bireysel gözetimin gücünü arttırdığı inkâr edilemez bir gerçektir. Dünya bir bakıma şuana kadar hiç olmadığı kadar özgür bir hal almışken, öte taraftan kişisel hayatlara ait olan bilgilere ulaşabilmenin kolay olmasıyla insanlar daha görünür bir hale gelmiş ve mahrem olan alanların özgürlükleri ihlal edilmiştir. Bilhassa denetimin bilgisayarla yapılması, bu denetimi oldukça kolaylaştırmış ve yaygınlaştırmıştır. Enformasyon teknolojileri, gözetimi kolay ve ekonomik hale getirmişken gözetimin gizlenmesini de kolay hale getirmiştir. Enformasyon teknolojileri, gözetleyeninin oldukça iyi şekilde gizlenebilmesine olanak tanırken gözetleyenleri de aynı şekilde şeffaf hale getirmiştir. Gelişimi devamlı olarak süren enformasyon teknolojileri ile daha fazla insana daha hızlı bir şekilde ulaşılabilir. Küresel bir hal alarak sürekli küçülen dünyada bilgisayar ve ağ sistemleri özellikle de internet devamlı olarak önem kazanmaktadır. Ayrıca küreselleşen dünyada insanlara etkileri ve iletişimi, enformasyon paylaşımının en önemli araçları arasındadır (Gücüyener, 2011: 108).

Enformasyon teknolojilerinin yaygınlık kazanmasında, bu teknolojilerin meşruiyetini benimsetme çabalarıyla şekil alır ve bu doğrultuda birer “ideolojik aygıt” (Althusser, 2010: 36) haline gelirler. Bu ideolojik aygıt bir bakıma baskı altına alma kısmını gizlerken bir bakıma da özel hayatın en küçük ayrıntılarına girebilecek denli yaygın hale gelmiştir. Marcuse’un “tek boyutlu insan” oluşumu, söz konusu olan ideolojik aygıtlarla oldukça kolay hale gelmiştir. Özellikle kitle iletişim araçlarıyla yayılan ürünlerin birer öğreti ve yaşam tarzı şeklinde sunulmasıyla kabul ettirilmesiyle sağlanmaktadır. İnsanları istenilen şekle ve biçime getirmede, enformasyon teknolojileri

baş aracı halini almıştır. Enformasyon teknolojileri, iktidar sağlama ve özne oluşturmada oldukça etkilidir. Bireyi denetleme alanının oldukça geniş bir alana yayılabilmesi çağdaş toplum veya ileri endüstri toplumuyla olmuştur.

Üretici aygıt ve ürettiği mallar ve hizmetler bir bütün olarak toplumsal dizgeyi satar ya da dayatırlar. Kitle ulaşım ve iletişim araçları, konut, besin ve giysi türündeki metalar, eğlenme ve bilişim işleyişinin direnilemez ürünleri kendileri ile birlikte buyrulan tutum ve alışkanlıklar, belli anlıksal ve duygusal tepkileri de iletir ve bunlar tüketicileri az çok hoş bir biçimde üreticilere ve bunlar aracılığıyla bütüne bağlarlar. Ürünler beyin yıkayıcı ve bilinç ayarlayıcıdır; kendi yanlışlığına karşı bağışık olan yanlış bir bilinci geliştirirler. Ve bu yararlı ürünler daha çok toplumsal sınıf için ve daha çok birey için erişilebilir olurken, beyin yıkama reklam olmaya son verir, bir yaşam yolu olur (Marcuse, 2010: 22).

Enformasyon teknolojilerinin gözetim için sağlamış olduğu büyük kolaylıklardan biri, gözetimin temelini oluşturan bilgi toplama işi oldukça ekonomik, hızlı, yaygın ve yoğun bir şekilde getirmiş olmasıdır. Bürokratik dosyalama sistemiyle kıyaslandığı zaman oldukça az yer kaplayan veri tabanları, başlangıçtaki yatırım masraflarından sonra ucuz bir şekilde işletebilmektedir. Kolaylıkla ve hızlı bir şekilde toplanan veriler aynı şekilde kolayca ve hızlıca işlenmekte, dolaşıma tabi tutulmakta, bilgi denetiminin kolaylaşması ve hızlanmış olması da toplumsal denetim ve gözetimin kamusal yaşam ve özel yaşamın her alanına olanak tanımaktadır. Böyle bir durum mahrem alanların ihlaliyle ilgili tartışmalara neden olmaktadır. Bugün mahremiyet alanı “kitle iletişim araçlarının tüketim kültürüne dayalı kamusalılığı üzerinden çekirdek ailenin iç dünyasına sızan toplumsal güçlerin akınlarını başlattığı gediğe dönüşmüştür” (Habermas, 2010: 283).

Bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte günümüzde insan hayatının sıradan ve mahrem olan alanları gözetime tabi olabilmekte. Mahremiyetin ihlali, bilgi edinme, toplama ve bu bilgiyi bilgisayara alarak insanlar hakkındaki verilerin yayılmış olmasıdır. Ayrıca bireyleri izleme, takibe alma ve fotoğraflarını çekme; özel alanlara girme, başkalarının izni olmadan dinleme, mektuplarını ve e-postalarını okuma; insanların izni dışında olan testlerden geçirilmesi ve onlar hakkındaki bilginin zorla gün yüzüne çıkarılması gibi benzer saldırılardan oluşur (Güven, 2007: 144).

Toplumsal hayatın güvenliğini sağladığı düşünülerek gözetim teknolojilerine karşı çıkmamaktadır. Lyon, (2006: 95) bu teknolojilerin suç konusunda caydırıcı olduğu görüşündedir. Gözetimle birlikte, korkuya yol açan tehditlerin önlendiği düşünülmektedir. Toplumu devamlı olarak yabancıların istila alanı şeklinde algılamak, yabancılarla yaşamak, insanların zarar görebilme ihtimalleriyle birlikte endişeye kapılmaları, güvenlik isteğini yükseltmektedir. Mesela terör korkusu insanların bu gözetlemeye karşı çıkmamasının altında yatan en büyük etkidir. Hatta bu korku onların tehdit altında olduklarına inandırdığı insanları, gözetime razı etmektedir.

Türkiye’de e-devlet uygulamasıyla vatandaşların nüfus bilgileri, telefon numaraları, aldığı maaşın miktarı, maaşlarının hangi banka aracılığıyla aldıkları ve kredi kartı bilgilerine ulaşılmaktadır. Hatta bir bireyin ne kadar süredir çalıştığına, hangi okullardan mezun olduğuna, okul ortalamasına, su, elektrik ve telefon faturalarına kadar insanlar hakkındaki kişisel bilgileri edinmekte ve depolamaktadır (Günaydın, 2014: 156,157).

Genel olarak enformasyon toplumu ve enformasyon toplumunun getirdiği yeni teknolojiler, insanlara ve topluma daha öncesinde hiç olmadığı kadar savunmasız ve şeffaf bir yapı kazandırdığından; özel hayatın korunması ve mahremiyetin ihlal edilmesi sorununa, çağdaş sosyal teorilerin yanı sıra hukukun da ilgi odağı olan en temel konulardan biri haline getirmiştir. Bu doğrultuda günümüzde insanların maruz kalmış olduğu, devamlı gözetim uygulamasındaki davranışlarını ölçmek adına ve farkındalığın hangi düzeyde olduğunu belirlemek için daha sonraki bölümde anket aracılığıyla bir alan araştırması yapılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.GÖZETİMİN FARKINDALIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın genel çerçevesinde, bilişim teknolojileriyle insan hayatına gözetimin ne oranda nüfuz ettiği üzerinde durulmuştur. İnsanların sık sık maruz kaldığı gözetimin ve gözetim uygulamalarına yönelik olarak, farkındalığı ölçmek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Bu bölümde, araştırmanın amacı ve kapsamı, araştırmanın yöntemi ve araştırmanın örneklem kısmıyla elde edilen bilgiler ve bu bilgilerin sonuçları değerlendirilmiştir.

4.1.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada, gözetimin, nasıl bir aşamadan geçerek günümüze geldiği ve bilişim toplumunda yaşayan insanların, teknoloji kullanımının her geçen gün daha fazla artması, gözetim uygulamalarının varlığına, nedenlerine ve uygulama yöntemlerine karşı ne gibi bir davranışta ve tutumda olacağını anlamak üzerine dayandırılmıştır. Gözetimin bilincinde olunması, yapılan gözetimin farkındalığı, bireylerin bu gözetimin farkında olmasına ek olarak teslimiyetin, bilinçli veya bilinçsiz olduğu durumları anlamak adına, bilişim teknolojileri kullanıcıları bir ölçüme tabi tutulmuştur.

Bilişim teknolojilerinin etkileşime ve kontrole meyilli bir yapısı vardır. Böylece bu teknoloji kullanıcılarının gözetime maruz kalmaları mümkün hale gelmiştir. Bilişim toplumunda yaşayan insanlar gözetime maruz kalmaktadırlar ve çoğu zaman yapılan bu gözetim yoğunluğunun ve büyüklüğünün farkında değildirler. Fakat eğer bu gözetim, insanların bilgisi dâhilindeyse ve gözetimin farkındalığını elde etmişlerse, bu durum, gözetime karşı bir önemsizliği göstermektedir. Bu çalışma, insanların gözetim farkındalığının yeterli düzeyde olup olmadığını, gözetime karşı ister bilinçli olsun ister bilinçsiz olsun, bir teslimiyetin gösterilip gösterilmediği varsayımından yola çıkarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın çerçevesi, bilişim teknolojileri kullanıcıları, gözetimin farkındalığı, amaçları, yoğunluğu, güvenilirliği ve mahremiyetle ilgili olarak nasıl bir düşüncede olduklarını sorgulamış; böylece, insanların gözetime karşı sergilediği tavırlar öngörülmeyle çalışılmıştır. Gözetim, teknolojik yeniliklerle birlikte, gözetime maruz kalan insanların, bu gözetimin ne kadar bilincinde olup olmadıklarını anlamak adına yapılmıştır.

Çalışmanın kapsamı olarak, insanların yapılan gözetimin farkında olup olmadıklarını oluşturan bileşenler şöyledir:

- Gözetim gerçekleşirken, demografik özelliklere göre farkındalık düzeyleri arasındaki farkları ölçmek:
- Yenilenen teknolojilerin kullanım sıklığını ölçmek:
- Günlük hayatta, teknolojilerin gözetime ne gibi bir katkıda bulunduğunu tespit etmek:
- İnsanların, güvenliğe ve güvenlik söz konusu olduğunda, gözetime nasıl bir yaklaşımla yaklaştıklarını öğrenmek:
- Gözetim uygulamaları yapılırken, bunun mahremiyetle nasıl bir ilişkisinin olduğunu ölçmek:
- Gözetlenme durumunda bireylerin, sosyal ağ veya teknolojik aletlerin kullanımından vazgeçip vazgeçilmeyeceği eğilimini ölçmek:
- Gözetim yapılırken, bu gözetimin etik olup olmadığını belirlemek:

Bu amaçlar doğrultusunda araştırmanın temel hipotezleri şöyledir:

- İletişim ortamlarının çeşitlenmesiyle birlikte insanların, gözetim sıklığı ve gözetimin, toplumsal denetim aracı olarak kullanılmasında, yeterli düzeyde farkındalığa sahip olup olmadıkları:
- Güvenliğin, bireyin bakış açısıyla faydalı olup olmadığı ve güvenlik söz konusu olunca mahremiyetin arka planda kalıp kalmadığı:
- Kullanılan teknolojik araçların, gözetim sistemlerine hizmet ettiğinin bilinmesine rağmen insanların, bu teknolojilerden vazgeçip vazgeçmeme eğilimlerini ölçmektir.

4.2.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada ilk olarak, gözetimin geçmişten bugüne kadar nasıl dönüşüm geçirdiğini anlamak adına betimleme yöntemiyle bilgi elde edilmiştir. Daha sonrasında ise anket tekniği (çıktı halinde) kullanılarak gözetimin farkındalığını ölçmek adına araştırma yapılmıştır. Anket soruları daha önce yapılmış olan bazı çalışmalardan yararlanılarak yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki Sevgi Kesim Güven'in "Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet" adlı doktora tezidir. Güven (2007) çalışmasında 28 sorudan oluşan bir görüşme formuyla, kapsamının İstanbul'da akademisyen, avukat, sahada çalışan mühendis, sigorta finans sektöründe ve halkla ilişkiler alanında çalışan insanlardan, 53 kişiyle yaptığı görüşmede gözetimi toplumsal meşruiyet bağlamında ele alarak gözetime karşı direnişin az olduğuna değinmiş ve bunun nedenleri üzerinde durmuştur. Yeni iletişim teknolojileriyle birlikte kullanılan araçların anlamı ve bu yenilikle birlikte toplumda meydana gelmiş olan değişiklikleri ele almıştır. İkinci çalışma Cemile Tokgöz'ün "Bilişim Çağında Toplumsal Denetim Aracı Olarak Gözetimin Olgusu ve Yeni İletişim Ortamlarında Bireyin Gözetim Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tezidir. Tokgöz (2011) çalışmasında 50 sorudan oluşan online anket formuyla, kapsamının yeni iletişim teknolojilerini kullanan kullanıcıların oluşturduğu 400'ü aşkın anketle, bilişim toplumu insanların her geçen gün yoğunluğu artan gözetim uygulamalarının varlığına, nedenlerine ve uygulanış şekline göre ne gibi bir tavır gösterecekleri üzerine dayandırmıştır. Üçüncü çalışma ise Aslı Karakaya'nın "Yeni İletişim Ortamları ile Sömürgeciliğin Dönüşümü Gözetim Olgusu ve Bireylerin Farkındalık ve Teslimiyetleri Üzerine Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tezidir. Karakaya (2014) çalışmalarında 47 sorudan oluşan online anket formuyla, kapsamının internet ve sosyal paylaşım ağları kullanıcılarının oluşturduğu 384'ün üzerinde anketle, yoğunluğu her geçen gün artan gözetim uygulamalarının nedenlerine ve uygulanmasına göre katılımcıların ne gibi bir tavır gösterecekleri üzerine dayandırmıştır. Çalışmamızda ise yukarıdaki çalışmalara ek olarak bazı sorular da eklenerek derleme bir anket çalışması yapılmıştır. Önceki çalışmalar gözetimin, meşruiyeti, yoğunluğu ve uygulanma şekline değinmişlerdir. Çalışmamızda bunlara ek olarak yapılan gözetimin farkındalığı üzerinde de durulmuştur. Yaptığımız derleme anket çalışması 3 bölümden ve 44 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik

bilgiler, ikinci bölümde teknolojinin kullanım yoğunluğu ve üçüncü bölümde de gözetimin farkındalığı üzerinde durulmuştur. Araştırmanın kapsamını bilişim teknolojilerini kullanan üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda 386'nın üzerinde anket uygulanmış ve elde edilen veriler, IBM SPSS Statistics 22 (statistical packages for social sciences) programına aktarılarak analize uygun bir hale getirilmiş ve daha sonrasında da bir analize tabi tutulmuştur.

4.3. Araştırma Örnekleminin Belirlenmesi

Araştırmanın örneklemini, bilişim teknolojinin sunmuş olduğu yenilikleri kullanan kullanıcılar oluşturmaktadır. Türkiye’de, We are social ve hootsuite (wearethesocial.com, 2017) tarafından yayınlanmış olan “digital in 2017 global overview” raporuna göre internet, mobil ve sosyal medya kullanıcı istatistikleri şu şekildedir. Türkiye’de 80.02 milyon insan yaşamaktadır. Bu insanların %60’ı yani 48 milyon insan internet ve sosyal medya kullanıcısıyken, %89’u yani 70.91 milyon insan, mobil abonedir. Rapora göre Türkiye’de teknolojik cihaz kullanıcılarının %95’i cep telefonu sahibi ve bunun %75’i akıllı telefon kullanıcısıdır. Dizüstü ve masa üstü bilgisayar kullanımı %51 oranındayken, televizyon kullanımı %98 oranındadır. Böylece ortalama olarak herhangi bir cihazdan, günlük olarak sosyal medya kullanımı süresi 3 saat 1 dakikadır. İnternet kullanım sıklığına bakıldığında, herhangi bir cihazdan insanların %87’si her gün interneti kullanmaktadır. Bu kullanıcıların tümüne ulaşma imkânımız olmadığından dolayı kullanıcıların çoğunluğunu oluşturan genç kesim, yani 18-34 yaş arası insanlar araştırma için öncelikli yaş grubunu oluşturmaktadır. Bu da 48 milyon insanın, 27 milyon 620 bin kişisi demektir. Genellikle bu yaş grubundaki insanlar, okul okumaktadır ve çoğu da üniversitede ya öğrenci ya da öğretim üyesidir. Bu nedenle yapacağımız araştırmayı üniversite öğrencileri ve öğretim elemanlarıyla sınırlandırdık. Türkiye’de 2017 yılı itibarıyla 184 üniversite vardır (www.yok.gov.tr). Bu üniversitelerin hepsine ulaşmak mümkün olmayacağı için geneli temsil etmesi bakımından; Atatürk Üniversitesi, Bayburt Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencilerinden ve öğretim üyelerinden rastlantısal olarak seçilen katılımcılardan alınan cevaplar değerlendirmeye alınmıştır. Pilot çalışma, ilk olarak 58 kişiye uygulanmış ve sonrasında bu çalışmanın

güvenilirliği ölçülmüştür. Yapılan pilot uygulamayla birlikte güvenilirlik derecesi 0,874 olarak belirlenmiştir. Ön test sonrasında yanlış anlaşılan sorular düzeltilmiş ve faktörlere ayrılabilceği görülmüştür. Buna göre, anketin güvenilirliği geçerliliği sağlanmış olup, ayrıca 407 kişiye anket uygulanmıştır. Tüm anketlerin uygulanmasından sonra tekrar ölçülmüş olan güvenilirlik derecesi 0,835 olarak belirlenmiştir. Anket çalışmasının altıncı sorusuna, olumsuz olarak yaklaşan ve bazı anketlere verilen cevapların tutarsız olmasından dolayı, 21 anket kâğıdı analize dâhil edilmemiştir. Böylelikle, 386 anket analiz edilerek, bulguları aşağıda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

4.4. Tanımsal Bulgular

4.4.1. Demografik Bulgular

Yaş grupları, cinsiyet grupları, okul grupları, gelir grupları ve medeni durum grupları şeklinde elde edilen demografik bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere Göre Dağılımlar

		Frekans	Yüzde
1. Yaşınız.	18-22	301	78,0
	23-25	66	17,1
	26-28	10	2,6
	29-34	9	2,3
	Total	386	100,0
2. Cinsiyetiniz.	Kadın	199	51,6
	Erkek	187	48,4
	Total	386	100,0
3. Okulunuz.	Atatürk Üniversitesi	75	19,4
	Bayburt Üniversitesi	82	21,2
	Bitlis Eren Üniversitesi	82	21,2
	Gümüşhane Üniversitesi	75	19,4
	Karadeniz Teknik Üniversitesi	72	18,7
	Total	386	100,0
4. Medeni durumunuz.	Evli	19	4,9
	Bekâr	367	95,1
	Total	386	100,0
5. Ailenizin toplam aylık geliri.	0-1500 TL	68	17,6
	1501-2000 TL	104	26,9
	2001-2500 TL	49	12,7
	2501-3500 TL	123	31,9
	3501-üstü TL	42	10,9
	Total	386	100,0

Yaş, cinsiyet, okul, medeni durum ve gelir durumu olmak üzere beş demografik bulgu incelemeye alınmıştır. Katılımcıların yaş aralıklarına baktığımızda, 301'ini %78,0 olan, en yüksek oranla 18-22 yaş aralığı grubu sahipken, katılımcıların 9'unu %2,3 olan en düşük oranla 29-34 yaş aralığı grubu oluşturmaktadır. Katılımcıların 199 kişisi, %51,6 oranla, büyük çoğunluğunu oluşturan kadınlar, katılımcıların 187 kişisi, 48,4'lük oranla azınlıkta kalan erkekler oluşturmaktadır.

Okul gruplarına bakıldığında, katılımcıların dağılımları şu şekildedir: Atatürk Üniversitesi ve Gümüşhane Üniversitesi eşit şekilde 75'er katılımcıyla %19,4'ünü, Bayburt Üniversitesi ve Bitlis Eren Üniversitesi eşit olarak 82'ser katılımcıyla %21,2'sini, Karadeniz Teknik Üniversitesi 72 katılımcıyla %18,7'sini oluşturmaktadır.

Katılımcıların çoğunluğunu oluşturan 367 kişi, %95,1 oranla bekâr, 19 kişisi, %4,9 oranla evlidir. Çalışmanın genel çoğunluğunu öğrenciler oluşturduğu için bekâr katılımcı sayısının fazla olması olası bir durumdur.

Katılımcıların gelir gruplarına baktığımızda 2501-3500 TL gelir grubu aralığında olan 123 kişi, %31,9 oranla çoğunluğu, 3500 ve üzeri gelir grubu aralığında olan 46 kişi %10,9 oranla azınlığı oluşturmaktadır. Ayrıca diğer gelir gruplarının dağılım oranlarına baktığımızda 0-1500 TL gelir grubu aralığında olan 68 kişi %17,6'sını, 1501-2000 TL gelir grubu aralığında olan 104 kişi %26,9'unu, 2001-2500 TL gelir grubu aralığında olan 49 kişi %12,7'sini oluşturmaktadır. Genel olarak araştırmanın katılımcıları orta seviyede olan ailelerden geldiğini söyleyebiliriz. Araştırmanın yapıldığı üniversitelerin de konum itibarıyla doğuda yer almış olmaları bunu destekler niteliktedir.

4.4.2. Teknolojinin Kullanım Yoğunluğu Sorularının Dağılımı

Teknolojik aletlerin, kullanım yoğunluğunu belirlemek amacıyla sorulan soruların dağılımları bu başlık altında incelenmiştir. Günlük olarak sıkça kullanıldığı tahmin edilen kredi kartı, cep telefonu, internet ve sosyal medya gibi yeni alanları kullanan kullanıcıların, bu alanların hangi özelliğini daha fazla kullandıkları veya bu alanları kullanıp kullanmadıklarını belirlemek adına, sorulara verilen cevaplara göre dağılımlar incelenmiştir.

Tablo 2. İnternetin Kullanım Amaçlarına Göre Dağılımlar

		Frekans	Yüzde
7. Bilgi sağlamak adına interneti kullanırım.	Kesinlikle katılmıyorum	6	1,6
	Katılmıyorum	6	1,6
	Fikrim yok	3	,8
	Katılıyorum	264	68,4
	Kesinlikle katılıyorum	107	27,7
	Total	386	100,0
8. İletişimde bulunmak adına interneti kullanırım.	Kesinlikle katılmıyorum	5	1,3
	Katılmıyorum	7	1,8
	Fikrim yok	3	,8
	Katılıyorum	247	64,0
	Kesinlikle katılıyorum	124	32,1
	Total	386	100,0
9. Alışveriş yaptığımda interneti kullanırım.	Kesinlikle katılmıyorum	12	3,1
	Katılmıyorum	12	3,1
	Fikrim yok	5	1,3
	Katılıyorum	218	56,5
	Kesinlikle katılıyorum	139	36,0
	Total	386	100,0
13. Banka işlemlerimi gerçekleştirirken internet kullanırım.	Kesinlikle katılmıyorum	17	4,4
	Katılmıyorum	25	6,5
	Fikrim yok	8	2,1
	Katılıyorum	152	39,4
	Kesinlikle katılıyorum	184	47,7
	Total	386	100,0

Yukarıda dağılım tabloları verilen 7., 8., 9. ve 13. numaralı sorular katılımcıların, yeni iletişim teknolojilerinin kullanımlarını genel hatlarıyla ölçmek adına sorulmuştur. Görülmektedir ki, bilgi edinmek ve iletişimde bulunmak adına internet, yaygınlıkla kullanılmaktadır. Katılımcılardan; interneti, bilgi edinmek amacıyla kullananların oranı %96,1 iken, kullanmayanların oranı %3,2'dir. İnterneti, iletişim sağlamak adına kullananların oranı %96,1 iken, kullanmayanların oranı %3,1'dir. İnterneti, alışveriş amacıyla kullananların oranı %92,5 iken, kullanmayanların oranı %6,2'dir. Banka işlemleri için internet kullanım tablosuna bakıldığında da katılımcıların

%87,1'i banka işlemleri için interneti kullanmaktadır. İnternet birden fazla bilgisayar sistemini birbirine bağlayan kitlesel bir iletişim aracıdır. İnternet bilgiye; kolay, ucuz, hızlı ve güvenli bir şekilde ulaşabilmenin en modern yoludur. Günlük hayatta zaman geçirme, alışveriş, banka işlemleri gibi birçok işlem için de internet kullanılmaktadır (Dursun, 2004: 1). Yapılan bir saha araştırmasına göre internet; soysal kaçış, bilgilenme, boş zamanları değerlendirme, ekonomik yarar, sosyal etkileşim ve chat gibi alanlarda etkili olarak kullanılmaktadır (Balcı, Ayhan, 2007: 193). Konuyla alakalı olarak Ege Üniversitesinde yapılan bir araştırmaya göre katılımcıların tümü internet kullanmaktadır. Araştırmada internet çoğunlukla alışveriş amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca katılımcıların çoğu internete günlük olarak kullandıklarını belirtmişlerdir (Vural, Bat, 2010: 3370). Genel olarak yukarıdaki tablolar baz alındığında, insanlar banka işlemleri, alışveriş ve sosyal paylaşımlarla, internete kendileri hakkında oldukça fazla bilgi bırakmaktadırlar ve hatta özel bilgilerini bile paylaşmaktadırlar. Türkiye'nin internet kullanım penetrasyonunun %60 olması da bu verileri destekler mahiyettedir (wearethesocial.com, 2017).

Tablo 3. Cep Telefonunun Kullanım Amaçlarına Göre Dağılımlar

		Frekans	Yüzde
15. Cep telefonumu genellikle konuşma amaçlı kullanırım.	Kesinlikle katılmıyorum	12	3,1
	Katılmıyorum	15	3,9
	Fikrim yok	14	3,6
	Katılıyorum	199	51,6
	Kesinlikle katılıyorum	146	37,8
	Total	386	100,0
16. Cep telefonumu mesajlaşma, video ve müzik dinlemek için kullanırım.	Kesinlikle katılmıyorum	2	,5
	Katılmıyorum	4	1,0
	Fikrim yok	1	,3
	Katılıyorum	222	57,5
	Kesinlikle katılıyorum	157	40,7
	Total	386	100,0

Konuşma ve mesajlaşma, telefonun en temel özellikleri olduğu için genel olarak olumlu yanıtlar verilmiştir. Tabloya baktığımızda da katılımcıların %89,4'ü cep telefonunu genellikle konuşma amaçlı kullanmaktadır. Cep telefonunun mesajlaşma, video izleme ve müzik dinleme amacıyla kullananların oranı, %98,2 olduğunu

görüyoruz. Bu oranla birlikte katılımcıların telefonun mesajlaşma, video ve müzik özelliğini, konuşmadan daha çok kullanılmaktadır. Dolayısıyla ses iletişimi sağlamak için hayata geçen cep telefonunun, artık veri iletişimi için daha çok kullanıldığını söylemek mümkündür. Yeni iletişim teknolojisi olarak akıllı telefonların kullanımı ve internet bağlantısının olması böyle bir tablonun oluşmasında önemli bileşenlerdir (Karaaslan, Budak, 2012: 4549).

Tablo 4. Sosyal Medya Kullanımı Dağılımları

		Frekans	Yüzde
25. Sosyal ağlar(facebook, twitter, instagram, linkedin gibi) kullanıcısıyım.	Kesinlikle katılmıyorum	8	2,1
	Katılmıyorum	6	1,6
	Fikrim yok	10	2,6
	Katılıyorum	212	54,9
	Kesinlikle katılıyorum	150	38,9
	Total	386	100,0
26. Sosyal ağlara günlük olarak giriş yaparım.	Kesinlikle katılmıyorum	13	3,4
	Katılmıyorum	26	6,7
	Fikrim yok	30	7,8
	Katılıyorum	181	46,9
	Kesinlikle katılıyorum	136	35,2
	Total	386	100,0

Tablo 5. İnternet Etkileşimi Sorularının Dağılımları

		Frekans	Yüzde
14. İnternet üzerinde bulunan bloglar üzerinden yorumlarda bulunurum.	Kesinlikle katılmıyorum	27	7,0
	Katılmıyorum	24	6,2
	Fikrim yok	32	8,3
	Katılıyorum	138	35,8
	Kesinlikle katılıyorum	165	42,7
	Total	386	100,0

Sosyal medya kullanımında çoğunluğu oluşturan 362 kişi %93,8 oranında sosyal medya kullanıcısıdır. Ayrıca bu kullanıcıların 317'si yani %82,1 oranında olan kısım, sosyal medya hesaplarına günlük olarak giriş yapmaktadır. İnternet üzerinde bulunan bloglardan yorum yapma eğilimi, sosyal medya kullanımına nazaran azalma göstermişse de 303 kişi %78,5'lik bir oranla, internet üzerinden yorumlar yapmaktadır.

Yeni iletişim teknolojileriyle birlikte insanlara duygu ve düşüncelerini paylaşabilecekleri bir medya ortamı sunulmaktadır. Bu sanal ortama sosyal medya ismi verilmektedir. Kullanıcı tabanlı olan bu medya insanları bir araya getirmekte ve aralarındaki etkileşimi arttırması bakımından önem taşımaktadır (Vural, Bat, 2010: 3348). Türkiye’de %60’lık oranla 48 milyon insan sosyal medya kullanıcısıdır. Bu kullanıcıların %87 sosyal medya hesaplarına her gün giriş yapmaktadır. Ayrıca ortalama olarak herhangi bir cihazdan, günlük olarak sosyal medya kullanımı süresi 3 saat 1 dakikadır (wearethesocial.com, 2017). Ege Üniversitesinde yapılan bir araştırmaya göre araştırmaya katılan öğrencilerin %85,9’u sosyal medya ağlarını kullanmaktadır (Vural, Bat, 2010: 3370). Böylelikle bu çalışmalar da araştırmamızı destekler niteliktedir.

Tablo 6. Cep Telefonunun Özel Yönlerinin Kullanım Dağılımları

		Frekans	Yüzde
17. Cep telefonum ile internete bağlantı kurarım.	Kesinlikle katılmıyorum	2	,5
	Katılmıyorum	2	,5
	Fikrim yok	3	,8
	Katılıyorum	233	60,4
	Kesinlikle katılıyorum	146	37,8
	Total	386	100,0
18. Cep telefonumun navigasyon özelliğinden yararlanırım.	Kesinlikle katılmıyorum	4	1,0
	Katılmıyorum	9	2,3
	Fikrim yok	13	3,4
	Katılıyorum	215	55,7
	Kesinlikle katılıyorum	145	37,6
	Total	386	100,0

Günümüzde cep telefonu kullanımı özellikle akıllı cep telefonlarının kullanımı oldukça yaygındır. Bugün cep telefonlarının konuşma ve mesajlaşmanın yanı sıra birçok özelliği kullanılmaktadır. Özellikle yeni nesil telefonlarda internete erişim, resim, müzik, video, oyun ve daha birçok uygulama kullanılmaktadır. Konuyla bağlantılı olmasından dolayı cep telefonun özel yönlerinden olan internet erişiminin sağlanması ve navigasyon özelliğinin kullanılıp kullanılmadığını ölçmek amacıyla 17. ve 18. numaralı sorular sorulmuştur. Cep telefonu ile internete bağlanırım diyen 233 kişi “*katılıyorum*” 146 kişi de “*kesinlikle katılıyorum*” cevabını vermiştir. Böylece katılımcıların %98,2’si

internete cep telefonuyla bağlantı kurmaktadır. Cep telefonunun, navigasyon özelliğini kullanan 215 kişi “*katılıyorum*” 145 kişi ise “*kesinlikle katılıyorum*” cevabını vermişlerdir. Böylece katılımcıların %93,3’lük bir kısmı cep telefonun navigasyon özelliğini kullanmaktadır. Yeni nesil cep telefonları, internete bağlantı kurma ve mobil veri aktarımı gibi birçok teknolojik yeniliğe imkân sağlamaktadır. Ayrıca e-posta alışverişi, bankacılık işlemleri, hızlı internet erişimi, TV ve radyo yayını gibi birçok hizmet bu cihazlar tarafından kolayca gerçekleştirilecek şekilde tasarlanmıştır (Karaaslan, Budak, 2012: 4549, 4553). Telefonların bilgisayar gibi kullanılmaya başlamasıyla birlikte insanlar internet erişimini akıllı telefonlarla sağlamaktadır. Türkiye’de bu erişimin oranı %60’dır. Ayrıca sosyal medya hesaplarına mobil cihazlarla bağlantı kuran kullanıcıların sayısı ise 42 milyondur (wearethesocial.com, 2017). Böylelikle daha önce yapılan araştırmalar da çalışmamızı destekler niteliktedir.

Tablo 7. İnternette Kredi Kartı Kullanım Dağılımları

		Frekans	Yüzde
10. Kredi kartı kullanıcısıyım.	Kesinlikle katılmıyorum	26	6,7
	Katılmıyorum	28	7,3
	Fikrim yok	10	2,6
	Katılıyorum	173	44,8
	Kesinlikle katılıyorum	149	38,6
	Total	386	100,0
11. İnternet alışverişi yaparken kredi kartından yararlanırım.	Kesinlikle katılmıyorum	30	7,8
	Katılmıyorum	30	7,8
	Fikrim yok	6	1,6
	Katılıyorum	162	42,0
	Kesinlikle katılıyorum	158	40,9
	Total	386	100,0
12. İnternet alışverişinde kapıda ödeme ya da sanal kartlar kullanırım.	Kesinlikle katılmıyorum	26	6,7
	Katılmıyorum	32	8,3
	Fikrim yok	10	2,6
	Katılıyorum	161	41,7
	Kesinlikle katılıyorum	157	40,7
	Total	386	100,0

Araştırmaya katılan insanların kaç kişinin kredi kartı kullanıcısı olduğunu anlamak ve kredi kartlarıyla internet üzerinden yapılan alışverişlerin kullanım yoğunluğuna bakmak amacıyla 10., 11. ve 12. sorular sorulmuştur. Katılımcılar, genel olarak kredi kartı kullanımı sorusuna verdiği yanıtlara baktığımızda “*katılıyorum*” ve “*kesinlikle katılıyorum*” seçeneklerinde yoğunlaşma olduğunu görmekteyiz. Böylece

katılımcıların %83,4'ü kredi kartı kullanıcısıdır denilebilir. Katılımcıların internet üzerinden yaptığı alışverişlerde, kredi kartı kullanımına bakıldığında, %82,9'u internet alışverişi için kredi kartı kullandığını görüyoruz. Kapıda ödeme ve sanal kart kullanımında da kullanıcılar %82,4 oranında “*katılıyorum*” ve “*kesinlikle katılıyorum*” şıklarını işaretlemiştir. Dolayısıyla katılımcılar, hem kapıda ödeme ve sanal kart kullanıcısı, hem de kredi kartı kullanıcısıdır denilebilir. Türkiye’de kullanılan kredi kartı sayılarına baktığımızda 2003 yılında 19,7 milyon iken 2010 yılında 47 milyona yükselmiştir. Türkiye’de kredi kartı kullanımı sekiz sene içerisinde %136,4'lük bir artış göstermiştir (Yayar, Karaca, Turkut, 2011: 154). Günümüzde ise 61 milyon adet kredi kartı, 126,1 milyon banka kartı kullanılmaktadır (www.bkm.com, 2017). Türkiye’de internet kullanan 48 milyonun 29,92 milyonu internet üzerinden alışveriş yapmaktadır (wearethesocial.com, 2017). Toffler (1992: 115-116) bu konuyla ilgili olarak alışveriş yapıldığı zaman ister istemez o kurum ya da kuruluşa bilgi verildiğine değinmektedir. Ayrıca bu alışveriş kredi kartıyla yapılmışsa verilen bilginin daha fazla olacağına ve böyle bir durum için ürünü alırken hem ürünün bedelinin ödendiğini hem de kişisel bilgiler verilerek ücretin iki kez ödendiğini belirtmektedir.

4.4.3. Gözetim Farkındalığı Sorularının Dağılımları

Faktör gruplarını meydana getiren 24 soru ve bu sorulara verilen cevapların dağılımları, tablo haline getirilerek sunulmuştur. Bu sorular anket sıralamasının aksine bulundukları faktör grubuna göre sıralanmıştır. Böylelikle sorulara katılımın yanında faktörlere katılım düzeyi hakkında yorumda bulunmak mümkün hale gelecek, araştırmanın sonuç kısmına da daha anlamlı bir etki sağlayacaktır.

Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı faktörü altında yer alan soruların dağılımları şu şekildedir:

Tablo 8. Şahsi Bilgilerin Elde Edilmesi Sorularının Dağılımları

		Frekans	Yüzde
30. Bilgisayarımda casus yazılımların olduğunu ve bilgisayarımda bulunan bilgileri dışarıya aktardığını düşünüyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	40	10,4
	Katılmıyorum	121	31,3
	Fikrim yok	89	23,1
	Katılıyorum	100	25,9
	Kesinlikle katılıyorum	36	9,3
	Total	386	100,0
33. Kişisel bilgilerim toplanmakla kalmayıp belirli zamanlarda güncelleniyor olabilir.	Kesinlikle katılmıyorum	47	12,2
	Katılmıyorum	114	29,5
	Fikrim yok	91	23,6
	Katılıyorum	94	24,4
	Kesinlikle katılıyorum	40	10,4
	Total	386	100,0
29. İşyerinde çalışanların e-postalarının okunduğunu ve filtrelendiğini düşünüyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	44	11,4
	Katılmıyorum	123	31,9
	Fikrim yok	85	22,0
	Katılıyorum	105	27,2
	Kesinlikle katılıyorum	29	7,5
	Total	386	100,0
34. Kurumlar arası bilgi geçişinde sağlık, eğitim, güvenlik, iş ve aile gibi bilgilerim aktarılmaktadır.	Kesinlikle katılmıyorum	50	13,0
	Katılmıyorum	115	29,8
	Fikrim yok	79	20,5
	Katılıyorum	93	24,1
	Kesinlikle katılıyorum	49	12,7
	Total	386	100,0
23. Alışveriş yaptığım kurumlar, alışveriş alışkanlıklarımı ve kredi kartı bilgilerimi bildiğini düşünüyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	40	10,4
	Katılmıyorum	123	31,9
	Fikrim yok	85	22,0
	Katılıyorum	100	25,9
	Kesinlikle katılıyorum	38	9,8
	Total	386	100,0

“Bilgisayarımda casus yazılımların olduğunu ve bilgisayarımda bulunan bilgileri dışarıya aktardığını düşünüyorum” sorusuna katılımcıların 161’i %41,7’lik oranla katılım göstermeyerek bilgisayarlarında casus yazılımların olmadığını ve bilgilerinin dışarıya aktarılmadığını düşünmektedir. Katılımcıların 136’sı %35,2’lik oranla olumlu katılım göstermiştir. Ayrıca katılımcıların 89’u %23,1’lik bir oranla *“fikrim yok”* seçeneğini işaretlemiştir. Böylece 136 kişi, bilgisayarlar üzerinden yapılan casus yazılımların dışarıya bilgi aktardığını düşünürken, 161 kişi, böyle bir olaya ihtimal vermemektedir.

“Kişisel bilgilerim toplanmakla kalmayıp belirli zamanlarda güncelleniyor olabilir” sorusuna katılımcıların 161’i %41,7’lik bir oranla bilgilerin güncellenmesi fikrine katılmazken, 134 kişi %34,8’lik bir oranla olumlu yaklaşım göstermiş ve bilgilerin belli zamanlarda güncelleniyor fikrine katılım göstermiştir. Konuyla ilgili bir fikir sahibi olmayan 91 kişi %23,6’lık gibi bir orandadır.

“İşyerinde çalışanların e-postalarının okunduğunu ve filtrelendiğini düşünüyorum” sorusuna baktığımızda katılımcıların 167’si %43,3’lük bir oranla böyle bir durumun olabileceğine kanaat getirmemekle birlikte, katılımcıların 134’ü %34,7’lik bir oranla böyle bir durumun olabileceği yönünde seçim yapmıştır. Katılımcıların 91’i %22,0’lık oranla bir görüş belirtmeyerek konu hakkında çekimser kalmıştır.

“Kurumlar arası bilgi geçişinde sağlık, eğitim, güvenlik, iş ve aile gibi bilgilerim aktarılmaktadır” sorusuna katılımcıların 165’i %42,8’lik bir oranla katılımı *“katılmıyorum”* ve *“kesinlikle katılmıyorum”* şeklindeyken, 142’si %36,8’lik oranla *“katılıyorum”* ve *“kesinlikle katılıyorum”* şeklinde katılım göstermiştir. Konuyla ilgili fikirleri olmayanların oranı ise 79 kişiyle %20,5’dir.

“Alışveriş yaptığım kurumlar, alışveriş alışkanlıklarımı ve kredi kartı bilgilerimi bildiğini düşünüyorum” sorusuna katılımcıların 163’ü %42,3’lük bir oranla *“katılmıyorum”* ve *“kesinlikle katılmıyorum”* şeklinde yanıtlamışken, 138’i %35,7’lik bir oranla alışveriş ve kişisel bilgilerinin bilindiğini düşünmektedir. Ayrıca 85 kişinin %22,0’lık oranla konu hakkında bir fikir sahibi olmadıklarını görüyoruz.

Genel olarak baktığımızda insanların bilgilerinin, herhangi bir yolla elde edilmesine katılımcılar, ihtimal vermemekle birlikte, ihtimal verenlerin de sayısı azımsanmayacak derecededir. Max Weber (2004: 335) konuyla ilgili olarak bürokrasi kavramından bahseder. Kurumlar, çalışanlarının kişisel bilgilerini toplar, düzenler ve zamanı gelince de bu bilgileri kullanabileceğine değinir. Katılımcıların çoğunluğu bu görüşe katılım göstermemiş olsa bile Weber kişisel bilgilerin kurumlarca elde edildiğini vurgular. Türkiye’de e-devlet uygulamasıyla birlikte vatandaşların nüfus bilgileri, telefon numaraları, aldığı maaşın miktarı, maaşlarının hangi banka aracılığıyla aldıkları ve kredi kartı bilgilerine ulaşılabilir. Böylece bireyler hakkında daha fazla bilgi elde edilmekte ve depolanabilmektedir (Günaydın, 2014: 156,157).

Gözetimin etik açıdan incelenmesi faktörü dâhilindeki soruların dağılımı şu şekildedir:

Tablo 9. Gözetimin Etik Açısından İncelenmesi Sorularının Dağılımları

		Frekans	Yüzde
27. Sosyal ağlarda gizlilik ayarlarının tamamen korunduğu konusunda şüphelerim var.	Kesinlikle katılmıyorum	12	3,1
	Katılmıyorum	133	34,5
	Fikrim yok	86	22,3
	Katılıyorum	116	30,1
	Kesinlikle katılıyorum	39	10,1
	Total	386	100,0
35. Bilgilerimin yetkisi olmayan insanlarla paylaşımının yapılması yanlış bir şeydir.	Kesinlikle katılmıyorum	14	3,6
	Katılmıyorum	75	19,4
	Fikrim yok	53	13,7
	Katılıyorum	111	28,8
	Kesinlikle katılıyorum	133	34,5
	Total	386	100,0
36. Bir insanın kim tarafından ve ne için gözetim altına alındığını mutlaka bilmesi gerekiyor.	Kesinlikle katılmıyorum	10	2,6
	Katılmıyorum	78	20,2
	Fikrim yok	57	14,8
	Katılıyorum	125	32,4
	Kesinlikle katılıyorum	116	30,1
	Total	386	100,0
31. Her ne sebepten olursa olsun kişisel bilgiler dışarıya izinsiz aktarılmalıdır.	Kesinlikle katılmıyorum	19	4,9
	Katılmıyorum	73	18,9
	Fikrim yok	54	14,0
	Katılıyorum	108	28,0
	Kesinlikle katılıyorum	132	34,2
	Total	386	100,0

Gözetimin, etik açıdan incelenmesine yönelik yaklaşımı faktörü, 4 soru etrafında şekil alınmış, fakat 27. soru bu faktör grubunda bulunmasına rağmen konuyla bağlantılı olmamasından dolayı analize dâhil edilmemiştir. Böylece 3 soru bu faktör grubunu oluşturmuştur. Sorulara bakıldığında genel anlamda olumlu yönde katılım yüksektir.

Böylelikle katılımcıların 244'ü %63,3'lük oranla, kişisel bilgilerinin yetkisi olmayan insanlarla paylaşımının yapılmasının yanlış olduğu fikrindeyken, 89'u %23,0'lık oranı bu fikre katılım göstermemiştir.

“Bir insanın kim tarafından ve ne için gözetim altına alındığını mutlaka bilmesi gerekiyor” sorusuna katılımcıların 241'i %62,5'lik bir oranla olumlu yaklaşarak, ne için

gözetim altında olduklarını bilmek isterken, 88'i %22,8'lik bir oranla bu görüşe katılmamaktadır. Bu konuda çekimser davranan bireylerin oranı ise %14,8'dir.

“Her ne sebepten olursa olsun kişisel bilgiler dışarıya izinsiz aktarılmamalıdır” sorusuna katılımcılar, genel olarak olumsuz yaklaşmışlardır. Katılımcıların çoğunluğuna göre insanların bilgileri, izinsiz olarak dışarı aktarılmamalıdır. Dolayısıyla bu soruya katılım, 240 kişi tarafından *“katılıyorum”* ve *“kesinlikle katılıyorum”* yönünde cevaplar verilmişse de 92 kişi de *“katılmıyorum”* ve *“kesinlikle katılmıyorum”* şeklinde yanıtlar vermiştir.

Genel olarak bakıldığında katılımcılar bilgilerin izinsiz olarak elde edilmesine olumsuz yaklaşmış göstermişlerdir. Bu doğrultuda etik ihlallerin önüne geçmek için Türkiye’de 2016 yılında kabul edilen kişisel verilerin korunması kanunu çıkarılmıştır. Burada amaç “kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemektir” (Kanun No:6698, 2016: 12301). Fakat iktidarlar sahip oldukları yükümlülükleri yerine getirmesi ve devamlılığını sağlaması için bazı değerleri (demokratik hak ve liberal değer) ihlal edebilmektedir (Tataroğlu, 2008: 63). İktidarlar, bunu gerçekleştirmek için internet, kamera ve dinleme araçlarından yararlanmaktadır. Bilişim teknolojilerinin sunmuş olduğu olanaklar sayesinde gözetim insanların toplumsal alanlarının yanı sıra evlerine hatta özel alanlarına kadar uzanabilecek şekilde yaygınlaşmıştır (Dolgun, 2008: 253). Bu bilgiler yukarıdaki kanunla çakışıyor olarak görülebilir fakat kanunun dördüncü maddesinde “Kişisel veriler, ancak bu kanunda ve diğer kanunlarda öngörülen usul ve esaslara uygun olarak işlenebilir” ibaresi yer almaktadır (Kanun No:6698, 2016: 12302). Böylelikle iktidarlar bu çerçevede insanların bilgilerine ulaşabilmektedir.

Gözetim, güvenlik bağlamında yaklaşım faktörü altında bulunan soruların dağılımı şu şekildedir:

Tablo 10. Gözetimin Güvenlik ve Mahremiyet İlişkisine Yaklaşımı Dağılımları

		Frekans	Yüzde
39. Yapılan gözetimlerin, caydırıcı olduğu kanısındayım.	Kesinlikle katılmıyorum	23	6,0
	Katılmıyorum	58	15,0
	Fikrim yok	76	19,7
	Katılıyorum	130	33,7
	Kesinlikle katılıyorum	99	25,6
	Total	386	100,0
41. Devlet, gözetim teknolojilerini vatandaşların güvenliği için kullanmaktadır.	Kesinlikle katılmıyorum	10	2,6
	Katılmıyorum	44	11,4
	Fikrim yok	66	17,1
	Katılıyorum	164	42,5
	Kesinlikle katılıyorum	102	26,4
	Total	386	100,0
37. Suçluların yakalanmasında gözetimin rolünün oldukça büyük olduğu kanısındayım.	Kesinlikle katılmıyorum	18	4,7
	Katılmıyorum	64	16,6
	Fikrim yok	44	11,4
	Katılıyorum	145	37,6
	Kesinlikle katılıyorum	115	29,8
	Total	386	100,0
38. Suç oranının yüksek olduğu yerler için toplum güvenliğini sağlamak adına gerekirse mahremiyetten ödün verilmelidir.	Kesinlikle katılmıyorum	34	8,8
	Katılmıyorum	53	13,7
	Fikrim yok	38	9,8
	Katılıyorum	127	32,9
	Kesinlikle katılıyorum	134	34,7
	Total	386	100,0
24. Bir yere giderken güvenlik kameralarının olması, kendimi güvende hissetmemi sağlıyor.	Kesinlikle katılmıyorum	8	2,1
	Katılmıyorum	15	3,9
	Fikrim yok	21	5,4
	Katılıyorum	183	47,4
	Kesinlikle katılıyorum	159	41,2
	Total	386	100,0

Yapılan gözetimlerin, caydırıcı olduğuna dair, katılımcıların 229'u %59,3'lük oranla olumlu yönde katılım göstermiş ve gözetim uygulamalarının herhangi bir suça yönelik eğilimde, caydırıcıdır demişse de, 81 kişi %21,0'luk oranla bu soruya olumsuz olarak yaklaşmıştır. Konu hakkında, fikir sahibi olmayanların sayısı ise 76 kişiyle %19,7 oranındadır.

“Devlet, gözetim teknolojilerini vatandaşların güvenliği için kullanmaktadır” sorusuna, katılımcıların 266’sı %68,9’luk gibi bir oranla olumlu yaklaşmış ve devletin, gözetimi vatandaşların güvenliğini sağlamak amacıyla kullandığı fikrindedir. Yoğunluk olarak az olan taraf ise 54 kişiyle %14,0 oranındadır. Bu konu hakkında *“fikrim yok”* seçeneğini işaretleyen 66 kişi %17,1 oranındadır. Böylece devletin güvenliği sağlamak amacıyla gözetimi kullandığı fikri yaygındır denilebilir.

“Suçluların yakalanmasında, gözetimin rolünün oldukça büyük olduğu kanısındayım” sorusuna, katılımcıların 260’ı %67,4’lük oranla *“katılıyorum”* ve *“kesinlikle katılıyorum”* cevabını vermişken, 82’si %21,3’lük oranla *“katılmıyorum”* ve *“kesinlikle katılmıyorum”* cevabını vermiştir. Dolayısıyla gözetimin suçluların yakalanmasında, katılımcılar tarafından kabul gören bir etken olduğunu görüyoruz.

“Suç oranının yüksek olduğu yerler için toplum güvenliğini sağlamak adına, gerekirse mahremiyetten ödün verilmelidir” sorusuna, katılımcıların 261’i %67,6’lık oranla *“katılıyorum”* ve *“kesinlikle katılıyorum”* şeklinde cevap vermişken, 87’si %22,5’lik oranla katılmayanlar grubunu oluşturmaktadır. Böylelikle katılımcılarca verilen cevaplara göre güvenliğin ön planda tutulduğunu ve güvenlik için mahremiyetten taviz verilebileceğini söyleyebiliriz.

“Bir yere giderken güvenlik kameralarının olması, kendimi güvende hissetmemi sağlıyor” sorusuna, katılımcıların 342’si %88,6’lık gibi yüksek bir oranla *“katılıyorum”* ve *“kesinlikle katılıyorum”* cevaplarını vermişken, 23’ü %6,0’lık oranla *“katılmıyorum”* ve *“kesinlikle katılmıyorum”* cevaplarını vermişlerdir. Dolayısıyla bir yerde herhangi bir kameranın olması, güvenlidir fikri yüksek oranda çıkmıştır. Zaten Panoptikonun tasarlanmasının amacı halkın denetimini sağlayan bir kontrol sistemini oluşturmaktır (Özdel, 2012: 23). Bu doğrultuda Panoptikon’un asıl amacı disiplini sağlamak ve insanların sıkı korunan mekânın dışına çıkmasını engellemektir (Bauman 2006 60-61). Gary T. Marx da (2002: 12) gözetimle birlikte yüksek güvenliqli topluma ulaşılacağı üzerindeki görüşü, anket sonuçlarıyla kıyaslandığında, katılımcıların verdiği cevaplar da bu görüşü doğrular niteliktedir.

Gözetime, Telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktöründeki sorulara verilen cevaplar şu şekildedir:

Tablo 11. Telefon ve Uydu Gözetimi Yaklaşımı Dağılımları

		Frekans	Yüzde
19. Cep telefonlarında gerçekleşen mesajlaşma işlemlerinin, operatörlerin eliyle veri tabanlarına depolandığını düşünüyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	16	4,1
	Katılmıyorum	137	35,5
	Fikrim yok	99	25,6
	Katılıyorum	71	18,4
	Kesinlikle katılıyorum	63	16,3
	Total	386	100,0
20. Telefon dinlenmesi, yalnızca şüpheli olanlara yönelik değil, herkesi kapsadığına inanırım.	Kesinlikle katılmıyorum	18	4,7
	Katılmıyorum	161	41,7
	Fikrim yok	69	17,9
	Katılıyorum	77	19,9
	Kesinlikle katılıyorum	61	15,8
	Total	386	100,0
22. Uydular sayesinde, evlerimizin içinin gözetlenme ihtimali var.	Kesinlikle katılmıyorum	19	4,9
	Katılmıyorum	120	31,1
	Fikrim yok	101	26,2
	Katılıyorum	86	22,3
	Kesinlikle katılıyorum	60	15,5
	Total	386	100,0

“Cep telefonlarında gerçekleşen mesajlaşma işlemlerinin, operatörlerin eliyle veri tabanlarına depolandığını düşünüyorum” sorusuna, katılımcıların 153’ü %39,6’lık oranla “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde cevap vererek, cep telefonlarında gerçekleşen mesajlaşma işlemlerinin, operatörlerin eliyle veri tabanlarına depolandığını düşünmektedir. Katılımcıların 134’ü %34,7’lik oranla “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” yanıtını vererek, cep telefonlarında gerçekleşen mesajlaşma işlemlerinin, operatörlerin eliyle veri tabanlarına depolanmadığını düşünmektedir. Bu konu hakkında “fikrim yok” seçeneğini 99 kişi işaretlemiş ve bu da %25,6 oranındadır.

“Telefon dinlenmesi, yalnızca şüpheli olanlara yönelik değil, herkesi kapsadığına inanırım” sorusuna, katılımcıların 138’i %35,7’lik oranla telefonların dinlendiği fikrindeyken, %46,4’lük bir oranla 179 kişi, telefonların dinlenmediği yönünde fikri belirtmiştir. Ayrıca %17,9’luk oranla 69 kişinin soru hakkında fikir sahibi olmadığını görmekteyiz.

“Uydular sayesinde, evlerimizin içinin gözetlenme ihtimali var” sorusuna, katılımcıların 146’sı %37,8’lik oranla uydular sayesinde, evlerimizin içinin gözetlenme ihtimalinin olabileceğine ihtimal vermişken, 139 kişi %36’lık bir oranla uydular sayesinde evlerimizin içinin gözetlenme ihtimalinin olmadığı yönünde katılım

göstermiştir. Katılımcıların 101’i %26,2’lik oranla konu hakkında bir fikir belirtmediğini görüyoruz.

Devlet uydu sistemleri sayesinde belirli bölgeleri ve hatta tüm gezegeni imkân dâhilinde izleyebilmektedir. Telekomünikasyon İletişim Kurumu (TİB) gibi bir kurumun elinde bulundurduğu imkânlardan dolayı telefonların devamlı olarak dinlenebileceğini, maillerin izlenebileceğinin kaygısıyla hareket edilmelidir. Bu kaygı insanların disipline edilmesinde ve devlete aykırı olabilecek telefon görüşmeleri, mail yazışmalarını engellemektedir. MOBESE kameraları sayesinde hukuka aykırı olabilecek davranışları sergilememize engel olmakta ve böylelikle disipline etmektedir (Karakehya, Usluadam 2016: 194).

Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörü altındaki soruların dağılımı şu şekildedir.

Tablo 12. Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlali Sorularının Dağılımları

		Frekans	Yüzde
44. Bir suça karışmamış olmama rağmen gözetime maruz kaldığımı düşünüyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	27	7,0
	Katılmıyorum	45	11,7
	Fikrim yok	122	31,6
	Katılıyorum	134	34,7
	Kesinlikle katılıyorum	58	15,0
	Total	386	100,0
42. Amaç, güvenliği sağlamak bile olsa bilgilerin izinsiz olarak elde edilmesi mahremiyet ihlalidir.	Kesinlikle katılmıyorum	15	3,9
	Katılmıyorum	54	14,0
	Fikrim yok	68	17,6
	Katılıyorum	165	42,7
	Kesinlikle katılıyorum	84	21,8
	Total	386	100,0
40. Gözetim teknolojilerindeki gelişmeler özgürlüğümü kısıtladığı fikrindeyim.	Kesinlikle katılmıyorum	21	5,4
	Katılmıyorum	105	27,2
	Fikrim yok	95	24,6
	Katılıyorum	105	27,2
	Kesinlikle katılıyorum	60	15,5
	Total	386	100,0

“Bir suça karışmamış olmama rağmen gözetime maruz kaldığımı düşünüyorum” sorusuna, katılımcıların 192’si %49,7’lik oranla “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” cevabını vermişken, 72’si % 17,7’lik oranla “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” cevabını vermiştir. Katılımcılar burada genel olarak olumlu anlamda bir

katılım göstermiş olmalarına rağmen konuyla ilgili yeterli bilgilerinin olmadıklarını söyleyebiliriz. Çünkü verilen cevaplarda *“fikrim yok”* seçeneği %31,6 gibi bir orandadır.

“Amaç, güvenliği sağlamak bile olsa bilgilerin izinsiz olarak elde edilmesi mahremiyet ihlalidir” sorusuna, katılımcıların 249’u %64,5’lik oranla *“katılıyorum”* ve *“kesinlikle katılıyorum”* cevabını vermişken, 69’u %17,9’luk oranla *“katılmıyorum”* ve *“kesinlikle katılmıyorum”* cevaplarını vermiştir. Daha önce 38. soruda katılımcıların güvenlik söz konusu olunca mahremiyetten ödün verebileceklerinin sonucuna ulaşmıştık. Katılımcılar bu soruyla birlikte yapılan gözetimin, güvenlik amacıyla bile olsa, mahremiyeti ihlal edeceği yönünde görüş belirtmişlerdir. Böylece güvenlik adına mahremiyetten ödün verilmesi demek mahremiyetin ihlal edilmediği anlamına gelmemektedir.

“Gözetim teknolojilerindeki gelişmeler özgürlüğümü kısıtladığı fikrindeyim” sorusuna, 165 kişi %42,7’lik bir oranla gözetim teknolojilerindeki gelişmelerin, özgürlüklerini kısıtlandığını belirtirken, 126 kişi %32,6’lık bir oranla gözetim teknolojilerindeki gelişmelerin, özgürlüklerini kısıtlanmadığı yönünde fikir belirtmişlerdir. Konuyla ilgili 95 katılımcı bir görüş belirtmemiştir. Böylece kredi kartlarıyla yapılan alışverişler, telefon görüşmelerinin kayıt altına alınması ihtimali, MOBESE kameraları, sosyal medya hesapları ve 11 haneli kimlik numaraları sayesinde insanların her an gözetlenme ihtimalleri vardır (Yücel, 2015: 474). Konuyla ilgili olarak Manuel Castells; iletişim arttıkça, iletişimin oranı da artmakta olduğunu ve dolayısıyla gözetimden kaçmak gibi bir ihtimalin olmadığını vurgulamaktadır. Böylece bir suç işlenmese bile, iletişimin artmasıyla insanlar gözetlenebilmektedir (Lyon, 2002: 2-3).

Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörü altındaki soruların dağılımı şu şekildedir:

Tablo 13. Gözetlenme Durumunda Teknoloji Kullanıp Kullanmama Dağılımları

		Frekans	Yüzde
21. Telefonumun dinlendiğini anladığım zaman, telefon kullanmaktan vazgeçerim.	Kesinlikle katılmıyorum	46	11,9
	Katılmıyorum	105	27,2
	Fikrim yok	40	10,4
	Katılıyorum	110	28,5
	Kesinlikle katılıyorum	85	22,0
	Total	386	100,0
28. Sosyal ağlarda yaptığım paylaşımların gözetim altında olduğunu anladığım zaman, hesabımı kapatırım.	Kesinlikle katılmıyorum	61	15,8
	Katılmıyorum	88	22,8
	Fikrim yok	44	11,4
	Katılıyorum	126	32,6
	Kesinlikle katılıyorum	67	17,4
	Total	386	100,0
43. Devlet, gücünü arttırmak adına vatandaşların bilgilerini elinde bulundurduğunu düşünüyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	13	3,4
	Katılmıyorum	41	10,6
	Fikrim yok	122	31,6
	Katılıyorum	173	44,8
	Kesinlikle katılıyorum	37	9,6
	Total	386	100,0

“Telefonumun dinlendiğini anladığım zaman, telefon kullanmaktan vazgeçerim” sorusuna, katılımcıların 195’i %50,5’lik oranla telefonu kullanmaktan vazgeçeceğini belirtirken, katılımcıların 151’i %39,1’lik oranla telefon kullanmaktan vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. Konuyla ilgili katılımcıların 122’si %31,6’lık oranla *“fikrim yok”* cevabını vermiştir.

“Sosyal ağlarda yaptığım paylaşımların gözetim altında olduğunu anladığım zaman, hesabımı kapatırım” sorusuna, katılımcıların 193’ü %50,0’lık oranla sosyal hesaplarını kapatacakları yönündeyken, katılımcıların 149’u %38,6’lık oranla sosyal hesaplarını kapatmama yönündedir. Bu doğrultuda uzaktan kontrol sağlayan truva atı programı telefon ve bilgisayarlar üzerinden veri iletişimi sağlayabilmekte ve dosyaları, e-postaları, cihaz kamerasını, giriş yapılan siteleri kaydetmekte ve hatta mikrofonu bile aktif hale getirebilmektedir (Karshoğlu, 2014: 22). Dolayısıyla telefonlar da sosyal ağlar da gözetilebilme ihtimalini taşımaktadır.

Gözetlenme durumunda, teknolojiyen vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörü grubunda olan fakat bu faktör gurubuyla ilişkisi olmadığından dolayı, faktör analizine dâhil edilmeyen 43. sorunun dağılımlarına da tabloda yer verilmiştir.

4.5.Çıkarımsal Analizler

4.5.1.Faktör Analizi

Soruların faktör analizine tabi tutularak faktörler altında dağılımları şu şekildedir:

Tablo 14. Faktör Analizi

	Component					
	1	2	3	4	5	6
30.	,894	,110	,025	,164	,108	-,082
33.	,881	,155	,061	,198	,097	-,029
29.	,872	,130	,045	,120	,148	-,069
34.	,855	,197	,037	,143	,134	-,113
23.	,804	-,049	-,003	,182	,050	-,055
35.	,179	,899	,116	,123	,080	-,106
36.	,161	,876	,148	,167	,073	-,095
31.	,183	,872	,154	,148	,026	-,141
39.	,054	,193	,807	,010	,121	-,129
41.	,087	,328	,762	,060	,089	,021
37.	,096	,449	,711	,006	,028	-,125
38.	-,060	-,212	,675	,101	,006	,215
24.	,027	,003	,617	,015	-,017	-,137
19.	,260	,144	,053	,869	,111	-,142
22.	,263	,127	,039	,858	,106	-,145
20.	,271	,174	,086	,843	,137	-,172
44.	,104	-,117	,038	,125	,844	-,002
42.	,174	,122	-,040	,071	,826	-,016
40.	,152	,176	,192	,098	,807	-,092
21.	-,128	-,155	-,077	-,161	-,047	,873
28.	-,144	-,132	-,078	-,223	-,048	,847

21 soru 6 farklı faktör altında gruplanırken, 3 soru (27. 32. ve 43. Sorular) faktörlerle ilişkisi bulunmadığından değerlendirmeye alınmamıştır.

Tablo 15. Faktörler ve Güvenlik Değerleri

Faktörler	Varyans	C. Alpha
Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	28,468	,939
Gözetimin, etik açıdan incelenmesi	11,934	,938
Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	17,093	,783
Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	10,816	,927
Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	8,052	,807
Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	6,304	,813
Toplam	82,667	,826
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: ,857 Bartlett's Test Of Sphericity: Approx. Chi-Square =6736,833; Df:325;Sig: ,000		

Yapılan analizde faktör grupları arasında anlamlı fark değeri (sig=,000) bulunmuştur. Faktör analizine tabi tutulan 24 sorunun 21'inin faktörlere ayrılabilceği görülmüştür. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçüsü 0,857 olarak gerçekleşmiştir. Sharma'ya (1996) göre bu değer çok iyi olarak kabul edilmektedir (Kalaycı, 2006:322). Genel olarak toplam varyansın yüzde 82,667'si açıklanmıştır. Bu değer sosyal bilimlerden yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Faktör analizine tabi tutulan bütün maddelerin güvenlik değeri ise (α =,826) yüksek derecede güvenilir bulunmuştur (Kayış, 2006: 405).

Tablo 16. Faktörlere Göre Anket Sorularının Dağılımı

Faktör	Sorular
F1 = Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	30. Bilgisayarımda casus yazılımların olduğunu ve bilgisayarımda bulunan bilgileri dışarıya aktardığımı düşünüyorum.
	33. Kişisel bilgilerim toplanmakla kalmayıp belirli zamanlarda güncelleniyor olabilir.
	29.İşyerinde çalışanların e-postalarının okunduğunu ve filtrelendiğini düşünüyorum.
	34. Kurumlar arası bilgi geçişinde sağlık, eğitim, güvenlik, iş ve aile gibi bilgilerim aktarılmaktadır.
	23. Alışveriş yaptığım kurumlar, alışveriş alışkanlıklarımı ve kredi kartı bilgilerimi bildiğini düşünüyorum.
F2= Gözetimin, etik açıdan incelenmesi	35. Bilgilerimin yetkisi olmayan insanlarla paylaşımının yapılması yanlış bir şeydir.
	36. Bir insanın kim tarafından ve ne için gözetim altına alındığının mutlaka bilmesi gerekiyor.
	31. Her ne sebepten olursa olsun kişisel bilgiler dışarıya izinsiz aktarılmamalıdır.
F3= Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	39. Yapılan gözetimlerin caydırıcı olduğu kanısındayım.
	41. Devlet, gözetim teknolojilerini vatandaşların güvenliği için kullanmaktadır.
	37. Suçluların yakalanmasında, gözetimin rolünün oldukça büyük olduğu kanısındayım.
	38. Suç oranının yüksek olduğu yerler için toplum güvenliğini sağlamak adına gerekirse mahremiyetten ödün verilmelidir.
	24. Bir yere giderken güvenlik kameraların olması kendimi güvende hissetmemi sağlıyor.
F4= Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	19. Cep telefonlarında gerçekleşen mesajlaşma işlemlerinin operatörlerin eliyle veri tabanlarına depolandığını düşünüyorum.
	22. Uydular sayesinde evlerimizin içinin gözetlenme ihtimali var.
	20. Telefon dinlenmesi yalnızca şüpheli olanlara yönelik değil herkesi kapsadığına inanırım.
F5= Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	44. Bir suça karışmamış olmama rağmen gözetime maruz kaldığımı düşünüyorum.
	42. Amaç, güvenliği sağlamak bile olsa bilgilerin izinsiz olarak elde edilmesi mahremiyet ihlalidir.
	40. Gözetim teknolojilerindeki gelişmeler özgürlüğümü kısıtladığı fikrindeyim.
F6= Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	21. Telefonumun dinlendiğini anladığım zaman, telefon kullanmaktan vazgeçerim.
	28. Sosyal ağlarda yaptığım paylaşımların gözetim altında olduğunu anladığım zaman, hesabımı kapatırım.

4.5.2. Fark Analizi

Faktör analiziyle meydana gelen faktör gruplarının demografik özelliklerine göre bir farklılığın olup olmadığını anlamak adına testler yapılmıştır. Hangi testlerin kullanılacağına belirlenmesi için normallik testi yapılmıştır.

Tablo 17. Normallik Testi

Faktör Grupları	Shapiro-Wilk		
	İstatistik	df	Sig.
Kişisel bilgilerin elde edilmesinde gözetim farkındalığı	,988	386	,002
Gözetimin etik açıdan incelenmesi	,967	386	,000
Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	,965	386	,000
Gözetime telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	,985	386	,000
Gözetimle birlikte mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	,986	386	,001
Gözetlenme durumunda teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	,985	386	,000

Böylece normallik testlerinden olan Shapiro-Wilk oranlarına bakıldığında tüm faktör değerleri 0,05'ten küçük olduğundan dolayı normallik testi dağılımları normal dağılım göstermemektedir. Bu yüzden parametrik olmayan testlerden iki bağımsız değişkeni olan demografik bilgiler için Mann-Whitney testi uygulanırken, ikiden fazla olan bağımsız değişkeni olan demografik bilgiler için Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır.

4.5.2.1. Mann-Whitney Testi

Cinsiyet (kadın, erkek) ve medeni durum (evli, bekâr) demografik bilgileri iki değişkenli olmasından ötürü Mann-Whitney testine tabi tutulmuştur.

4.5.2.1.1. Cinsiyete Göre

Tablo 18. Fark Analizi: Cinsiyete Göre Anlamlılık

	Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi
Mann-Whitney U	16388,500	13999,500	17736,500	16601,500	17756,500	14290,500
Wilcoxon W	36288,500	33899,500	37636,500	36501,500	35334,500	31868,500
Z	-2,025	-4,205	-,794	-1,830	-,776	-3,940
Asymp. Sig. (2-tailed)	,043	,000	,427	,067	,438	,000

Tablo 19. Fark Analizi: Cinsiyete Göre Sıralama

	Cinsiyetiniz	N	Mean Ranks	Sum of Ranks
Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Kadın	199	182,35	36288,50
	Erkek	187	205,36	38402,50
	Total	386		
Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Kadın	199	170,35	33899,50
	Erkek	187	218,14	40791,50
	Total	386		
Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Kadın	199	189,13	37636,50
	Erkek	187	198,15	37054,50
	Total	386		
Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Kadın	199	183,42	36501,50
	Erkek	187	204,22	38189,50
	Total	386		
Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Kadın	199	197,77	39356,50
	Erkek	187	188,95	35334,50
	Total	386		
Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	Kadın	199	215,19	42822,50
	Erkek	187	170,42	31868,50
	Total	386		

Faktör gruplarıyla cinsiyet grupları arasında, anlamlı bir farkın olup olmadığını anlamak için hipotezler yukarıdaki tablolara göre değerlendirmeye alınmıştır.

- Cinsiyetler arasında, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı faktörü için değer 0,043 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bakımından cinsiyetler arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece bilgisayarında casus yazılımların olduğu, kişisel bilgilerin toplandığı, kurumlar arası bilgi aktarımının yapıldığı ve alışveriş yapılan kurumların, alışveriş ve kredi kartı gibi bilgileri bildiği düşüncesi, cinsiyetler arasında farklılık göstermiştir. Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı, erkeklerde 205,36'lık bir değerle, kadınlardan daha yüksek oranda çıkmıştır.

- Cinsiyetler arasında, gözetimin etik açıdan incelenmesi bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Gözetimin etik açıdan incelenmesi faktörü için değer 0,000 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı, gözetimin etik açıdan incelenmesi bakımından, cinsiyetler arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece kişisel bilgilerin yetkisi olmayan insanlarla paylaşımının yanlış olduğu, bir insanın kim tarafından ve ne için gözetlendiğinin bilmesi ve kişisel bilgilerin dışarıya aktarılmaması konusu, cinsiyetler arasında farklılık göstermiştir. Gözetimin etik açıdan incelenmesi, erkeklerde 218,14'lük bir değerle kadınlardan daha yüksek oranda çıkmıştır.

- Cinsiyetler arasında, gözetime, güvenlik bağlamı yaklaşımı arasında anlamlı bir fark var mıdır? Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım faktörü için değer 0,427 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım bakımından, cinsiyetler arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Cinsiyetler arasında, gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşımı bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktörü için değer 0,067 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım bakımından, cinsiyetler arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Cinsiyetler arasında, gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesinde anlamlı bir fark var mıdır? Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği

düşüncesi faktörü için değer 0,438 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi bakımından, cinsiyetler arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Cinsiyetler arasında, gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğiliminde anlamlı bir fark var mıdır? Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörü için değer 0,000 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi bakımından, cinsiyetler arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece telefonun dinlendiği anlaşıldığı zaman, telefon kullanmaktan vazgeçme düşüncesinde olanlarla, sosyal ağlarda yapılan paylaşımların gözetim altında olduğu anlaşıldığında sosyal hesabı kapatma düşüncesinde olanlar, cinsiyetler arasında farklılık göstermiştir. Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi, erkeklerde 218,14'lük bir değerle kadınlardan daha yüksek oranda çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında erkekler kadınlara nazaran yapılan gözetimin daha çok farkındadır ve gözetim altındaysalar neden gözetim altında olduklarını bilmek istemektedir. Kadınların bir gözetlenme durumunda teknolojiden vazgeçme oranı erkeklerden daha fazladır.

4.5.2.1.2. Medeni Duruma Göre

Tablo 20. Fark Analizi: Medeni Duruma Göre Anlamlılık

	Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi
Mann- Whitney U	2461,000	3067,000	3014,000	3114,000	3309,000	3220,000
Wilcoxon W	2651,000	3257,000	3204,000	3304,000	3499,000	70748,000
Z	-2,163	-,885	-,996	-,786	-,374	-,562
Asymp. Sig. (2-tailed)	,031	,376	,319	,432	,708	,574

Tablo 21. Fark Analizi: Medeni Duruma Göre Sıralama

	Medeni Durumunuz	N	Mean Ranks	Sum of Ranks
Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Evli	19	139,53	2651,00
	Bekâr	367	196,29	72040,00
	Total	386		
Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Evli	19	171,42	3257,00
	Bekâr	367	194,64	71434,00
	Total	386		
Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Evli	19	168,63	3204,00
	Bekâr	367	194,79	71487,00
	Total	386		
Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Evli	19	173,89	3304,00
	Bekâr	367	194,51	71387,00
	Total	386		
Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Evli	19	184,16	3499,00
	Bekâr	367	193,98	71192,00
	Total	386		
Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	Evli	19	207,53	3943,00
	Bekâr	367	192,77	70748,00
	Total	386		

Faktör gruplarıyla medeni durumu, evli olanlarla bekâr olanlar arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını anlamak için hipotezler yukarıdaki tablolara göre değerlendirmeye alınmıştır.

- Evli olanlarla bekâr olanlar arasında, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı faktörü için değer 0,031 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bakımından, evli olanlarla bekâr olanlar arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece bilgisayarında casus yazılımların olduğu, kişisel bilgilerin toplandığı, kurumlar arası bilgi aktarımının yapıldığı ve alışveriş yapılan kuramların, alışveriş ve kredi kartı gibi bilgileri bildiği düşüncesi, evli olanlarla bekâr olanlar arasında farklılık göstermiştir. Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı, bekâr olanlarda 196,29'luk bir değerle, evli olanlardan daha yüksek oranda çıkmıştır.

- Evli olanlarla bekâr olanlar arasında, gözetimin etik açıdan incelenmesi bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Gözetimin etik açıdan incelenmesi faktörü için değer 0,376 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı gözetimin etik açıdan incelenmesi bakımından, evli olanlarla bekâr olanlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Evli olanlarla bekâr olanlar arasında, gözetime, güvenlik bağlamı yaklaşımı arasında, anlamlı bir fark var mıdır? Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım faktörü için değer 0,319 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım bakımından, evli olanlarla bekâr olanlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Evli olanlarla bekâr olanlar arasında, gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşımı bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşımı faktörü için değer 0,432 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım bakımından, evli olanlarla bekâr olanlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Evli olanlarla bekâr olanlar arasında, gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi arasında anlamlı bir fark var mıdır? Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörü için değer 0,708 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi bakımından, evli olanlarla bekâr olanlar arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Evli olanlarla bekâr olanlar arasında, gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğiliminde anlamlı bir fark var mıdır? Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörü için değer 0,574 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi bakımından, evli olanlarla bekâr olanlar arasında anlamlı bir fark yoktur. Genel olarak bakıldığında bekâr olanlar evli olanlara nazaran yapılan gözetimin daha çok farkındadır. Bunun dışında verilen cevaplara göre evli olanlarla bekâr olanlar arasında dikkate değer bir fark olmamakla birlikte verilen cevaplar birbirine yakındır.

4.5.2.2.Kruskal- Wallis Testi

4.5.2.2.1.Yaş Gruplarına Göre

Tablo 22. Fark Analizi: Yaş Gruplarına Göre Anlamlılık

	Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi
Chi-Square	4,797	2,728	1,950	2,058	4,596	1,763
df	3	3	3	3	3	3
Asymp. Sig.	,187	,436	,583	,561	,204	,623

Tablo 23. Fark Analizi: Yaş Gruplarına Göre Sıralama

	Yaşınız	N	Means Ranks
Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	18-22	301	195,21
	23-25	66	199,00
	26-28	10	175,05
	29-34	9	116,44
	Total	386	
Gözetimin, etik açıdan incelenmesi	18-22	301	197,59
	23-25	66	172,94
	26-28	10	197,25
	29-34	9	203,44
	Total	386	
Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	18-22	301	194,46
	23-25	66	196,29
	26-28	10	192,05
	29-34	9	142,44
	Total	386	
Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	18-22	301	197,30
	23-25	66	182,14
	26-28	10	187,35
	29-34	9	156,44
	Total	386	
Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	18-22	301	193,52
	23-25	66	204,80
	26-28	10	184,05
	29-34	9	120,56
	Total	386	
Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	18-22	301	192,33
	23-25	66	191,27
	26-28	10	200,05
	29-34	9	241,56
	Total	386	

Faktör gruplarıyla yaş grupları arasında, anlamlı bir farkın olup olmadığını anlamak için hipotezler yukarıdaki tablolara göre değerlendirmeye alınmıştır.

- Yaş grupları arasında, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı faktörü için değer 0,187 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bakımından, yaş grupları arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Yaş grupları arasında, gözetimin etik açıdan incelenmesi bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Gözetimin etik açıdan incelenmesi faktörü için değer 0,436 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetimin etik açıdan incelenmesi bakımından, yaş grupları arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Yaş grupları arasında, gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşımda anlamlı bir fark var mıdır? Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım faktörü için değer 0,583 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım bakımından, yaş grupları arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Yaş grupları arasında, gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşımı bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktörü için değer 0,561 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım bakımından, yaş grupları arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Yaş grupları arasında, gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesinde anlamlı bir fark var mıdır? Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörü için değer 0,204 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi bakımından, yaş grupları arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Yaş grupları arasında, gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğiliminde anlamlı bir fark var mıdır? Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörü için değer 0,623 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi bakımından, yaş grupları arasında anlamlı bir fark yoktur. Genel olarak bakıldığında yaş grupları arasında anlamlı bir fark yoktur. Yaş

gruplarının birbirine yakın olması ve genel olarak katılımcıların üniversite öğrencilerinden oluşmasından dolayı verilen cevaplar da birbirine yakınlık göstermektedir.

4.5.2.2.2. Okul Gruplarına Göre

Tablo 24. Fark Analizi: Okul Gruplarına Göre Anlamlılık

	Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi
Chi-Square	57,163	33,868	19,791	24,924	11,085	64,415
df	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,000	,001	,000	,026	,000

Tablo 25. Fark Analizi: Okul Gruplarına Göre Sıralama

	Okulunuz	N	Means Ranks
Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Atatürk üniversitesi	75	151,23
	Bayburt üniversitesi	82	171,55
	Bitlis Eren üniversitesi	82	271,51
	Gümüşhane üniversitesi	75	196,64
	Karadeniz Teknik üniversitesi	72	170,42
	Total	386	
Gözetimin, etik açıdan incelenmesi	Atatürk üniversitesi	75	241,07
	Bayburt üniversitesi	82	177,29
	Bitlis Eren üniversitesi	82	221,58
	Gümüşhane üniversitesi	75	175,51
	Karadeniz Teknik üniversitesi	72	149,18
	Total	386	
Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Atatürk üniversitesi	75	220,99
	Bayburt üniversitesi	82	188,20
	Bitlis Eren üniversitesi	82	222,95
	Gümüşhane üniversitesi	75	160,19
	Karadeniz Teknik üniversitesi	72	172,07
	Total	386	
Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Atatürk üniversitesi	75	173,24
	Bayburt üniversitesi	82	178,31
	Bitlis Eren üniversitesi	82	238,91
	Gümüşhane üniversitesi	75	210,57
	Karadeniz Teknik üniversitesi	72	162,40
	Total	386	
Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Atatürk üniversitesi	75	209,43
	Bayburt üniversitesi	82	164,93
	Bitlis Eren üniversitesi	82	199,21
	Gümüşhane üniversitesi	75	180,75
	Karadeniz Teknik üniversitesi	72	216,22
	Total	386	
Gözetlenme durumunda, teknolojiye vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	Atatürk üniversitesi	75	189,87
	Bayburt üniversitesi	82	177,49
	Bitlis Eren üniversitesi	82	123,16
	Gümüşhane üniversitesi	75	250,01
	Karadeniz Teknik üniversitesi	72	236,75
	Total	386	

Faktör gruplarıyla okul grupları arasında, anlamlı bir farkın olup olmadığını anlamak için hipotezler yukarıdaki tablolara göre değerlendirmeye alınmıştır.

- Okul grupları arasında, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı faktörü için değer 0,000 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bakımından, okul grupları arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece bilgisayarında casus yazılımların olduğu, kişisel bilgilerin toplandığı, kurumlar arası bilgi aktarımının yapıldığı ve alışveriş yapılan kuramların, alışveriş ve kredi kartı gibi bilgileri bildiği düşüncesi, okul grupları arasında farklılık göstermiştir. Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı, 271,51'lik bir değerle Bitlis Eren Üniversitesi yüksek oranda çıkmıştır.

- Okul grupları arasında, gözetimin etik açıdan incelenmesi bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Gözetimin etik açıdan incelenmesi faktörü için değer 0,000 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı, gözetimin etik açıdan incelenmesi bakımından, okul grupları arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece kişisel bilgilerin yetkisi olmayan insanlarla paylaşımının yanlış olduğu, bir insanın kim tarafından ve ne için gözetlendiğinin bilmesi ve kişisel bilgilerin dışarıya aktarılmasa konusu, okul grupları arasında farklılık göstermiştir. Gözetimin etik açıdan incelenmesi, 241,07'lik bir değerle Atatürk Üniversitesi daha yüksek oranda çıkmıştır.

- Okul grupları arasında, gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşımda anlamlı bir fark var mıdır? Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım faktörü için değer 0,001 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı, gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım bakımından, okul grupları arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece gözetimin caydırıcı olduğu, devletin gözetimi vatandaşların güvenliği için kullandığı, güvenlik adına mahremiyetten ödün verileceği ve güvenlik kameralarının olduğu yerlerin güvenli olduğu hissi, okul grupları arasında farklılık göstermiştir. Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşımda, 220,99'luk bir değerle Atatürk Üniversitesinde ve 222,95'lik bir değerle Bitlis Eren Üniversitesinde yüksek oranda çıkmıştır.

- Okul grupları arasında, gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşımı bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşımı faktörü için değer 0,000 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı, Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım bakımından, okul grupları arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece cep telefonu mesajlarının veri tabanlarına kaydedildiği, uydularla evlerin içinin gözetlenme ihtimali ve telefon dinlemesinin herkesi kapsadığı düşüncesi, okul grupları arasında farklılık göstermiştir. Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşımda, 238,91'lik bir değerle Bitlis Eren Üniversitesi daha yüksek oranda çıkmıştır.

- Okul grupları arasında, gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi anlamlı bir fark var mıdır? Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörü için değer 0,026 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı, gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi bakımından, okul grupları arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece bir suça karışmadan da gözetlenildiği, amaç güvenliği sağlamak bile olsa izinsiz bilgi edinme mahremiyeti ihlal ettiği ve gözetim teknolojilerinin özgürlüğü sınırlandığı fikri, okul grupları arasında farklılık göstermiştir. Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi, 216,22'lik bir değerle Karadeniz Teknik Üniversitesi daha yüksek oranda çıkmıştır.

- Okul grupları arasında, gözetlenme durumunda, teknolojiye vazgeçip vazgeçmeme eğiliminde anlamlı bir fark var mıdır? Gözetlenme durumunda, teknolojiye vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörü için değer 0,000 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı, gözetlenme durumunda, teknolojiye vazgeçip vazgeçmeme eğilimi bakımından, okul grupları arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece telefonun dinlendiğini anlaşıldığı zaman, telefon kullanmaktan vazgeçme düşüncesinde olanlarla, sosyal ağlarda yapılan paylaşımların gözetim altında olduğu anlaşıldığında sosyal hesabı kapatma düşüncesinde olanlar, okul grupları arasında farklılık göstermiştir. Gözetlenme durumunda, teknolojiye vazgeçip vazgeçmeme eğilimi, 250,01'lik bir değerle Gümüşhane Üniversitesi daha yüksek oranda çıkmıştır.

Genel olarak Bitlis Eren Üniversitesi diğer okul gruplarına nazaran yapılan gözetimin daha çok bilincindedir. Ayrıca Bitlis Eren Üniversitesi öğrencileri gözetim

kameralarının olduğu yerleri daha güvenli görmektedir. Bitlis ilinin doğuda yer alması ve terörle gündeme gelmesi bu sonucu desteklemektedir. Atatürk Üniversitesi öğrencileri gözetime etik açıdan yaklaşarak, neden gözetim altında alındıklarını bilmek istemektedirler. Erzurum'un köklü bir tarihinin olması göz önüne alındığında sonuçların bu şekilde çıkması olağandır. Karadeniz insanı yapı olarak mahremiyet konusunda hassastır. Bu doğrultuda Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencilerinin verdiği cevaplarla da gözetimin mahremiyeti ihlal ettiği yönündedir. Gümüşhane Üniversitesi öğrencileri ise bir gözetlenme durumunda teknolojiye vazgeçme eğilimi göstermişlerdir.

4.5.2.2.3. Gelir Gruplarına Göre

Tablo 26. Fark Analizi: Gelir Gruplarına Göre Anlamlılık

	Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Gözetlenme durumunda, teknolojiye vazgeçip vazgeçmeme eğilimi
Chi-Square	3,537	5,510	7,656	9,826	6,398	10,958
Df	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,472	,239	,105	,043	,171	,027

Tablo 27. Fark Analizi: Gelir Gruplarına Göre Sıralama

	Gelir Durumunuz	N	Means Ranks
Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	0-1500	68	200,68
	1501-2000	104	190,96
	2001-2500	49	168,13
	2501-3500	123	197,63
	3501-üstü	42	205,67
	Total	386	
Gözetimin etik açıdan incelenmesi	0-1500	68	218,13
	1501-2000	104	187,98
	2001-2500	49	174,58
	2501-3500	123	196,10
	3501-üstü	42	181,76
	Total	386	
Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	0-1500	68	174,29
	1501-2000	104	202,57
	2001-2500	49	170,72
	2501-3500	123	195,56
	3501-üstü	42	222,67
	Total	386	
Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	0-1500	68	214,32
	1501-2000	104	188,23
	2001-2500	49	172,93
	2501-3500	123	206,31
	3501-üstü	42	159,33
	Total	386	
Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	0-1500	68	183,84
	1501-2000	104	179,77
	2001-2500	49	226,07
	2501-3500	123	195,71
	3501-üstü	42	198,67
	Total	386	
Gözetlenme durumunda, teknolojiiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	0-1500	68	173,51
	1501-2000	104	190,37
	2001-2500	49	239,95
	2501-3500	123	189,01
	3501-üstü	42	192,57
	Total	386	

Faktör gruplarıyla gelir grupları arasında, anlamlı bir farkın olup olmadığını anlamak için hipotezler yukarıda ki tablolara göre değerlendirmeye alınmıştır.

- Gelir grupları arasında, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı faktörü için değer 0,472 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bakımından, gelir grupları arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Gelir grupları arasında, gözetimin etik açıdan incelenmesi bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Gözetimin etik açıdan incelenmesi faktörü için değer 0,239 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetimin etik açıdan incelenmesi bakımından, gelir grupları arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Gelir grupları arasında, gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşımda anlamlı bir fark var mıdır? Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım faktörü için değer 0,105 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım bakımından, gelir grupları arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Gelir grupları arasında, gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşımı bakımından anlamlı bir fark var mıdır? Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktörü için değer 0,043 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı, Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım bakımından, gelir grupları arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece cep telefonu mesajlarının veri tabanlarına kaydedildiği, uydularla evlerin içinin gözetlenme ihtimali ve telefon dinlemesinin herkesi kapsadığı düşüncesi, gelir grupları arasında farklılık göstermiştir. Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşımda, 206,31'lik bir değerle 2501-3500 TL gelir aralığı grubu daha yüksek oranda çıkmıştır.

- Gelir grupları arasında, gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi anlamlı bir fark var mıdır? Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörü için değer 0,171 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi bakımından, gelir grupları arasında anlamlı bir fark yoktur.

- Gelir grupları arasında, gözetlenme durumunda, teknolojiye vazgeçip vazgeçmeme eğiliminde anlamlı bir fark var mıdır? Gözetlenme durumunda,

teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörü için değer 0,027 olarak çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük olduğundan dolayı, gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi bakımından, gelir grupları arasında anlamlı bir fark vardır. Böylece telefonun dinlendiği anlaşıldığı zaman, telefon kullanmaktan vazgeçme düşüncesinde olanlarla, sosyal ağlarda yapılan paylaşımların gözetim altında olduğu anlaşıldığında sosyal hesabı kapatma düşüncesinde olanlar, gelir grupları arasında farklılık göstermiştir. Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi, 239,95'lik bir değerle 2001-2500 TL gelir grubu aralığı daha yüksek oranda çıkmıştır. Araştırmaya göre gelir grupları arasında çok az bir fark vardır. Katılımcıların çoğunluğunun öğrenci olmasından ve orta seviyeli ailelerden gelmiş olmalarından dolayı gelir grupları arasında genel olarak bir fark görülmemektedir. Dolayısıyla gelir grubu düşük olanlar da, gelir grubu yüksek olanlar da bilişim teknolojilerini kullanmakta ve verilen cevaplarda birbirine yakınlık göstermektedir.

4.5.3. Korelasyon (ilişki) Analizi

Korelasyon analizi, faktörlerin birbirleriyle ilişkili olup olmadığını ölçmek amacıyla yapılmıştır. Hipotezler baz alınarak yapılan ilişki durumları aşağıdaki gibidir.

Tablo 28. Korelasyon Analizi: Kişisel Bilgilerin Elde Edilmesinde, Gözetim Farkındalığı ile Gözetimin Etik Açısından İncelenmesi

Spearman's rho	Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Correlation Coefficient	,025
		Sig. (2-tailed)	,621
		N	386

- Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetimin etik açıdan incelenmesi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetimin etik açıdan incelenmesi arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,621 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı kişisel

bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetimin etik açıdan incelenmesi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 29. Korelasyon Analizi: Kişisel Bilgilerin Elde Edilmesinde, Gözetim Farkındalığı ile Gözetime, Güvenlik Bağlamında Yaklaşım

Spearman's rho	Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Correlation Coefficient	,051
		Sig. (2-tailed)	,320
		N	386

- Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,320 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 30. Korelasyon Analizi: Kişisel Bilgilerin Elde Edilmesinde, Gözetim Farkındalığı ile Gözetime, Telefon ve Uydu Yönüyle Yaklaşım

Spearman's rho	Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Correlation Coefficient	,103*
		Sig. (2-tailed)	,043
		N	386

- Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,043 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten küçük

olduğundan dolayı kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı bilincinde olan katılımcıların gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşımının da bilincinde olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 31. Korelasyon Analizi: Kişisel Bilgilerin Elde Edilmesinde, Gözetim Farkındalığı ile Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlal Edildiği Düşüncesi

Spearman's rho	Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Correlation Coefficient	,004
		Sig. (2-tailed)	,942
		N	386

- Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,942 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 32. Korelasyon Analizi: Kişisel Bilgilerin Elde Edilmesinde, Gözetim Farkındalığı ile Gözetlenme Durumunda, Teknolojiden Vazgeçip Vazgeçmeme Eğilimi

Spearman's rho	Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	Correlation Coefficient	-,032
		Sig. (2-tailed)	,528
		N	386

- Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,528 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 33. Korelasyon Analizi: Gözetimin Etik Açıdan İncelenmesi ile Gözetime, Güvenlik Bağlamında Yaklaşım

Spearman's rho	Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Correlation Coefficient	,028
		Sig. (2-tailed)	,584
		N	386

- Gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,584 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 34. Korelasyon Analizi: Gözetimin Etik Açıdan İncelenmesi ile Gözetime, Telefon ve Uydu Yönüyle Yaklaşım

Spearman's rho	Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Correlation Coefficient	-,024
		Sig. (2-tailed)	,636
		N	386

- Gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Gözetimin etik açıdan

incelenmesi ile gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,636 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 35. Korelasyon Analizi: Gözetimin Etik Açıdan İncelenmesi ile Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlal Edildiği Düşüncesi

Spearman's rho	Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Correlation Coefficient	,039
		Sig. (2-tailed)	,442
		N	386

- Gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,442 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 36. Korelasyon Analizi: Gözetimin Etik Açıdan İncelenmesi ile Gözetlenme Durumunda, Teknolojiden Vazgeçip Vazgeçmeme Eğilimi

Spearman's rho	Gözetimin etik açıdan incelenmesi	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	Correlation Coefficient	-,001
		Sig. (2-tailed)	,980
		N	386

- Gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,980 çıkmıştır. Bu değer

0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetimin etik açıdan incelenmesi ile gözetlenme durumunda, teknolojiye vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 37. Korelasyon Analizi: Gözetim, Güvenlik Bağlamında Yaklaşım ile Gözetim, Telefon ve Uydu Yönüyle Yaklaşım

Spearman's rho	Gözetim, güvenlik bağlamında yaklaşım	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetim, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Correlation Coefficient	-,033
		Sig. (2-tailed)	,518
		N	386

- Gözetim, güvenlik bağlamında yaklaşım ile gözetim, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Gözetim, güvenlik bağlamında yaklaşım ile gözetim, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,518 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetim, güvenlik bağlamında yaklaşım ile gözetim, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 38. Korelasyon Analizi: Gözetim, Güvenlik Bağlamında Yaklaşım ile Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlal Edildiği Düşüncesi

Spearman's rho	Gözetim, güvenlik bağlamında yaklaşım	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Correlation Coefficient	,058
		Sig. (2-tailed)	,252
		N	386

- Gözetim, güvenlik bağlamında yaklaşım ile gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Gözetim, güvenlik bağlamında yaklaşım ile gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,252 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetim, güvenlik bağlamında yaklaşım ile gözetimle

birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 39. Korelasyon Analizi: Gözetime, Güvenlik Bağlamında Yaklaşım ile Gözetlenme Durumunda, Teknolojiden Vazgeçip Vazgeçmeme Eğilimi

Spearman's rho	Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	Correlation Coefficient	,023
		Sig. (2-tailed)	,653
		N	386

- Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,653 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 40. Korelasyon Analizi: Gözetime, Telefon ve Uydu Yönüyle Yaklaşım ile Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlal Edildiği Düşüncesi

Spearman's rho	Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Correlation Coefficient	-,002
		Sig. (2-tailed)	,963
		N	386

- Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım ile gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım ile gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,963 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım ile gözetimle

birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 41. Korelasyon Analizi: Gözetim, Telefon ve Uydu Yönüyle Yaklaşım ile Gözetlenme Durumunda, Teknolojiden Vazgeçip Vazgeçmeme Eğilimi

Spearman's rho	Gözetim, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	Correlation Coefficient	-,036
		Sig. (2-tailed)	,483
		N	386

- Gözetim, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Gözetim, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi arasındaki anlamlı ilişki değeri 0,483 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı gözetim, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 42. Korelasyon Analizi: Gözetimle Birlikte, Mahremiyetin İhlal Edildiği Düşüncesi ile Gözetlenme Durumunda, Teknolojiden Vazgeçip Vazgeçmeme Eğilimi

Spearman's rho	Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	.
		N	386
	Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi	Correlation Coefficient	,013
		Sig. (2-tailed)	,804
		N	386

- Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi ile gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi arasındaki anlamlı

ilişki değeri 0,804 çıkmıştır. Bu değer 0,05'ten büyük olduğundan dolayı gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi ile gözetlenme durumunda, teknolojiye vazgeçip vazgeçmeme eğilimi faktörleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Genel olarak bakıldığında kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı ile gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım faktörlerine verilen cevaplar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yani gözetimin bilincinde olan katılımcılar telefon ve uydularla da gözetimin yapıldığını düşünmektedir. Bu iki faktör grubu dışında kalan faktör grupları birbirinden bağımsızdır ve aralarında anlamlı bir ilişki yoktur.

4.6. Araştırmanın Sonucu

Bilgi toplumunda insanları anlama ve zihinlerinde nelerin olduğunun bilmenin yolu, bilişim teknolojilerinden geçmektedir. Gözetim sayesinde iktidarlar, insanları tanır, denetler ve sahip olduğu fikirleri aşlar. Toplum fertlerinin, terör eylemlerinden endişe duymasıyla birlikte, gözetim teknolojileri hayatın merkezine yerleştirilmiştir. Toplum da buna itiraz etmeden kabul etmiştir. Böylece toplum, kameralar, casus yazılımlar ve sosyal medya gibi teknolojik araçlarla, her zaman için gözetlenir hale gelmiştir. Güvenlik açısından, oldukça faydalı olan bu teknolojiler, aslında başka bir taraftan da bireysel hakları tehlikeye atarak mahremiyet ihlaline sebebiyet vermektedir. Kavramsal açıdan gözetimin tarihsel süreci, kullanılan bilişim teknolojilerinin değişim göstermesi ve toplumsal açıdan, bir denetim aracı olarak kullanımı incelenmektedir. Böylece şu soruları sorabiliriz: toplum, bu gözetimin farkında mı? Toplum, yapılan bu gözetim faaliyetlerini, güvenlik amacıyla mı değerlendiriyor? Toplumun, mahremiyet konusunda endişeleri var mıdır? Topluma göre devlet gücünü artırmak amacıyla mı gözetimi yapıyor? Bu soruların cevapları araştırma kısmında 386 kişiye uygulanmış olan anket çalışmasından elde edilen verilerin SPSS programı ile analizinin yapılması ve çıkan sonuçların incelemeye alınmasıyla cevaplandırılmıştır.

Demografik özellikler bakımından, örneklemin yaş gruplarına bakıldığında çoğunluğu 18-22 yaş aralığı oluşturuyorken, azınlıkta kalanlar 29-34 yaş grubundandır. Cinsiyete bakıldığında katılımcıların %51,6'sını kadınlar, %48,4'ünü erkekler oluşturmaktadır. Okul grupları dağılımlarına bakıldığında çoğunluğu Bitlis Eren Üniversitesi ve Bayburt Üniversitesi oluşturmaktadır. Gelir grubundaki dağılımlarda ise

çoğunluğun “2501-3500 TL” aralığında olduğunu görüyoruz. Ayrıca katılımcıların yalnızca %4,9 u evlidir.

Katılımcılar, internet, cep telefonu ve kredi kartı gibi teknolojik aletlerin temel özelliklerini kullanmaktadırlar. İnterneti, bilgi sağlamak adına ve iletişim sağlamak adına kullanımı; cep telefonlarının temel özelliği olan konuşma, mesajlaşma, müzik dinleme, video izleme ve kredi kartlarının kullanılması sorularında katılımcıların çoğunluğu olumlu şekilde cevap vermişlerdir. İnternet alışverişi ve banka işlemlerini yapma sorularının dağılımına bakıldığında çoğunluk hem banka işlemlerini hem de alışveriş yaparken interneti kullanmaktadır. Sosyal medya kullanımı ve sosyal medyayı ziyaret etme oranları oldukça yüksek görünmektedir. Katılımcıların %93,8’i sosyal medya kullanıcısı ve bunların %82,1’i sosyal ağlara her gün giriş yapmaktadır. İnternet üzerinden yorumlarda bulunanların oranı ise %78,5’dir. Katılımcıların telefonla internete bağlantı kurması %98,2 oranında olumluyken, telefonun navigasyon özelliğini kullananların oranı %93,3’tür. İnternette alışveriş yaparken, kredi kartı kullananlar %82,9 oranındadır. İnternet alışverişinde kapıda ödeme seçeneği, az bir farkla %82,4’lük bir oran göstermektedir. Katılımcıların gözetim farkındalığını, ölçmek amacıyla sorulan sorular faktör analizine tabi tutulmuş, bunun sonucunda 6 faktörde gruplandırılmıştır. (1) Kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığı. (2) Gözetimin etik açıdan incelenmesi. (3) Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşım. (4) Gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşım. (5) Gözetimle birlikte, mahremiyetin ihlal edildiği düşüncesi. (6) Gözetlenme durumunda, teknolojiden vazgeçip vazgeçmeme eğilimi, olarak belirlenen bu faktörler demografik bulgular arasında bir farkın olup olmadığına bakmak için fark analizine tabi tutulmuş ve sonuçları değerlendirmeye alınmıştır. Böylelikle cinsiyet bakımından bir fark görülmemekte, aynı şekilde yaş grupları arasında da bir farklılık görülmemektedir. Bilgisayarlarında casus yazılımların olmadığı yönünde bir ağırlık varken, aynı şekilde kişisel bilgilerin de toplandığına katılım gösterilmemiştir. İş yerinde gözetimin yapılacağına ihtimal verilmemişken aynı şekilde biyolojik gözetime de katılım az olmuştur. Kurumlar arası bilgi paylaşımı ve alışveriş yapılan kurumların sizin hakkınızda bilgi edindiği sorularına, olumsuz şekilde bir yaklaşım gösterilmiştir. *“Bilgilerimin yetkisi olmayan insanlarla paylaşımının yapılması yanlış bir şeydir”* ve *“bir insanın kim tarafından ve ne için gözetim altına*

alındığının mutlaka bilmesi gerekiyor” sorularına olumlu yönden katılım oldukça yüksektir. Yani insanlar neden gözetlendiğini bilmek istiyor. Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşımın caydırıcı olduğunun baskın olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca katılımcılar mahremiyet ve güvenlik arasındaki seçimde güvenliğin ön planda olduğunu ve güvenliğin, mahremiyeti geçtiğini söyleyebiliriz. İnsanlar güvenlik adına gerekirse mahremiyetten ödün verebilecekleri fikrindedir. Cep telefonlarında gerçekleşen mesajlaşma işlemlerinin, operatörlerin eliyle veri tabanlarına depolandığı fikrine olumsuz bakan katılımcılar, uydular sayesinde evlerimizin içinin gözetlenme ihtimali fikrine de eşit oranda yani olumsuz cevap vermişlerdir. İnsanlar, güvenlik adına mahremiyetten ödün vermelerine rağmen amaç, güvenliği sağlamak bile olsa bilgilerin izinsiz olarak elde edilmesi mahremiyetin ihlali olduğunu düşünmektedir. Telefonumun dinlendiğini anladığım zaman telefon kullanmaktan vazgeçerim ve sosyal ağlarda yaptığım paylaşımların gözetim altında olduğunu anladığım zaman, hesabımı kapatırım diyenlerin oranı yüksek çıkmaktadır.

Faktör grupları arasında bir ilişkinin olup olmadığını anlamak adına ilişki analizi yapılmıştır. Faktörlerin birbiriyle olan ilişkileri tablo şeklinde yukarıda sunulmuştur. Ayrıca geneli kapsayacak bir açılama yapacak olursak, faktörler arasında genel olarak bir bağ olmadığını söyleyebiliriz.

Araştırmanın ana konusu olan insanların farkındalık düzeyleri, düşük çıkmıştır. Araştırmanın sonucuna göre bireyler, yapılan gözetimin farkında değildir. Farkındalık sorularının olduğu faktörlere bakıldığında, kişisel bilgilerin elde edilmesinde, gözetim farkındalığına ve gözetime, telefon ve uydu yönüyle yaklaşıma olumsuz bir şekilde yaklaşımın olduğunu görüyoruz. Böylece yapılan gözetimin farkındalığı düşük çıkmıştır. Gözetime, güvenlik bağlamında yaklaşıldığında, gözetimin, güvenliği sağladığı fikri öne çıkmaktadır. Dolayısıyla insanların güvenlik söz konusu olduğunda mahremiyetten ödün verebileceğini görüyoruz. Fakat bu gözetimin yapılmasının da ayrıca mahremiyet ihlali olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce yapılan araştırmalarda mahremiyetin güvenlikten önce geldiğini görmekteyiz. Böylelikte katılımcılar güvenlik adına mahremiyetten taviz vermeyi doğru bulmamakta ve mahremiyetten taviz vermemesi gerektiğini düşünmektedir (Karakaya, 2014: 183, Tokgöz, 2011: 160). Son olarak, insanlar, gözetlendiğinin farkına vardıklarında, telefon ve sosyal medya

kullanımından vazgeçeceği yönünde bir sonuca ulaşılmıştır. İnsanlar gözetlendiğini anladıklarında, sosyal medya hesaplarını ve telefonlarını kullanmama yönünde bir seçim yapmıştır. Genel olarak hipotezlere bakıldığında; İletişim ortamlarının yenileşmesiyle birlikte insan, gözetim sıklığı ve gözetimin, toplumsal olarak denetim amacıyla kullanıldığında, yeterli düzeyde farkındalığa sahip olmadığını görüyoruz. Güvenlik söz konusu olunca, mahremiyet arka planda kaldığını söyleyebiliriz. Ayrıca kullanılan teknolojik araçların gözetime hizmet ettiğinin bilinmesi durumunda bu teknolojileri kapatma ya da kullanmama yönünde eğilimlerinin olduğunu anlayabiliriz.

SONUÇ

Gözetim, ilk toplumlardan günümüze kadar toplumsal denetim mekanizmasını sağlayan araçlardan biri olarak gelmektedir. Böylece gözetim; bir toplumda oluşan her türlü değişim, dönüşüm ve yenileşmeyle bulunduğu toplumda meydana gelen yeni şartlara uyarak, kendisinin var olduğunu göstermesi gerekmektedir. Gözetim, toplumunun değişimlerine, dönüşümlerine uyarak ve bu değişim ve dönüşümlere göre şekil alarak hareket etmiştir. Bir toplumda, gözetimin olması geleneksel toplumlar için en az ikili ilişkilerin olduğu anlamına gelmektedir.

Geleneksel toplumlarda gözetimin yaygın olarak kullanım şekli, cemaatsel yapıda gerçekleşirdi. Yani bu yapı içerisindeki her bir birey başka birisini, gözetim altında tutması ve bir yaratıcıya inananlar için yaratıcının gözetiminde yaşamını sürdürmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu gözetim şeklinde, gözetimin olması tamamen ahlaki bir boyut taşımaktadır. Gözetimi, iktidar ve güç ilişkileri bağlamında düşünersek eğer, gözetim, modern toplumlarda olduğu kadar kendini gösterememiştir.

Modern toplumlarda, geleneksel toplumların aksine gözetimi iktidar ve güç ilişkileri bağlamına taşımaktadır. Modern hale gelmiş olan ulus-devletler, iktidar sahiplerinin meşruiyet kaynaklarında dünyevi hale gelmesi ile birlikte, iktidar adına gözetim, büyük bir güç kaynağı şeklini almıştır. Cemaat halinde olan grupların sınırlarının, ulus-devlet sınırlarına kadar genişlemesi ve iktidar kaynağının değişim göstermesiyle gözetimin, daha sistemli yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Tam da bu noktada Panoptikon modeli devreye girmiştir. Bu mimari modelle birlikte, tüm yönlerini kapsayacak şekilde bir modern gözetim toplumunu yansıtan ve bu topluluğun oluşmasına imkân sağlayan bir şekil almıştır.

Kapalı mekân mantığında olan Panoptikon, burada kapalı alanlardan çıkarak tüm toplumu kapsamıyla Süperpanoptikon'dan bahsetme imkânı doğmuştur. Süperpanoptikon sistemiyle birlikte, artık bütün toplum hatta bunun bir ileri aşaması olan dünya, bir hapishaneye dönüşmüştür. Toplumlara hızlı gelişim göstermesiyle,

teknolojiler de bu gelişmelere ayak uydurarak hızlı bir şekilde gelişmişlerdir. Toplumun ve teknolojinin ilerlemesiyle gerçekleşen çift taraflı belirleyicilik, hiç şüphe yok ki gözetim pratiklerine etkide bulunmasın. Gözetim, teknolojik alandaki gelişmeleri kendisine yarar sağlayacak şekilde kullanmaktan geri durmaz ve ayrıca gözetimin, teknolojik gelişmelere de teşvik eden bir işlevi vardır. Bilhassa gözetim, günümüzde gerçekleşen enformasyon teknolojilerinin gelişmesinden oldukça yarar sağlamıştır. Bu sayede kapasitesini ve yoğunluğunu yükselterek denetimi daha sıkı hale getirmiştir.

Enformasyon toplumunda, Panoptikon gözetim modeli Süperpanoptikon gözetim modeline dönüşürken, Panoptikon, gözetimi kurumsal bağlamda kısıtlamalardan kurtarmış ve gözetim için sınırsız bir alan meydana getirmiştir. Süperpanoptikon, kurumsal Panoptikonik gözetimden daha kolay ve ekonomiktir. Süperpanoptikon, bireylerin yalnızca kurumlarda bulundukları süreçte değil, yaşam alanlarının her anında gözetilmelerine imkân sağlamıştır. Panoptikonik gözetim, kurumsal olarak normalleştirme süreçlerinin sonrasında, insanlar üzerindeki etkisini devam ettirmektedir. Panoptikon'un ana amacı bireylerde oto kontrolü sağlamaktır. Fakat bu otokontrol Süperpanoptikonla birlikte, Panoptikon'dan daha fazla alana etkide bulunarak, gözetimde hiçbir boşluk bırakmayarak, insanların hayat alanlarına yayılmasını sağlamış ve Panoptikon'dan daha etkili hale gelmiştir.

Panoptikon modelinde yer alan ve ayırıcı özelliklerden biri olan asimetric bakış, Süperpanoptikon'un gelmesiyle birlikte yok edilmiştir. Böylece gözetimin şeffaflaşmasıyla, gözetlenen kişi ya da kişiler, gözetimi yapan kişi ya da kişileri görebilir. Her bir birey, aynı zamanda diğer bireyler için, hem gözetleyen hem de gözetlenen durumuna geçebilir. Bu simetrinin gözetimde meydana gelmiş olması demek, gözetimin etkisinde bir azalma olacağı anlamına gelmemektedir. Bunun aksine herkes aynı anda gözetleyen olurken, gözetlenen de olabilme ihtimalinden dolayı, devamlı bir gözetimin olduğu daha fazla hissedilmektedir. Herkesin, herkese karşı gözetlenen konumunda olması, asimetric bakışın devamlılığını göstermiş olur. Fakat herkesin herkesi gözetliyor olması, üstüne üstlük bu durumun gözetlenme durumuyla aynı zamanda oluşması, simetric bir bakışın var olduğunu gösterir. Ulus-devletlerin şeffaflaşmasıyla birlikte, tüm toplumlar bir birini gözetleyebilme şansını elde etmişlerdir. Böylece birçok toplumun kendi kendine bakışından bahsedilmez. Çünkü

gözetime ve denetime dayalı olarak oluşan iktidar kaynakları, artık ulus-devletle sınırlı kalmamaktadır.

Synoptikon, Süperpanoptikon'da yer edinmiş olan denetimin devamlılığını ve simetrik bakış açısı ilkelerini devam ettirir. Synoptikon'da, gözetim gerçekliğinin ortadan kaldırılması yönüyle Süperpanoptikon'dan ayrılmıştır. Synoptikon'da, gözetimle ilgili olarak kuşkulara yer verilmezken, Süperpanoptikon'da, her bir insan gözetlendiğini ya da gözetlenme ihtimalinin endişesini taşımaktadır. Synoptikon'da, bir bireyin yapmış olduğu tercihlerin, kendi tercihleri olduğuna inandırılmıştır. Bu şekilde insanlar, denetim altında tutulup ıslah edildiklerini düşünmezler. Panoptikon, kurumlar içindeki normlara bireyin özgürlüğünü hapseder. Süperpanoptikon, sınırsız mekânlarda devamlı bir tutsaklık halini meydana getirir. Synoptikon ise sınırı olmayan mekân ve alanlarda, özgür olduklarını sanan insanlar oluşturur. Synoptikon, çoğunluğun azınlığı gözetlemesi olarak betimlenir. Dolayısıyla insanlar, özgürlüklerin olduğu bir dünyada hayatlarını sürdürdükleri yanılgısına kapılır. Bu kadar yoğun bir gözetimin olduğu bu dünyada, birey bu gözetimin farkında mı ya da ne kadar farkında? Bunu anlamak için nicel bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın başında yer alan hipotezler: İletişim ortamlarının yenileşmesiyle birlikte insanların, gözetim sıklığı ve gözetimin, toplumsal denetim aracı olarak kullanılmasında, yeterli düzeyde farkındalığa sahip olup olmadıklarını ölçmek. Güvenliğin, bireyin bakış açısıyla faydalı olup olmadığı ve güvenlik söz konusu olunca mahremiyet arka planda kalıp kalmadığını anlamak. Kullanılan teknolojik araçların, gözetim sistemlerine hizmet ettiğinin bilinmesine rağmen insanların, bu teknolojilerden vazgeçip vazgeçmeme eğilimlerini ölçmektir. İletişim ortamlarının yenileşmesiyle birlikte insanların, gözetim sıklığı ve gözetimin, toplumsal denetim aracı olarak kullanılmasında, yeterli düzeyde farkındalığa sahip olmadığını görüyoruz. Güvenliğin, bireyin bakış açısıyla faydalı olduğunu ve güvenlik söz konusu olunca mahremiyetin arka planda kaldığını söyleyebiliriz. Yani insanlar güvenliklerini mahremiyetten önde tutmaktadırlar. Kullanılan telefon ve sosyal medya hesaplarının, gözetim altında olduğu anlaşıldığında, insanların, bu teknolojilerden vazgeçme eğiliminde olacağını söyleyebiliriz. Ayrıca ankette yer alan, gözetime etik açıdan bakmayla ilgili sorulara katılımcılar, özellikle gözetimin uygulanma şeklinin yanlış olduğu yönünde bir sonuca ulaşmaktayız. Böylece araştırmayla, elde edilen

sonuca göre; yapılan gözetimin farkındalık düzeyinin genel anlamda düşük olduğunu görmekteyiz. Fakat gözetimle ilgili olarak yapılan bazı çalışmalarda (Tokgöz, 2011, Karakaya, 2014) gözetim farkındalığının yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu farklılığın nedeni ise özellikle bilişim teknolojileriyle birlikte, gözetim araçlarının hayatın her alanını kaplaması ihtimalidir. İnsanların kontrol altına alınması bazı dönemlerde zorla gerçekleşirken, bazı dönemlerde gönüllü olarak gerçekleşmektedir. Konuyla alakalı olarak Orwell (2017) “1984” eserinde insan denetiminin zorla yani acıdan ve cezadan kaçınma şeklinde gerçekleştiğine değinirken, Huxley (2013) “Cesur Yeni Dünya” eserinde insan denetiminin gönüllü olarak yani keyfe ve hazza yönelme dürtüleri sayesinde gerçekleştiğine değinmektedir. Yani insanlar gözetime gönüllü olarak dâhil olmaktadır. Günümüzde gözetim araçlarının yoğun ve gönüllü olarak kullanılması ve bu gözetim araçlarının hemen her yerde olmasından dolayı, gözetleme işlemi birçok araçla ve oldukça yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir. Böylece bireyler gözetimin bu yoğunluğuna yetişememekte ve çoğu zaman farkına da varamamaktadır. Bu durum Hayali Bey’in “O Mahiler ki Derya İçredir Deryayı Bilmezler” (Deger, 2015: 65) misaline benzer. Yani o balıklar ki denizde yaşar fakat denizden bihaberdir. Balığın suyun içinde yaşadığının farkında olmaması suyun her yerde olmasından dolayıdır. Aynı şekilde gözetimin her yerde olması ve yoğun bir şekilde yapılmasından dolayı da insanlar gözetimin farkına varamamaktadır.

Teknoloji her geçen gün gelişmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanlar bu teknolojilere karşı daha fazla savunmasız hale gelmektedir. Teknolojik gelişmeler devam ettiği için bu tür çalışmalara her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada genel olarak kameralar, kredi kartları ve internet üzerinde durulmuşsa da yeni yapılacak olan çalışmalarda bunlara ek olarak yeni nesil akıllı telefon, araba, akıllı evler ve banka işlemlerinin de ele alınmasında fayda vardır. Telefonlar kullanıcısının sesini, parmak izini ve yüzünü kaydetmekte ve tanımaktadır. Arabalarda parmak iziyle açılan kilitler kullanılmakta, banka işlemi yapılırken avuç içi izi ve akıllı evlere girişte parmak izleri kullanılmaktadır. Böylece bir bireyin genel bilgilerinin yanı sıra, sadece o bireye özgü bilgileri bu araç ve hizmetler elde etmekte ve kayıt altına almaktadır. Dolayısıyla insanlar hakkında daha fazla bilgi sağlanmış olup ve bu şekilde kişiye yönelik stratejiler

belirlenmektedir. Kişisel bilgileri bu denli kayıt altına alan bu araç ve hizmetlerin yeni çalışmalarda bulunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTHUSSER Louis; (2010), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev: Alp Tümertekin, Dördüncü Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.
- ARENDT Hannah; (2009), **İnsanlık Durumu**, Çev: Bahadır Suna Şener, Dördüncü Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- BALCI Şükrü, AYHAN Bünyamin; (2007), **Üniversite Öğrencilerinin İnternet Kullanımı ve Doyumları Üzerine Bir Saha Araştırması**, Selçuk İletişim, 5 (1), ss.174-197.
- BALDİNİ Massimo; (2000), **İletişim Tarihi**, Çev: Gül Batuş, Birinci Baskı, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- BAUDRİLLARD Jean; (2005), **Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği**, Çev: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- BAUDRİLLARD Jean; (2009), **Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri**, Çev: Oğuz Adanır ve Ali Bilgin, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- BAUDRİLLARD Jean; (2014), **Simülaklar ve Simülasyon**, Çev: Oğuz Adanır, Dokuzuncu Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- BAUMAN Zygmunt; (2003), **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev: Kemal Atakay, İkinci Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN Zygmunt; (2000), **Siyaset Arayışı**, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN Zygmunt; (2005), **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev: Yavuz Alogan, Birinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN Zygmunt; (2006), **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev: Abdullah Yılmaz, İkinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BENTHAM Jeremy, WERRET Simon, ÇOBAN Barış; (2016), **Panoptikon Gözün İktidarı**, Haz: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, İkinci Baskı, Su Yayınları, İstanbul.

- BERGER John; (2010), **Görme Biçimleri**, Çev: Yurdanur Salman, Onaltıncı Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- BERMAN Marshall; (2010) **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor –Modernite Deneyimi**, Çev: Ümit Altuğ ve Bülent Peker, On üçüncü Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BEYHAN Mehmet Ali; (1999), “II. Abdulhamid Döneminde Hafiye Teşkilatı ve Journaller”, **İlmi Araştırmalar**, İstanbul, ss.65-83.
- BOURDIEU Pierre; (1997), **Televizyon Üzerine**, Çev: Turan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BOURDIEU Pierre; (2006), **Pratik Nedenler**, Çev: Hülya Uğur Tanrıöver, Hil Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT Veysel; (2000), “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?” **Birikim Dergisi**, Sayı: 136, (Erişim Tarihi: 12.05.2017).
- CASTELLS Manuel; (2006), **Kimliğin Gücü**, Çev: Ebru Kılıç, Birinci Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CASTELLS Manuel; (2008), **Ağ Toplumunun Yükselişi**, Çev: Ebru Kılıç, İkinci Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÇALIŞKAN Koray; (1996), “Kapital ve Disiplin”, **Birikim**, 90, ss.10-20.
- ÇOBAN Barış; (2014), Göz ve İktidar: Vitrinlere Değil Gökyüzüne Bak!, **Eul Journal of Social Sciences, Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5 (1), ss.1-15.
- ÇUKURÇAYIR M. Akif, ÇELEBİ Esra; (2009), “Bilgi Toplumu ve E-Devletleşme Sürecinde Türkiye”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5 (9), ss.59-82.
- DEBORD Guy; (2014), **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**, Çev: Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent, Beşinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- DEDEOĞLU Gözde; (2004), “Gözetleme, Mahremiyet ve İnsan Onuru” **TBD Bilişim Dergisi**, Sayı 89, ss.1-4.
- DEGER Mete Bülent; (2015), “Hayali’nin Bilmezler Redifli Gazelinin Ontolojik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi” **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3 (2), ss.60-74.

- DOLGUN Uğur; (2005), **İşte Büyük Birader**, Altıncı Baskı, Hayy Kitap, İstanbul.
- DOLGUN Uğur; (2008), **Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- DUBBELD Lynsey; (2006). “Telemonitoring of Cardiac Patients: User-Centred Research as Input for Surveillance Theories”, Ed. David Lyon, **Theorizing Surveillance: Panopticon and Beyond**, Willan Publishing, Portland, ss.182-205
- DURSUN Fevzi; (2004), “Üniversite Öğrencilerinin İnternet Kullanım Amaçları”, **XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı**, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- ECO Umberto; (2015), **Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik**, Çev Kemal Atakay, Beşinci Baskı, Can Yayınları, İstanbul.
- EGGERS Dave; (2016), **Çember**, Çev: Handan Balkara, İkinci Baskı, Siren Yayınları, İstanbul.
- EISENSTADT S. N. ; (2014), **Modernleşme: Başkaldırı ve Değişim**, Çev: Ufuk Coşkun, İkinci Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- ELLUL Jacques; (2003), **Teknoloji Toplumu**, Çev: Musa Ceylan, Birinci Baskı, Bakış Yayınları, İstanbul.
- FACİE Prima ;(2006), **A Critique of Mathieson’s Panopticism-Synopticism Distinction**.http://www.scribd.com/doc/7337651/A_critique_of_Mathiesen’s_panoptikis_msynopticism_distinction_2006, Erişim Tarihi: 20.08.2017.
- FOUCAULT Michel; (2012), **İktidarın Gözü**, Çev. Işık Ergüden, Tuncay Birkan, Üçüncü Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT Michel; (2013), **Hapishanenin Doğuşu**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Beşinci Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.
- FOUCAULT Michel; (2014), **Özne Ve İktidar**, Çev: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Dördüncü Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GANASCİA J. Gabriel; (2016), “Genelleştirilmiş Altıncı-Gözetim Toplumu”, iç. Himmet HÜLÜR-Cem YAŞIN (Ed.), **Yeni Medya Kullanıcının Yükselişi**, Birinci Baskı, Ütopya Yayınevi, Ankara, ss.184-204.

- GANDY Oscar H.; (1996), “Coming to Terms with the Panoptic Sort”, **Surveillance, Computers, Privacy** içinde, (Ed.), by David Lyon and Elia Zureik, Universty of Minesota Press, Londra, ss.132-155.
- GIDDENS Anthony ve PIERSON Christopher; (2001), **Anthony Giddens’la Söyleşiler: Modernliği Anlamlandırmak**, Çev: Serhet Uyrkulak ve Murat Sağlam, Birinci Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS Anthony; (2008), **Ulus, Devlet ve Şiddet**, Çev: Cumhur Atay, İkinci Baskı, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS Anthony; (2012), **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin Kuşdil, Beşinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GÖKBERK Macit; (1980), **Felsefe Tarihi**, Dördüncü Baskı, Remzi Yayınevi, İstanbul.
- GÜCÜYENER Merve; (2011), **Panoptikonik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- GÜNAYDIN Özgür; (2014), **Türkiye’de Emniyet Teşkilatı’nda Teknolojik Yeniden Yapılanma: Denetim ve Gözetimin Değişen Doğası**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GÜNDOĞDU Raşit, ERKAN kemal, TEMİZ Ahmet; (2008), **Kırımı-Zade Mehmed Neş’ed Efendi Tarafından Sultan İkinci Abdülhamid Han’a Takdim Edilen Journallerin Tahkik Raporları**, İkinci Baskı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- GÜVEN Oğuzhan Özgür; (2012), **Gözetimin Neoliberal “Risk” Bağlamında Dönüşümü ve MOBESE Kameraları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- GÜVEN Sevgi Kesim; (2007), **Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- HABERMAS Jürgen; (2010), **Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü**, Çev: Tanıl Bora ve Mithat Sancar, Dokuzuncu Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HAN Byung-Chul; (2017), **Şeffaflık Toplumu**, Çev: Haluk Barışcan, İkinci Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.

- HARDT M. ve NEGRİ A.; (2012), **İmparatorluk**, Çev: Abdullah Yılmaz, Yedinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HARDT M., AKAY A., HOLLAND E.W.; (2005), **Gilles Deleuze'de Toplum ve Denetim**, Çev. Ve Haz: Barış Başaran, Birinci Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- HEADRICK Daniel R.; (2002), **Enformasyon Çağı: Akıl ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri 1700-1850**, Çev: Zülal Kılınç, Birinci Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- HIZIR Nusret; (2007), **Felsefe Yazıları**, İkici Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- [Http://www.academic.marist.edu./pennings/hyprhsty.html](http://www.academic.marist.edu./pennings/hyprhsty.html) (History of Techonology), (Erişim Tarihi: 23.03.2017).
- [Http://lugatim.com/s/mahremiyet](http://lugatim.com/s/mahremiyet), (Erişim Tarihi: 20.03.2017).
- [Http://Oxforddictionaries.Com/View/Entry/M_En_Gb0833040#M_En_Gb0833040](http://Oxforddictionaries.Com/View/Entry/M_En_Gb0833040#M_En_Gb0833040), (Erişim Tarihi: 20.04.2017).
- [Http://tdk.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=g%F6zetim&ayn=tam](http://tdk.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=g%F6zetim&ayn=tam), (Erişim Tarihi: 10.03.2017).
- [Http://www.bkm.com.tr](http://www.bkm.com.tr), (Erişim Tarihi: 25.11.2017).
- [Http://www.etymonline.com/index.php?search=idea&searchmode=noe](http://www.etymonline.com/index.php?search=idea&searchmode=noe), (Erişim Tarihi: 19.03.2017).
- [Http://www.Etymonline.Com/Index.Php?Search=Surveillance&Searchmode=None](http://www.Etymonline.Com/Index.Php?Search=Surveillance&Searchmode=None), (Erişim Tarihi: 27.03.2017).
- [Http://www.Netmba.Com/Mgmt/Scientific/2017](http://www.Netmba.Com/Mgmt/Scientific/2017), (Erişim Tarihi: 26.03.2017).
- [Http://www.rogerclarke.com/DV/DV2005.html](http://www.rogerclarke.com/DV/DV2005.html), (Erişim Tarihi: 09.03.2017).
- [Http://www.wearethesocial.com/special-digital-in-2017-global-overview](http://www.wearethesocial.com/special-digital-in-2017-global-overview), (Erişim Tarihi: 23.09.2017).
- [Http://www.yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz](http://www.yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz), (Erişim Tarihi: 19.10.2017).
- [Http://thesaurus.com](http://thesaurus.com), (Erişim Tarihi: 23.06.2017).
- HUXLEY Aldous; (2013), **Cesur Yeni Dünya**, Çev: Ümit Tosun, İthaki Yayınları, İstanbul.

- IRZİK Gürol; (2005), **Bilgi Toplumuna Geçiş: Sorunsallar, Görüşler, Yorumlar, Eleştiriler ve Tartışmalar**, Derleyen: İlhan Tekeli, Süleyman Çetinözoğlu, Bahattin Akşit, İkinci Baskı, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- İZGİ M. Cumhur; (2014), “Mahremiyet Kavramı Bağlamında Kişisel Sağlık Verileri, (The concept of privacy in the context of personal health data).” **Türkiye Biyoetik Dergisi**, 1(1), ss. 25-37.
- JEANNİERE Abel; (2011), **Modernite Nedir?**, Birinci Baskı, Derleyen: Mehmet Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Çev: Nurgül Tatal, Mehmet Küçük, Say Yayınları, İstanbul, ss.111-124.
- KALAYCI Şeref; (2006), “Faktör Analizi”, iç. Şeref KALAYCI (Ed.), **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayınları, Ankara, ss.321-331.
- KARAASLAN İlknur Aydoğdu, BUDAK Leyla; (2012), **Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Özelliklerini Kullanımlarının ve Gündelik İletişimlerine Etkisinin Araştırılması**, Yaşar Üniversitesi, 26 (7), ss.4548-4525.
- KARAKAYA Aslı; (2014), **Yeni İletişim Ortamları İle Sömürgeciliğin Dönüşümü Gözetim Olgusu Ve Bireylerin Farkındalık Ve Teslimiyetleri Üzerine Bir Araştırma**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KARAKEHYA Hakan, USLUADAM Asena Kamer; (2016), “Neden Gözetl(en)iyoruz”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt Özel Sayı: 3, ss.187-200.
- KARSLIOĞLU Fidan; (2014), **Siber Gözetim: Toplumsal Denetim Aracı Olarak İnternetin Dönüşümü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KAYIŞ Aliye; (2006), “Güvenilirlik Analizi”, iç. Şeref KALAYCI (Ed.), **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayınları, Ankara, ss.403-419.
- Kişisel Verilerin Korunması Kanunu; (2016), **T.C. Resmi Gazete**, Kanun Numarası 6698, 57 (29677), 12301-12302, 24.03.2016

- KOCACIK Faruk; (2003), “Bilgi Toplumu ve Türkiye”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 27, (1), ss.1-10.
- KOCADAŞ Bekir; (2012), “Yazılı Basında Meydana Gelen Gelişmelerin Topluma Etkisi- Sosyolojik Bir Analiz” . **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 33, ss.1-14.
- KOSKELA Hille; (2006), “The other side of surveillance: webcams, power and agency”, (Ed.), David Lyon, **Theorizing Surveillance: Panopticon and Beyond**, Willan Publishing, Portland, ss.163-181.
- KÜÇÜKÖNER Mustafa; (2005), “Görme Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Sayı: 8, ss.31-34.
- LYON David; (2013), **Gözetim Çalışmaları**, Çev: Ali Toprak, Birinci Baskı, Kalkelon Yayınları, İstanbul.
- LYON David; (1994), **The Electronic Eye: The Rise Of Surveillance society**, First Edition, University of Minnesota Press.
- LYON David; (2002), “Editorial. Surveillance Studies: Understanding Visibility, Mobility and the Phenetic Fix.”, **Surveillance & Society**, 1(1), ss.1-7, from <http://www.surveillance-and-society.org/articles1/editorial.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.05.2017).
- LYON David; (2006), **Gözetlenen Toplum Günlük Hayatı Kontrol Etmek**, Çev: Gözde Soykan, Birinci Baskı, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- MARCUSE Herbert; (2010), **Tek Boyutlu İnsan**, Çev: Aziz Yardımlı, İkinci Baskı, İdea Yayınları, İstanbul.
- MARTİN Brian; (1998), “**Antisurveillance,” Information Liberation Challenging the Corruptions of Information Power**, Freedom Press, London.
- MARX Gary T. ; (2002), “What’s New About the “New Surveillance?” Classifying for Change and Continuity”, **Surveillance & Society, Journal**, 1(1), ss.9-29, from <http://www.surveillance-and-society.com>, (Erişim Tarihi: 19.04.2017).
- MARX Karl; (2003) **Kapital 1 (Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili)**, Çev: Alaatin Bilgi, Üçüncü Baskı, Eriş Yayınları.
- MATHİESEN Thomas; (1997) “The Viewer Society Michel Foucault’s ‘Panopticon’ Revisited”, **Theoretical Criminology**, 1(2), ss.215-234.

- MC LUHAN Marshall; (2001), **Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu**, Çev: Gül Çağalı Güven, İkinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- MENGÜŞOĞLU Takiyettin; (2008), **Felsefeye Giriş**, Onbirinci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- NİEDZVIECKI Hal; (2010), **Dikizleme Günlüğü**, Çev: Gökçe Gündüç, Birinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ORWELL George; (2017), **Bindokuzyüzseksendört**, 58. Baskı, Can Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEL Gizem; (2012), Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve Panoptikon' ile 'İktidarın Gözü' Göstergeleri, **The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication Tojdac**, 2 (1), ss.22-29.
- ÖZTÜRK Serdar; (2013), Filmlerde Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Synoptikon, **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Bahar Dönemi, Sayı 36, ss.132-151.
- POLE Mark; (2006), "The role of confession in reflective practice: monitored continuing professional development (CPD) in health care and the paradox of Professional autonomy", (Ed.), David Lyon, **Theorizing Surveillance: Panopticon and Beyond**, Willan Publishing, Portland, ss.206-220.
- ROBİNS Kevin; (1999), **İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev: Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SARIFAKIOĞLU M. Birkan; (2009), "İktidarın Elektronik Gözleri". **Elektrik Mühendisliği**, Sayı: 436, ss.29-30.
- SENNETT Richard; (2005), **Otorite**, Çev: Kamil Durand, İkinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SKİRBEKK Gunnar ve GİLJE Nils; (2013), **Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**, Çev: Emrah Akbaş ve Şule Mutlu, Beşinci Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- TATAROĞLU Muhittin; (2008), E-Devlet Bilgi İletişim Teknolojilerinden Kaynaklanan Etik Sorunlar, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, 45 (520), ss. 61-74.

- TOFFLER Alvin; (1992), **Yeni Güçler Yeni Şoklar**, Çev: Belkıs Çorakçı, Birinci Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- TOFFLER Alvin; (1996), **Üçüncü Dalga**, Çev: Ali Seden, Üçüncü Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- TOKGÖZ Cemile; (2011), **Bilişim Çağında Toplumsal Denetim Aracı Olarak Gözetim Olgusu ve Yeni İletişim Ortamlarında Bireyin Gözetim Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TOURAİNE Alain; (2012), **Modernliğin Eleştirisi**, Çev: Hülya Tufan, Sekizinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TÜMÜRTÜRKAN Meral; (2010), **Gündelik hayatın gözetimi: Panoptikon Toplumu**, Felsefe Ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 3 (2), ss.1-19.
- VAZ Paulu; BRUNO Fernanda; (2003) “Types of Self-Surveillance: From Abnormality to Individuals ‘at risk’”, **Surveillance and Society**, 1(3), ss.272-291.
- VİRİLİO Paul; (2002), **Enformasyon Bombası**, Çev: Kaya Şahin, Metis Yayınları, İstanbul.
- VURAL Z. Beril Akıncı, BAT Mikail; (2010), **Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma**, Yaşar Üniversitesi, 20 (5), ss.3348-3382.
- WAGNER Peter; (2005), **Modernliğin Sosyolojisi –Özgürlük ve Cezalandırma**, Çev: Mehmet Küçük, Birinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- WALLERSTEİN Immanuel; (2003), **Liberalizmden Sonra**, Çev: Erol Öz, İkinci Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- WEBER Max; (2004), **Sosyoloji Yazıları**, Çev: Taha Varla, Altıncı Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YAMAÇ Kadri; (2010), “Bilgi Toplumu ve Demokrasi Üzerine, (On Information Society and Democracy)”. **Türk Kütüphaneciliği**, 24 (3), ss.519-525.
- YAYAR Rüştü, KARACA Süleyman Serdar, TURKUT Ahmet; (2011), “Üniversite Öğrencilerinin Kredi Kartı Sahibi Olmaları Üzerinde Etkili Olan Faktörle: Gaziosmanpaşa ve İnönü Üniversite’lerinden Ampirik Bulgular”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, 2 (1), ss.152-169.

- YILDIRIM Engin; (2007), **Bilginin Sosyolojisi –Kavramlar, Teoriler, Pratikler**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- YÜCEL Diken Dilar, (2015), “Sinema Filmlerinde Gözetim ve İktidar İlişkilerinin İnşası”, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, 1 (2), ss.472-482.
- YÜKSEL Mehmet; (2003), “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, 58 (1), ss.182-213

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Feryat ALKAN
Doğum Yeri ve Tarihi : Adilcevaz / 10-01-1992

Eğitim Durumu

Ön lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Yüksek Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetler :ASLAN Ş. Emre ve ALKAN Feryat; (2017) “Tüketici Satın Alma Davranışının Marka Tercihine Etkisi: Kadınlar Üzerine Bir Araştırma”, **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, 2(5), 53-67

İletişim

e-posta adresi : feryataalkan@hotmail.com
Tarih : 19.01.2018

EKLER

EK- 1

Anket Formu

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIMI VE GÖZETİM FARKINDALIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Değerli Katılımcı

Bilimsel araştırmaya katılarak verdiğiniz içten cevaplar için çok teşekkür ederiz.

Yrd. Doç. Dr. Ali ÖZCAN
Aliozcan29@gmail.com

Feryat ALKAN
feryataalkan@hotmail.com
Gsm:0543-412-7993

1. Yaşınız:.....
2. Cinsiyetiniz:
 - (1) Kadın
 - (2) Erkek
3. Okulunuz:
 - (1) Atatürk Üniversitesi
 - (2) Bayburt Üniversitesi
 - (3) Bitlis Eren Üniversitesi
 - (4) Gümüşhane Üniversitesi
 - (5) Karadeniz Teknik Üniversitesi
4. Medeni durumunuz:

(1) Evli

(2) Bekâr

5. Ailenizin toplam aylık geliri:.....TL

Gözetim ile ilgili aşağıda yer alan ifadelere katılım düzeyinizi belirtiniz.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. İnternet ve bilgisayar kullanıcısıyım.					
2. Bilgi sağlamak adına interneti kullanırım.					
3. İletişimde bulunmak adına interneti kullanırım.					
4. Alışveriş yaptığımda interneti kullanırım.					
5. Kredi kartı kullanıcısıyım.					
6. İnternet alışverişi yaparken kredi kartından yararlanırım.					
7. İnternet alışverişinde kapıda ödeme ya da sanal kartlar kullanırım.					
8. Banka işlemlerimi gerçekleştirirken interneti kullanırım.					
9. İnternet üzerinde bulunan bloglar üzerinden yorumlarda bulunurum.					
10. Cep telefonumu genellikle konuşma amaçlı kullanırım.					
11. Cep telefonumu mesajlaşma, video ve müzik dinlemek için kullanırım.					
12. Cep telefonum ile internete bağlantı kurarım.					
13. Cep telefonumun navigasyon özelliğinden yararlanırım.					
14. Cep telefonlarında gerçekleşen mesajlaşma işlemlerinin operatörlerin eliyle veri tabanlarına depolandığını düşünüyorum.					
15. Telefon dinlenmesi yalnızca şüpheli olanlara yönelik değil herkesi kapsadığına inanırım.					
16. Telefonumun dinlendiğini anladığım zaman telefon kullanmaktan vazgeçerim.					
17. Uydular sayesinde evlerimizin içinin gözetlenme ihtimali					

var.					
18. Alışveriş yaptığım kurumlar, alışveriş alışkanlıklarımı ve kredi kartı bilgilerimi bildiğini düşünüyorum.					
19. Bir yere giderken güvenlik kameraların olması kendimi güvende hissetmemi sağlıyor.					
20. Sosyal ağlar (facebook, twitter, instagram, linkedin gibi) kullanıcısıyım.					
21. Sosyal ağlara günlük olarak giriş yaparım.					
22. Sosyal ağlarda gizlilik ayarlarının tamamen korunduğu konusunda şüphelerim var.					
23. Sosyal ağlarda yaptığım paylaşımların gözetim altında olduğunu anladığım zaman hesabımı kapatırım.					
24. İşyerinde çalışanların e-postalarının okunduğunu ve filtrelendiğini düşünüyorum.					
25. Bilgisayarım da casus yazılımların olduğunu ve bilgisayarım da bulunan bilgileri dışarıya aktardığını düşünüyorum.					
26. Her ne sebepten olursa olsun kişisel bilgiler dışarıya izinsiz aktarılmamalıdır.					
27. Günümüzde insanlara çipler takılarak gözetimin olması olası bir olaydır.					
28. Kişisel bilgilerim toplanmakla kalmayıp belirli zamanlarda güncelleniyor olabilir.					
29. Kurumlar arası bilgi geçişinde sağlık, eğitim, güvenlik, iş ve aile gibi bilgilerim aktarılmaktadır.					
30. Bilgilerimin yetkisi olmayan insanlarla paylaşımının yapılması yanlış bir şeydir.					
31. Bir insanın kim tarafından ve ne için gözetim altına alındığının mutlaka bilmesi gerekiyor.					
32. Suçluların yakalanmasında gözetimin rolünün oldukça büyük olduğu kanısındayım.					
33. Suç oranının yüksek olduğu yerler için toplum güvenliğini sağlamak adına gerekirse mahremiyetten ödün verilmelidir.					
34. Yapılan gözetimlerin caydırıcı olduğu kanısındayım.					
35. Gözetim teknolojilerinde ki gelişmeler özgürlüğümü kısıtladığı fikrindeyim.					
36. Devlet, gözetim teknolojilerini vatandaşların güvenliği					

için kullanmaktadır.					
37. Amaç, güvenliğı sağlamak bile olsa bilgilerin izinsiz olarak elde edilmesi mahremiyet ihlalidir.					
38. Devlet, gücünü arttırmak adına vatandaşların bilgilerini elinde bulundurduğunu düşünüyorum.					
39. Bir suça karışmamış olmama rağmen gözetime maruz kaldığımı düşünüyorum.					